SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

A 5. 542

KÜLÖNSZÁM

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

[redacted]

A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI KUTATÁS KÉRDÉSEI

A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT
ANKÉTJA
BUDAPEST, 1960. JÚNIUS 13—14.

[redacted]

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST
1961

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 77. ÉVF. KÜLÖNSZÁM 1—136. 1. BUDAPEST, 1961. JÚNIUS

[redacted]

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő

KŐHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA, KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL, V. WALDAPFEL ESZTER

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400

Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel.
(Budapest, V., Alkotmány utca 21.)

A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI KUTATÁS KÉRDÉSEI

A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT
ANKÉTJA
BUDAPEST, 1960. JÚNIUS 13—14.

PROBLÈMES DES RECHERCHES BIBLIOTHÉCONOMIQUES

COLLOQUE ORGANISÉ PAR LE
CENTRE BIBLIOTHÉCONOMIQUE ET MÉTHODOLOGIQUE
BUDAPEST, LES 13 ET 14 JUIN 1960.

A könyvtártudományi kutatás kérdései

Ezen a címen a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1960. évi június hó 13—14-én az Országos Széchényi Könyvtár dísztermében ankétot rendezett. Az ankéton mintegy 110 kutató jelenlétében három előadás hangzott el. A résztvevők között egyaránt szerepeltek a tudományos, a szak-, valamint a közművelődési könyvtárak munkatársai. Az előterjesztett anyagot 19 hozzászólás vitatta meg, illetve egészítette ki.

Az ankét első napján SEBESTYÉN Géza, az Országos Széchényi Könyvtár h. főigazgatója, második napján JÓBORÚ Magda, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója és KOVÁCS Máté tanszékvezető egyetemi tanár elnökölt.

A Művelődésügyi Minisztériumot az ankéton SZEKERES Pál, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztályának vezetője képviselte. A német könyvtárosok üdvözletét Kurt BRÜCKMANN, a Német Demokratikus Köztársaság Felsőoktatási Államtitkársága Könyvtárosztályának vezetője tolmácsolta, aki az ankét megrendezése idején egy könyvtáros delegáció élén Magyarországon tartózkodott.

Tekintettel arra, hogy az ankét iránymutatást nyújthat a könyvtártudományi kutatások kiszélesítésében, elmélyítésében és szervezettebbé tételében, az alábbiakban közzétesszük teljes anyagát. Megjegyezzük, hogy az előadások itt közölt szövege a tömörített szóbeli formával szemben részleteiben kiegészült, illetve a szükségszerű simításon esett át. Az ankét anyagán kívül függelékben közöljük a művelődésügyi miniszter 77.114/1960. sz. utasítását a könyvtári kutatómunka szabályozásáról. Csatoljuk továbbá az országos távlati kutatási terv számára alkotott könyv- és könyvtártudományi kutatási tematikát, ami az ankét tanulságainak felhasználásával készült, s ami a konkrét szakkutatásnak máris alapul szolgál.

PROBLÈMES DES RECHERCHES BIBLIOTHÉCONOMIQUES

C'était l'objet d'un Colloque organisé par le Centre Bibliothéconomique et Méthodologique qui a eu lieu les 13 et 14 juin 1960 dans la Salle des Conférences de la Bibliothèque Nationale, Széchényi. Trois conférences ont été tenues à cette occasion en présence de 110 chercheurs, conférences complétées par les interventions (au nombre de 19) faites par les participants.

Cette publication embrasse les conférences du Colloque ainsi que les débats qui l'ont suivi; elle offre en outre les prescriptions du Ministre de la Culture au sujet de la réglementation des travaux de recherches bibliothéconomiques, de même que le programme des recherches bibliologiques et bibliothéconomiques prévues par les plans à long terme à l'échelle nationale.

AZ ANKÉT MEGNYITÁSA

Sebestyén Géza, *az Országos Széchényi Könyvtár h. főigazgatója, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vezetője*

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ nevében szeretettel üdvözlöm ankétunk résztvevőit, köztük a Művelődésügyi Minisztérium képviselőit, különösen pedig a jelenleg hazánkban tartózkodó német könyvtárosdelegációt, élén Kurt BRÜCKMANN-nal, a Német Demokratikus Köztársaság tudományos könyvtárait irányító Főiskolai Államtitkárság Könyvtárosztályának vezetőjével. Az ankét szervezése során felvetődött az a gondolat, hogy hívjuk meg a szocialista országok könyvtártudományának képviselőit közös kutatási és kutatásszervezési problémáink megvitatására. Mivel azonban ankétunk még csak az első ilyen irányú kezdeményezésünk, úgy döntöttünk, hogy szűkebb keretek között tartunk vitát a könyvtártudomány kérdéseiről. Annál nagyobb örömünkre szolgál, hogy alkalmunk nyílik német barátainkat körünkben üdvözölni, akik kifejezték szándékukat, hogy ankétunkon résztvegyenek.

Ismeretes, hogy milyen hatalmas utat tett meg könyvtárügyünk az elmúlt tizenöt esztendő alatt. Közművelődési és tudományos könyvtárak ezreinek megszervezése, az olvasók táborának rohamos növekedése, az 1956. évi könyvtárügyi törvény és annak végrehajtása jelzik a nagyarányú fejlődés útját, a könyvtári gyakorlat kibontakozását hazánkban. Nem követte azonban ezt a fejlődést kellőképpen az elmélet, a könyvtártudomány; lemaradása a gyakorlat mögött egyre érezhetőbben fékezi könyvtárügyünk további előrehaladását.

Ankétunk célja a könyvtártudományi kutatás hiányosságainak tudatosítása és felszámolása. Hangsúlyozni szeretném, hogy az ankét tárgyát *a szoros értelemben vett könyvtártudományi kutatások kérdéseire korlátoztuk,* és nem kívánjuk jelen alkalommal megvitatni azokat a könyvtárainkban folyó tudományos kutatásokat, amelyek más tudományágakra (történettudomány, irodalomtudomány stb.) vonatkoznak. Ugyanígy nem tartoznak az ankét tematikájába a könyvtár szolgáltatásai sem. A könyvtárakban folyó szaktudományi kutatásoknak és a könyvtárak tudományos szolgáltatásainak kérdéseit a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottsága rendezésében külön konferencia fogja megvitatni.

Szekeres Pál, *a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztályának vezetője*

A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya nevében üdvözlöm az ankétot, amely a könyvtártudományi tevékenység szervezettebb fejlődésének megindulását jelzi. Az ankét tehát nem befejezés, összegezés, hanem kezdet.

Nem az a célja, hogy már tisztázott, lényegében kiérlelt kérdéseket tárgyaljon, hanem hogy vitát kezdeményezzen, eszmecserére ösztönözzön. Nagy szükség van erre, mert — teljesen igaza van SEBESTYÉN Gézának — jelentős gyakorlati eredményeink mellett még tisztázatlanok munkánk elméleti alapjai. LENIN mondotta a természettudományokkal kapcsolatban, hogy a filozófia fejlődése elősegíti a tudomány fejlődését. Vonatkozik ez a megállapítás a könyvtártudományra is. Eljutottunk már arra a pontra, ahol megfelelő gyakorlati tapasztalatok halmozódtak fel mögöttünk. Előrehaladásunkat az elmélet terén is biztosítani kell. A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya nevében sok sikert kívánok az ankét résztvevőinek és rendezőinek: bízom abban, hogy konstruktív vita fog kialakulni, és hogy az ankét eredményei sem fognak elmaradni.

Kurt Brückmann, *az NDK Felsőoktatási Államtitkársága Könyvtárosztályának vezetője*

Mindenekelőtt megköszönöm SEBESTYÉN Géza üdvözlő szavait, és tolmácsolom a Német Demokratikus Köztársaság könyvtárosai köszöntését az ankét résztvevőinek. Ez az ankét is bizonyítéka annak, hogy milyen komoly jelentőséget tulajdonítanak a szocialista államokban a könyvtárügy kérdéseinek, a gyakorlati könyvtári munkának és a tudományos kutatásnak egyaránt. Örülök, hogy résztvehetünk ezen az ankéton, bár — sajnálatos módon — nem állt módunkban kellőképpen felkészülni a vitára. Munkájukhoz magam és a német könyvtáros delegáció minden tagja nevében sok sikert kívánok.

Kovács Máté

A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában

I. Tudománypolitika és az egyes tudományok

A *szocialista* tudománypolitika elvi útmutatása[1] és a tudományok története egyaránt azt tanúsítja, hogy a tudományok egy-egy ágának, illetve egész csoportjának szerepe és jelentősége — egyebek mellett — alapvetően két körülménytől függ. Éspedig a tudományág, illetve tudománycsoport tárgykörének *társadalmi fontosságától*, valamint e tárgykör *módszeres feldolgozásának* fokától. Vagyis attól, hogy maguk a természeti vagy társadalmi valóság vizsgált tárgyai és intézményei, jelenségei, illetve folyamatai mennyire jelentősek az adott társadalom gyakorlatában, valamint attól, hogy a kutatás szemlélete és módszerei, kiterjedése és mélysége, továbbá az eredmények megfogalmazásának és rendszerezésének színvonala mennyiben felel meg a társadalmi gyakorlat szükségleteinek. Az elért elméleti eredmények mennyiben válhatnak közvetlenül vagy közvetve a gyakorlat tudatos irányításának vezérvonalává.

A *polgári* tudományelmélet a társadalmi gyakorlat és az elmélet összefüggéseit nem vagy nem kellően vette számba. Valamely tudományág ismérvéül jobbára csak egyes formális és elkülönítő jegyeket hangsúlyozott, mint pl. a tudomány tárgyának elhatárolhatósága minden más tudomány tárgyától, az ismeretek önelvű rendszerezésének lehetőségei, a vizsgálódás sajátos nézőpontja stb. Nyilvánvaló, hogy a marxista tudományelmélet és a szocialista tudománypolitika számára ezek az elkülönítő jegyek szintén fontosak, de önmagukban nem lehetnek elégségesek. Ezek csak a társadalmi gyakorlat alapvető követelményei mellett, azok szükségszerű következménye- és kiegészítéseképpen jöhetnek tekintetbe. Annál is inkább, mert a marxista tudományos kutatás a természeti és társadalmi valóság tárgyait, jelenségeit és folyamatait nem csupán önmagukban, hanem összefüggéseikben is igyekszik megvilágítani.

Ahhoz, hogy mérlegelni tudjuk, mi ma az egyes tudományágak szerepe és jelentősége a szocialista tudománypolitikában, két fejlődési tendenciát kell párhuzamba állítanunk. Az első, hogy a tudományok társadalmi súlya, jelentősége a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszában általánosságban máris szembetűnően megnövekedett, és előreláthatóan még tovább növekszik. Ez a szocialista társadalom gazdasági alaptörvényéből szükségszerűen következik. A termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése, a legfejlettebb technika következetes alkalmazása, az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek lehető legteljesebb kielégítése, valamennyi tagja sokoldalú fejlődésének biztosítása egészben véve magasabb-

[1] Erdei Ferenc—Kónya Albert: *Az országos távlati tudományos terv kidolgozása és a kutatások koordinálása.* Magy. Tudomány, 1960. 2. sz.

rendű termelési és kulturális feladatok megoldását teszi szükségessé. Ennek megfelelően a természeti és társadalmi valóság egyre mélyebb ismeretét és a kutatási eredmények egyre tervszerűbb felhasználását követeli meg. A fejlődés másik tendenciája pedig az, hogy a társadalom e forradalmi átalakulása ugyanakkor az egyes tudományok egymáshoz viszonyított súlyának megváltozását is szükségszerűen magával hozza. A társadalmi fejlődés következményeinek megfelelően a tudományok polgári együttese helyébe fokozatosan a tudományok új, szocialista rendszere lép.

Ez a fejlődés eddigi, a *szocializmus* alapjait lerakó szakaszában általánosságban a természet- és műszaki tudományok súlyának rendkívüli megnövekedésében, az egyes tudománycsoportokon belül pedig az egyes tudományok jelentőségének számottevő eltolódásában, sőt egyes eddig visszamaradt vagy újonnan fejlődésnek indult tudományágak jelentkezésében mutatkozott meg. A természettudományok és a technika körén belül pl. gyors fejlődésnek indult az atomkutatás, világűrkutatás, automatika és telemechanika, rakétatechnika, kibernetika stb. A társadalomtudományok körén belül pedig pl. az olyan alapvető fontosságú társadalmi folyamatok, mint a népgazdaság vagy az oktatás és nevelés előtérbe hozták a közgazdasági, ill. pedagógiai tudományokat. Vagy az olyan, immár évszázadok óta jelentős tudományok, mint a filozófia, történet-, állam- és jog-, irodalom-, ill. nyelvtudományok mellé kezdenek felsorakozni olyan, a társadalom újabban megerősödő vagy kialakuló jelenségeit, ill. folyamatait vizsgáló tudományok, mint a zenetudomány, színház-, film-, népműveléstudomány, a bibliológia, ill. könyvtártudomány stb. Nyilvánvalóan azért, mert a zenével, színházzal, filmmel, írással, könyvvel és könyvtárral, népműveléssel stb. összefüggő társadalmi jelenségek és folyamatok, értékek és intézmények szerepe erősen megnövekedett. A zenekultúra, továbbá a színház- és filmkultúra, ill. a könyv- és könyvtárkultúra stb. a szocialista társadalom gazdasági, politikai és kulturális életében az eddiginél sokkal nagyobb jelentőségre tett szert, a társadalomnak sokkal szélesebb tömegei és sokkal intenzívebben vesznek benne részt, mint eleddig bármikor. Így időszerű és közérdekű feladattá lett, hogy most már a társadalomnak e jelenségei és folyamatai is egész terjedelmükben és mélyrehatóan módszeres kutatás tárgyává váljanak. Ugyanúgy, mint azok, amelyek pl. a nyelvvel, az irodalommal, a művészetekkel vagy a társadalom fejlődésével, állam- és jogrendjével stb. kapcsolatosan már korábban kibontakoztak, s amelyeknek tudományos vizsgálata már a fejlődés korábbi fokán is fontos, közérdekű feladatnak minősült.

A magyar tudományos kutatás most készülő *országos távlati terve*[2] szocialista társadalmunk most kibontakozó gyakorlatának ezeket az alapvető, új politikai, gazdasági és kulturális követelményeit megközelítő teljességgel tükrözi. Társadalmunk fejlődésének, különösen pedig kulturális életének tudatos és tervszerű továbbfejlesztése szempontjából alapvető jelentőségű pl. az, hogy a *közművelődés*[3] elméleti, gyakorlati kérdéseinek és történetének kutatása — ezen belül a könyvkiadás, könyvterjesztés, sajtó és a könyvtárak leg-

[2] *Az országos távlati tudományos terv kidolgozása.* Bp. 1960. Tudományos és Felsőoktatási Tanács.

[3] A *közművelődés* szó a magyar nyelvhasználatban régebben általában a kulturális élet egészének összefoglaló jelölésére volt használatos. Újabban azonban szűkült a fogalom köre. Nem szokás beleérteni pl. sem az oktatást és nevelést, sem a tudományos kutatást. A mai szóhasználat egyre inkább a társadalom kulturális életének, a kulturális értékek társadalmi felhasználásának összefoglaló nevéül szolgál.

fontosabb elméleti és történeti problémáinak kutatása is — helyet kapott az országos kutatási feladatok között. Szükségszerűen következik ez szocialista művelődéspolitikánknak abból a célkitűzéséből, hogy kulturális életünk fejlődését a maga egészében közüggyé tegye, kulturális életünk egyes területeinek arányos fejlesztéséhez az anyagi, technikai és elméleti feltételeket biztosítsa. Így szocialista államunk a gazdasági szervező funkcióval párhuzamosan kulturális nevelő tevékenységét is hatékonyan elláthatja.

Az állam és a társadalom kulturális nevelő munkája viszont csak akkor lehet eredményes, és a szocialista kultúra a népgazdaság szocialista rendjének fejlődését csak akkor tudja a maga sajátos eszközeivel valóban hatékonyan támogatni, ha a művelődés egészét korszerűen tisztázott elméleti és történeti ismeretek alapozzák meg. Ha tehát a közművelődés gyakorlatának — ezen belül az írásbeli közléssel és olvasással, a könyvvel és sajtóval, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlatnak — sajátos objektív törvényszerűségeit, fejlődéstörténetét és a társadalom gazdasági, politikai és kulturális életéhez fűződő összefüggéseit módszeres tudományos elemzéssel, pontosabban marxista társadalmi-történeti szemlélettel végzett rendszeres vizsgálattal igyekszik feltárni és elvszerűen rendszerezni. Ez annál is inkább elengedhetetlen, mert kulturális életünk egyes fő területei egymáshoz viszonyítva ma még több tekintetben is az egyenlőtlen fejlődés jeleit mutatják. Ami egyfelől abból adódik, hogy a művelődés egyes ágaiban már maga a polgári örökség is másmás terjedelmű és színvonalú volt. Másfelől pedig abból, hogy a továbbfejlődés anyagi és szellemi előfeltételeit az elmúlt másfél évtized során nem sikerült mindig arányosan biztosítani.[4] Végül, de nem utolsósorban abból is — s itt most ez a legfontosabb —, hogy egyes területeken a szaktudományi kutatás ma még erősen elmaradott állapotban van. Holott a kultúra szocialista fogalmában — még a szűkebb értelemben vett szellemi kultúra fogalmában is — szükségképpen szorosan egybekapcsolódnak a *szellemi értékek* és azok *létrehozásának*, valamint tervszerű és intézményes *társadalmi felhasználásának* folyamatai, vagyis az eredményeknek a termelésben és más gyakorlati tevékenységben, a szocialista tudat formálásában, a közművelődésben, valamint az oktatásban és nevelésben való gyakorlati alkalmazása.[5] Nyilvánvaló, hogy a művelődés fő folyamatai nemcsak szervesen kiegészítik, hanem kölcsönösen fel is tételezik egymást. Ugyannyira, hogy az egyik vagy a másik visszamaradása vagy túlsúlya megzavarhatja, sőt veszélyezteti az új szocialista kultúra egészének most kialakuló egyensúlyát is és továbbmenően a szocialista társadalom most kibontakozó gyakorlatában betöltendő szerepét és hivatását is. Éppen ezért nemcsak kultúránk egészének arányos fejlesztését és ennek szükséges előfeltételeit kell előirányozni, hanem művelődésünk valamennyi lényeges folyamatának korszerű, tervszerű és rendszeres tudományos kutatását is következetesen biztosítani kell. Mégpedig lehetőség szerint egymással összehangoltan és tár-

[4] A *polgári örökség* a művelődés egyes területein szükségképpen nálunk is másmás fejlődési fokig jutott, mert ezeknek pl. az ellenforradalmi művelődéspolitika a maga érdekeinek megfelelően a maitól alapvetően eltérő szerepet szánt. Az újabb fejlődés egyenlőtlenségei pedig az 1953—56-os évek politikai és gazdasági nehézségeiből fakadtak, amelyeknek hátrányos következményei csak fokozatosan küszöbölhetők ki.

[5] A közművelődés fogalmának körén belül pl. a *népművelésben* : az ismeretterjesztésben, a műkedvelő művészeti mozgalmakban, művelődési otthonok munkájában, a *könyv- és könyvtárkultúrában* : az írás és olvasás, a könyvkiadás és könyvterjesztés, a sajtó, a könyvtárak stb. útján, a *múzeumok* és *kiállítások*, a *színházi* és *filmelőadások*, a *hangversenyek*, a *rádió* és *televízió* révén.

sadalmi jelentőségükkel arányosan, hogy kulturális életünk minden ága korszerűen tisztázott elméleti és történeti ismeretekre épülhessen, s ennek megfelelően mai gyakorlatunk minél tudatosabbá válhasson, a közművelődés továbbfejlesztésének irányelvei és körvonalai pedig elméletileg megalapozott tudományos előrelátással legyenek kidolgozhatók.

A *könyvtártudomány*[6] helyét a szocialista tudománypolitikában, szerepét, kapcsolatait, és fejlődési lehetőségeit a marxista társadalomtudományok sorában, valamint ismeretrendszerének jelentőségét a szocialista társadalom gyakorlatában szükségképpen és alapvetően ugyancsak a tárgykör társadalmi fontossága és a kutatási eredmények értéke határozza meg. A kérdés megvilágítása tehát ebben az esetben is a tárgykörnek tekinthető társadalmi gyakorlat fejlődéstörténetének, mai állapotának és további fejlődési lehetőségeinek felvázolásával, valamint ismeretkörének körvonalazásával, az ismeretek összetételének, jellegének, rendszerezésének jelzésével, a célravezető kutatási szemlélet és módszer megvilágításával kísérelhető meg. A szakkutatás mai állapotának és a vele szemben támasztható korszerű követelményeknek a különbsége egyben feltárja a szakkutatás legidőszerűbb és legsürgősebb feladatait is.

II. A könyv- és könyvtárkultúra a modern társadalomban

A *bibliológia*, illetve a *könyvtártudomány* társadalmi fontosságát a társadalom életében betöltött jelentőségének megnövekedése, tárgykörének: az írásos-nyomtatásos közlésmódnak, az ezen alapuló társadalmi gyakorlatnak s az ebből eredő értékeknek, illetve intézményeknek szerepe, annak széleskörű kibővítése és jelentőségének szakadatlan fokozódása mutatja meg.

Az *írásos-nyomtatásos közlésmód* különböző megjelenési formáival — vagyis az írással és olvasással, továbbá a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal — összefüggő társadalmi gyakorlat egyre gyorsuló ütemben és egyszerre két irányban is erőteljesen fejlődik. Egyfelől úgy, hogy az írás és olvasás ismerete és használata az egymást váltó társadalmi rendszerekben a társadalom egyre szélesebb köreire terjed ki. Másfelől pedig úgy, hogy az egyes embereknek az írással, még inkább az olvasással kapcsolatos személyes gyakorlata egyre intenzívebbé válik. Így az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző megjelenési formái az egyes emberek életében egyre nagyobb szerephez jutnak, tudatuk formálásában és munkájuk eredményes ellátásában egyaránt.

A rendi társadalom viszonylag kisszámú írástudóját pl. a kapitalizmusban nálunk is, másutt is a polgárság szélesebb írni-olvasni tudó rétegei váltják

[6] A *könyvtártudomány* elnevezés nálunk tágabb és szűkebb értelemben egyaránt használatos. *Tágabb* értelemben elsősorban a német gyakorlatot követve az írásbeli közléssel és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő jelenségek, folyamatok, termékek és intézmények módszeres vizsgálatából adódó ismeretrendszer egészének összefoglaló jelölésére szolgál. *Szűkebb* értelemben főként az angol gyakorlat nyomán ennek csak egy részét: a könyvtárak gyakorlatával és fejlődéstörténetével közvetlenül összefüggő ismeretek rendszerét jelöli. A szűkebb, ill. tágabb értelmezés váltakozása nem egyszer komoly zavarok vagy félreértések forrása. Megfontolandó, nem kell-e az elnevezés megkülönböztetésével is világosan különbséget tenni a tágabb és szűkebb fogalomkör között. A tágabb fogalomkört a román népek (olasz, spanyol, román stb.) szóhasználatának megfelelően és Szabó Ervin példájára is célszerűbb bibliológiával (könyvtudomány) jelölni. A *könyvtártudomány* elnevezést pedig helyesebb a szűkebb fogalomkör jelölésére használni.

fel. Sőt a fejlettebb kapitalista országokban a társadalom más osztályai, pl. a munkások és parasztok is fokozatosan megszerezték az írás-olvasás ismeretét, és kialakították a maguk sajátos olvasási kultúráját. A szocializmus, még inkább a kommunizmus viszonyai között pedig a társadalom egésze teljes mértékben és magas színvonalon részesévé válik az írásos-nyomtatásos közlésmód nyújtotta lehetőségeknek. Itt végre elvben is és gyakorlatban is a társadalom minden tagja számára hozzáférhetővé válik az emberi kultúra értékei közül mindaz, ami e legfejlettebb társadalmi rendszer megszilárdítása és kibontakozása szempontjából lényegesnek, időszerűnek és közérdekűnek minősül, s aminek a szétsugárzására az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos adottságai alkalmasak lehetnek. Itt és így az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos lehetőségei a társadalom gyakorlatában valóban a lehető legszélesebb körben és a legintenzívebb módon érvényre juthatnak.

Az UNESCO adatai szerint a világ könyvtermelése évente átlagosan negyed millió mű, megközelítően 5 milliárd példányban[7] Egyenlő megoszlás esetén tehát az emberiség egy-egy tagjára általában nem egészen 2 példány jutna. Az öt földrész napilapjainak száma mintegy 6300, amelyek naponta átlagosan 240 millió példányban jelennek meg. Tehát 10—11 főre esik 1—1 lappéldány.[8] Ezen kívül mintegy százezernyi folyóirat és számtalan különféle aprónyomtatvány (füzet, különlenyomat, jegyzet, zenemű, térkép, plakát stb.) lát folyamatosan napvilágot. S mind e hatalmas kiadványáradat, különösen a könyvek és folyóiratok túlnyomó többsége a különféle rendkívül nagyszámú közkönyvtárban és a szinte megszámlálhatatlan házi könyvgyűjteményben halmozódik fel, ahol az érdeklődő olvasó rendelkezésére áll.[9]

Az írással és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat e világméretű kifejlődése azonban korántsem jelenti azt, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód kiterjedésében és mélységében máris elérte mindazoknak a lehetőségeknek a *szélső határát*, amikre sajátos adottságai alapján képes. Kiterjedésének további lehetőségeit szembetűnően mutatja az, hogy most még az emberiség 15 éven felüli részének csak alig több, mint a fele (mintegy 56%-a) tud írni-olvasni. Elmélyülésének további lehetőségeit pedig az jelzi, hogy ez idő szerint az írni-olvasni tudók mintegy kétharmadának írás- és olvasási ismerete alig haladja meg az elemi fokot. A kiadványokban és könyvtárakban felhalmozott értékekből tehát nem vagy alig részesül.[10] Jelenleg az írni-olvasni tudóknak csak mintegy harmada, vagyis mindössze az emberiség egyötöde fejlesztette magasabb színvonalra a maga írásgyakorlatát és olvasási kultúráját. Ugyanakkor tisztán kell látnunk azt is, hogy ez az arány az emberiség fejlődésének jelenlegi szakaszában gyorsuló ütemben javul. A népszámlálási adatok és más statisztikák tanúsága szerint az írás és olvasás ismerete és használata, s ezzel párhuzamosan a kiadványok és könyvtárak száma és igénybevétele is évtizedről évtizedre s egyre fokozódó ütemben növekvőben van.[11]

[7] Barker, R. E.: *Le livre dans le monde.* Paris, 1957, UNESCO. 19. l.
[8] *Statistical Yearbook.* New York, 1958, Stat. Office of the UN.
[9] *Statistics on libraries.* Paris, 1959, UNESCO.
[10] *L'analphabétisme dans le monde au milieu du XXe siècle.* Paris, 1957, UNESCO. 12. l. — Gray, William S.: *L'enseignement de la lecture et de l'écriture.* Paris, 1956, UNESCO. 37—38. l.
[11] *L'analphabétisme dans divers pays.* Paris, 1953, UNESCO.

Még világosabban előtűnnek azonban az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő társadalmi gyakorlat mai állapotának *jellemző vonásai* és *fejlődési tendenciái*, ha a világhelyzet összesítő átlagos adatai mellett az egyes összetevő tényezőket vagy legalább is az egyes főbb típusokat külön-külön is szemügyre vesszük. A világátlag a társadalmi fejlődés jelenlegi három fő típusának megfelelően három egymástól erősen eltérő ütemű és színvonalú fejlődési fokozatot foglal magában: éspedig a fejlett szocialista országok és a fejlett kapitalista országok írás-, olvasás-, könyv- és könyvtárkultúráját, valamint az elmaradott — félgyarmati, gyarmati vagy volt gyarmati — országok fejletlen viszonyait.

A fejlett kapitalista országok írás- és olvasás-, könyv- és könyvtárkultúrája mennyiségében is, minőségében általában közel jár ahhoz a felső határhoz, amelyhez eddig az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő társadalmi gyakorlat a kapitalizmus viszonyai között az egyes társadalmi osztályok életében eljuthat. A termelés növekedésének fokozatosan lassuló üteme végső összefüggéseiben elkerülhetetlenül maga után vonja a kulturális élet, ezen belül az olvasási kultúra fejlődésének lelassúlását vagy éppen hanyatlását. Következésképpen ezzel együttjár a könyvkiadás, könyvkereskedelem és a könyvtárak fejlődésének lelassúlása vagy éppen visszaesése is.

Az *elmaradott országok* fejletlen gazdasági, politikai és kulturális viszonyai eddig nem adhattak kellő ösztönzést az írás és az olvasás, a könyv, a sajtó és a könyvtárak számottevő fejlődéséhez. Itt ez idő szerint a lakosság túlnyomó többsége még a szóbeliség alacsonyabb fokán él. Politikai és gazdasági függetlenségük visszaszerzése, a termelés erőteljes fejlesztése, társadalmi rendszerük máris megindult és várható további gyors átalakulása viszont szükségképpen a kulturális élet — ezen belül az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő társadalmi gyakorlat — gyors kiszélesedését és fokozatos elmélyülését idézi elő. Az elkövetkező évtizedekben viszonylag rövid idő alatt az emberiség e ma még elmaradott nagyobb fele is előreláthatóan gyorsan birtokba veszi az írásbeliség magasabb lehetőségeit is.

A *fejlett szocialista országok* gazdasági és kulturális fejlődése fokozatosan megközelíti, egyes területeken már túl is haladja a fejlett kapitalista országok jelenlegi színvonalát. Ennek megfelelően kulturális életük — ezen belül új, szocialista írás- és olvasás-, könyv- és könyvtárkultúrájuk — mennyiségében és minőségében egyaránt olyan lendülettel fejlődik, hogy nem egy vonatkozásban pl. a könyvkiadásban és könyvterjesztésében vagy a könyvtárak fejlesztésében és használatában máris elérték vagy éppen túl is szárnyalták a legfejlettebb kapitalista országokat.

A fejlődés eddig elért színvonala és továbbgyorsuló üteme számszerűen is kitűnik a fejlett szocialista országok könyv- és könyvtárkultúrájának néhány legfontosabb adatából. A *Szovjetunió* mai területén pl. 1913-ban megközelítőleg 30 000 művet adtak ki mintegy 99 millió példányban. 1956-ban a kiadott művek száma kétszeresére: 60 000-re, a példányszámuk pedig több, mint tizenegyszeresére: 1 milliárd 107 millióra emelkedett. A kiadott újságok száma 1913-ban 1055, 1956-ban 7537, a folyóiratoké pedig 1913-ban 1472, 1956-ban 2501 volt. A cári Oroszországban tehát 100 főre évente 62 könyv — és naponta 2 újságpéldány, a Szovjetunióban viszont 1956-ban 551 könyv — és naponta 27 újságpéldány jutott. De ezt is felülmúlja a szovjet könyvtárak rohamos fejlődése. A könyvtárak száma a cári Oroszországban 1914-ben 76 ezer, az állományuk pedig 46 millió kötet volt, 1957-ben viszont a Szovjetunióban

394 ezer könyvtár összesen 1,5 milliárd kötet állománnyal rendelkezett. Vagyis négy évtized alatt a könyvtárak száma ötszörösére, a könyvtári állomány pedig csaknem harmincháromszorosára növekedett.[12] A szovjet könyv- és könyvtárkultúra 1956—57 körül tehát valóban megközelítette vagy elérte, sőt azóta több tekintetben túl is szárnyalta a legfejlettebb tőkés országok könyvvel, ill. könyvtárral való ellátottságának színvonalát.

Magyarországon az utolsó másfél évtized során végbement fejlődés főbb mozzanatai szintén jól érzékeltetik könyv- és könyvtárkulturánk kiszélesedését, fejlődési ütemének fokozódó gyorsulását és a társadalom általános fejlődéséhez kapcsolódó összefüggéseit. 1938-ban pl. 8156 kiadvány, 17 272 000 példányban jelent meg, 1959-ben viszont 19 812, vagyis csaknem két és félszer annyi kiadvány 52 872 000, vagyis háromszor annyi példányban látott napvilágot. Ezen kívül az összes időszaki sajtótermékek száma 1958-ban 557 volt, évi példányszámuk pedig 1946-tól 1958-ig évi 288 millióról 579,5 millióra emelkedett. A kiskereskedelemben eladott kiadványok összes értéke 1951-ben 143 millió forintot, 1959-ben pedig ennek több, mint háromszorosát, 452 millió forintot tett ki. 1959-ben tehát az ország minden egyes lakosára 45 forint értékű könyvvásárlás esett, ami átlagáron kb. 3 műnek felel meg. De még ennél is szembetűnőbb az emelkedés a könyvtárak fejlődésében. A második világháborút közvetlenül megelőző években Magyarországon valamivel több, mint 1000 nyilvántartott tudományos és szakkönyvtár, illetve jelentősebb közművelődési és iskolai könyvtár, kb. 1650 népkönyvtár és megközelítően 300 különféle munkáskönyvtár, összesen kb. 3000 számontartott könyvtár volt, 12—13 millió darabból álló állománnyal. A legutóbbi országos felmérés idején, 1957. december 31-én viszont összesen 18 777 könyvtár működött, amelyeknek közel 40 milliót kitevő állományából több mint 2 millió olvasó csaknem 29 millió kötetet használt.[13]

Lényegében hasonló irányú és arányú fejlődésről tanúskodnak a szomszédos szocialista országok: Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország, Románia, Bulgária új könyv- és könyvtárkultúrájának adatai is. A szocialista világrendszerben a könyv és könyvtár valóban mindenütt jórészt máris a társadalom egészéé, elsősorban a dolgozó népé lett, s a jövőben még sokkal inkább azzá lesz.

Természetesen nem véletlen, hogy a szocialista társadalomban az írás és olvasás, a könyv, a sajtó és a könyvtár szerepe mindenütt kibővül, jelentősége mindenhol erőteljesen megnövekedett, és a szocialista írás- és olvasás-, könyv- és könyvtárkultúra szerepének és jelentőségének körvonalai máris kirajzolódnak. Szükségszerűen egyik következménye ez annak, hogy a szocializmus politikai, gazdasági-technikai és kulturális célkitűzései egyértelműen a dolgozó ember anyagi és szellemi, közösségi és egyéni szükségleteinek és igényeinek minél teljesebb kielégítését állítják a társadalmi gondoskodás középpontjába. A népgazdaság szocialista rendszerének és a dolgozók új demokratikus

[12] *A szovjethatalom negyvenéves eredményei számokban.* Bp. 1958, Közg. és Jogi K. 218—219. l.

[13] *Magyarország művelődési viszonyai 1945—1958.* Bp. 1960, Közg. és Jogi K. 109—153. és 285—303. l. — Danyi Dezső—Ekés Mihályné—Sallai István: *A magyar könyvtárak statisztikai adatai.* Bp. 1960. (Kézirat.) — Kovács Máté: *A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában.* Magy. Könyvszle. 1960. 3. és 4. és 1961. 1. sz. — *A könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei.* A Könyvtáros. 1960 6. sz.

életrendjének kialakulása, a kulturális élet kiszélesedése és elmélyülése együttesen és egymással állandó kölcsönhatásban érleli az alapvető előfeltételeit annak, hogy a szocialista humanizmus — a humanizmus e minden korábbit felülmúló, gazdagabb formája — egyre gyorsuló ütemben és minél teljesebb mértékben kibontakozhasson. A több és különb emberré fejlődésért vívott egyetemes erőfeszítésben az írás és olvasás, a könyv, a sajtó és a könyvtár szerepe és jelentősége is szükségképpen továbbnövekszik. Lehetővé teszik ezt a szocialista társadalom új gazdasági, politikai és kulturális viszonyai: különösen a termelés, a nemzeti jövedelem s ennek megfelelően az egy főre eső kereset és fogyasztási alap állandó növekedése, a munka jellegének megváltozása és könnyebbé válása, a szabadidő, a pihenés és művelődés lehetőségeinek emelkedése s nem utolsó sorban az átlagos életkor meghosszabbodása, a települési viszonyok, a közlekedés, a lakáskultúra, világítástechnika máris számottevő és előrelátható további megjavulása stb.

A világhelyzet elemzése és a fejlődés fő irányainak megfigyelése egyértelműen megvilágítja, hogy a *szóbeliségből* az *írásbeliségbe* való átlépés anyagi és kulturális feltételei a társadalom egésze számára valójában csak most, a szocializmus s még inkább majd a kommunizmus viszonyai között érnek meg. Az új, szocialista könyv- és könyvtárkultúra a szocialista kulturális forradalom egyik fontos eredményeként és vívmányaként alakul ki. A fejlődés társadalmi-gazdasági alapjainak, eddig elért eredményeinek és további lehetőségeinek ismeretében teljes biztonsággal megállapítható az is, hogy a szocialista társadalom írással és olvasással, könyvvel, sajtóval és könyvtárral összefüggő gyakorlata ma még csak kezdeti, alapozó szakaszában van. Teljes kibontakozása során mennyiségében és minőségében, kiterjedésében és mélységében szükségképpen messze túlszárnyalja a legfejlettebb kapitalista országok könyv- és könyvtárkultúráját is. Az emberiség fejlődési irányának figyelembevételével megalapozottnak tekinthető az is, hogy az írás- és olvasás-, könyv- és könyvtárkultúra e magasabb foka a szocializmus általános győzelmével egyetemessé válik, az emberiség egésze számára elérhetővé lesz.

Újabban — főként nyugaton, de szórványosan nálunk is — felmerülnek olyan vélekedések is, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód a többi, újabb *technikai* közlésmód versenyében, így a képrögzítés és a hangrögzítés (film, hanglemez, hangszalag), valamint a távközlés (rádió, televízió stb.) együttesében nem tarthatja meg azt a kivételes helyzetét, amire a *természetes* közlésmódokkal szemben (beszéd, ének, mozdulat stb.) évezredek folyamán szert tett.[14] Ezt az aggodalmat olyan jelenségek támasztják alá, hogy pl. az Amerikai Egyesült Államokban a televízió érezhetően csökkentette az olvasást, a könyvvásárlást és a könyvtárak használatát, a színházak, mozik és hangversenyek látogatását. Szélesebb nemzetközi tapasztalat szerint azonban ez az aggodalom nem látszik megalapozottnak. Az európai fejlett kapitalista országokban, még inkább a szocialista országokban a különféle közlésmódok általában nem küszöbölik ki egymást, hanem éppen ellenkezőleg támogatják, sőt felfokozzák egymás hatását. Kiegyensúlyozott kulturális viszonyok között ez természetes és szükségszerű is. A művelődés értékeit igénylő és átélő ember rendszerint nem egyoldalúan olvasó, színház- vagy mozilátogató, kép-, szobor- vagy zenerajongó, hanem egyetemes érdeklődésű és sokoldalú ember, aki képességeitől és művelt-

[14] *L'information à travers le monde. Presse, radio, film, télévision.* Paris, 1956, UNESCO.

ségétől függően bővebb vagy szűkebb terjedelemben,kisebb vagy nagyobb mélységben igényt tart az emberi művelődés egészére, és esetenként felváltva azt a természetes vagy technikai közlésmódot veszi igénybe, ami az adott körülmények között szükségleteinek leginkább megfelel. Az új technikai közlésmódok létrehozása és elterjedése tehát nem a korábbiak visszafejlesztését vagy éppen megszüntetését, hanem a művelődés lehetőségeinek kibővülését, a társadalom széles tömegeinek sokoldalú és színvonalas művelődését jelenti.

De a technikai közlésmódok együttesében az írásos-nyomtatásos közlésmód nemcsak megtarthatja a maga szerepét és jelentőségét, hanem a tapasztalatok szerint a különféle közlésmódok kölcsönhatása még ki is bővítheti, meg is növelheti azt. Az írásos-nyomtatásos közlésmód társadalmi jelentőségét alapvetően az adja meg, hogy különféle megjelenési formáinak sajátos adottságainál fogva a legalkalmasabb a tudattartalmak legmagasabb fokú kifejezésének: a beszédnek szabatos, tömör, pontos megrögzítésére, megbízhatóan hű megőrzésére, szinte korlátlan felhalmozására és széles körben való hozzáférhetővé tételére, valamint gyors és könnyű átörökítésére. Az írásmű, a kiadvány és a könyvtár mint a kollektív emlékezet legfejlettebb formája, a közlésmódok együttesében előreláthatóan továbbra is a természet korlátait szakadatlan küzdelemben legyőző ember egyik leghatékonyabb segítője marad.

Az írásos-nyomtatásos közlésmód *fejlődéstörténetének* főbb mozzanatai és *továbbfejlődésének* feltáruló lehetőségei megvilágítják és kiemelik a társadalom vele kapcsolatos gyakorlatának a jelentőségét. Az írással és olvasással, a kiadványokkal és könyvtárakkal összefüggő rendkívül szerteágazó, sokrétű társadalmi gyakorlat és annak állandó fokozódó jelentősége elengedhetetlenül szükségessé teszi e közlésmód és az ezen alapuló gyakorlat különböző megjelenési formáinak: jelenségeinek és folyamatainak, termékeinek és intézményeinek, valamint ezek alapvető társadalmi összefüggéseinek marxista társadalmitörténeti szemlélettel végzett mélyreható vizsgálatát. A fejlődés mai és elkövetkező fokán nélkülözhetetlenné teszi ezt egyfelől magának a szocialista könyv- és könyvtárkultúrának tudományos előrelátással megalapozott tervszerű továbbfejlesztése, másfelől pedig a társadalom életének megismerése, a gazdasági, politikai és kulturális élet bonyolult összefüggéseinek minél többoldalú megvizsgálása és megvilágítása is. Ebben a vonatkozásban tehát a szakkutatás tárgykörének korszerű tudományos vizsgálata nemcsak magának a könyv- és könyvtárkultúrának és az azt vizsgáló szaktudománynak alapvető érdeke, hanem elengedhetetlen ez a társadalom életének egésze és a társadalomtudományok összehangolt fejlődése szempontjából is. A társadalomtudományok marxista rendszere ugyanis csak akkor válhat teljessé, ha valamennyi, a társadalom jelenségeinek és folyamatainak vizsgálatára hivatott tudomány — köztük a bibliológia, ill. a könyvtártudomány is — a maga sajátos lehetőségeivel elősegíti, hogy a társadalom életének egészét együttes erőfeszítéssel és egymás eredményeinek kölcsönös felhasználásával minél átfogóbban és elmélyültebben világítsák meg.

III. A szakkutatás mai helyzete és fejlődésének lehetőségei

A *bibliológia* és ezen belül a *könyvtártudomány ismeretkörének* értékét és korszerű továbbfejlesztésének irányát, ütemét és mértékét — az elmondottak értelmében — alapvetően három körülmény, ill. követelmény határozza meg. Az első a tárgykör vizsgálatából adódó és a fejlődés mai fokán helytálló-

nak tekinthető *elméleti és történeti ismeretek* mennyisége és minősége: tehát a meglevő szakismeretek terjedelme és mélysége, színvonala és jellege, összetétele és rendszerezésének foka. A másik a szakkutatás tárgykörének: az írással és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő mai *társadalmi gyakorlatnak a szükségletei* : a gyakorlat minél tudatosabbá válásához és tudományosan megalapozott tervszerű továbbfejlesztéséhez nélkülözhetetlen elméleti és történeti szakismeretek iránti igényei. A harmadik a *korszerű kutatási szemlélet és módszer:* a marxista társadalmitörténeti szemlélet és módszer követelményei, amelyek megadják a lehetőséget a tárgykör eredményes feldolgozására és a korábbi eredmények kritikai értékelésére. Az ismeretkör értékelését és a továbbfejlesztés feladattervének kidolgozását tehát nem önmagában, a társadalmi valóságtól elszigetelten kell elvégezni, hanem összefüggésében: az ismeretkör történeti kialakulásának felvázolásával és mai állapotának elemzésével, valamint szocialista társadalmunk, még közelebbről szocialista könyv- és könyvtárkultúránk elmélet iránti szükségleteinek körvonalazásával lehet és kell megkísérelni.

Mindjárt előljáróban ki kell emelni, hogy a *szakkutatás* ez idő szerint sem nálunk, sem pedig külföldön nincs azon a szinten, amit a tárgykör állandóan növekvő társadalmi szerepe és jelentősége indokoltan megkívánhat, bár ma már kisebb-nagyobb terjedelemben, alacsonyabb vagy magasabb színvonalon a világnak csaknem valamennyi fejlettebb országában művelik. Az egész világon, főként a világnyelveken évente nagyszámú és gyakran magasszínvonalú különféle szakkönyv és mintegy 200 tudományos folyóirat s más időszaki kiadvány jelenik meg az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra köréből. A szakterület nemzetközi referáló folyóirata, a *Library Science Abstracts* erős válogatással is évenként közel 1000 nagyobb elméleti vagy történeti tanulmány, cikk ismertetését tartja szükségesnek. A kisebb, népszerűbb, a gyakorlatot közvetlenül szolgáló szakfolyóiratokat s a bennük megjelenő cikkeket pedig jóformán alig lehet számontartani. Nem is beszélve arról, hogy a tárgykör közleményeinek nem is jelentéktelen része más rokonterületek (irodalom, nyelvészet, történelem, művészet stb.) folyóirataiban és egyéb kiadványaiban lát napvilágot. A folyamatosan felhalmozódó elméleti és történeti szakismeretanyag tehát igen jelentős. És ez a felhalmozódás nem is újkeletű. Az utóbbi másfél évszázadban, főként a legutóbbi hat-nyolc évtizedben egyre bővülő terjedelemben, fokozódó igényességgel és erőteljesen gyorsuló ütemben folyik. A megnövekedett gyakorlat szükségleteinek — különösen a szocialista országok forradalmi gyorsasággal fejlődő könyv- és könyvtárkultúrája szükségleteinek — mégsem tud, még csak megközelítő mértékben sem megfelelni. Az elmélet mind máig világszerte — a szocialista országokban pedig a gyorsabban növekvő szükségletekhez viszonyítva különösképpen — elmarad a gyakorlat fejlődéséhez és igényeihez képest.

Ennek az elmaradásnak a fejlődés mai szakaszában, a két világrendszer egymás mellett élésének korában egyszerre két oka is van. Egyfelől ezt a polgári szakkutatás társadalmilag-történelmileg meghatározott ellentmondásai és korlátai, a polgári örökség viszonylag alacsony tudományelméleti színvonala teszik érthetővé. Másfelől pedig ez a marxista szakkutatás kezdeti hiányosságaiban, viszonylagos fejletlenségében leli magyarázatát.

A *polgári szakkutatás* szükségképpen a kapitalista társadalom, ezen belül a polgári könyv- és könyvtárkultúra viszonyainak függvénye. Ellentmondásai és korlátai a polgári társadalom írással, olvasással, könyvvel, sajtó-

val és könyvtárakkal összefüggő gyakorlatának sajátosságaiból és a szakkutatás végső fokon idealista — jobbára pozitivista, szórványosan szellemtörténeti — szemléletéből és módszereiből adódnak.

A *pozitivista* szakkutatás nálunk is, külföldön is zömében mindenekelőtt és fölött az írás, a könyv, a sajtó, a nyomdászat, a papír, a könyvkötés és a könyvkereskedelem, valamint a könyvgyűjtemények, könyvtárak történetével és gyakorlati működésével összefüggő tények és adatok felkutatását, összegyűjtését, leírását és publikálását tekintette feladatának. Tehát az érdeklődése elsősorban történeti, kisebb mértékben gyakorlati irányú, s főként a közvetlenül érzékelhető jelenségek, tárgyak, tények és adatok jobbára öncélú tisztázására szorítkozott. Félreértés ne essék, nem abban van a hiba, hogy a pozitivista kutatás a tárgyi emlékeket körültekintően összegyűjtötte, a tények és adatok jelentős részét nagy szorgalommal és általában lelkiismeretes gondossággal feltárta és jórészt közre is bocsátotta, hiszen ez minden érdemleges tudományos kutatás alapja, hanem abban, hogy többnyire ezt tekintette a szakkutatás céljának, s ennél nem vagy csak ritkán jutott tovább.[15] A szellemtörténeti kutatás pedig azért nem vezethetett eredményre, mert a könyv- és könyvtárkultúra jelenségeinek és folyamatainak önkényes, a társadalmi valóság törvényszerűségeinek ellentmondó, idealista értelmezésével kísérletezett.

A polgári szakkutatás ellentmondásai és korlátai alapvetően abból adódtak, hogy általában nem látta meg az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző oldalainak: az írásnak és az olvasásnak, és különböző formáinak: az az írásműnek, a kiadványnak és a könyvtárnak láncszerű összetartozását, s nem vette figyelembe kellő súllyal ezek társadalmi összefüggéseit. Egyes, jobbára ösztönös kísérletektől eltekintve nem vette észre, hogy az írással, olvasással, a könyvvel, sajtóval és könyvtárral összefüggő társadalmi gyakorlat jelenségei és folyamatai, termékei és intézményei meghatározott sorrendben olyan láncolatként kapcsolódnak össze, amelynek egyes láncszemei szorosabban vagy lazábban, de kölcsönösen feltételezik egymást. Nem vagy nem kellő tudatossággal ismerte fel, hogy a gyakorlat a maga egészében a mindenkori társadalmi rendszer szükségszerű részeként és függvényeként jön létre. Ugyanakkor, sajátos adottságainak megfelelően, nyomban maga is a társadalom tudatának és életének további alakító tényezőjévé válik.

A marxizmus-leninizmus társadalmi-történeti szemlélete és kutatási módszerei megmutatják, hogy e közvetlenül tanulmányozható tárgyak és jelenségek, tények és adatok az írással és olvasással, a könyvvel, a sajtóval és könyvtárral összefüggő társadalmi gyakorlatnak általában csak a felszínét, külső övezetét alkotják. A lényeget mélyebben: a közvetlenül érzékelhető jelenségeken keresztül s azok mélyén: a könyv- és könyvtárkultúra, valamint a társadalom politikai, gazdasági-technikai és kultúrális életének alapvető összefüggéseiben kell és lehet megragadni, s a társadalom fejlődéstörténetének törvényszerűségei alapján, a marxizmus-leninizmus tanításaival összhangban lehet és kell a társadalmi valóságnak megfelelően megvilágítani.

A szakkutatás idealista szemlélete és metafizikus módszerei szükségképpen oda vezettek, hogy a polgári könyvtártudomány színvonalát a pol-

[15] Nálunk pl. Szabó Károly, Petrik Géza és Szinnyei József nagy művei vagy Csontosi János, Gárdonyi Albert, Iványi Béla, Hoffmann Edit, Gulyás Pál, Trócsányi Zoltán, Fitz József és mások érdemes munkássága, ill. a *Magyar Könyvszemle*-ben nyolc évtizeden át felhalmozott hatalmas ismeretanyag. Vö. Kovács Máté: *A Magyar Könyvszemle új évfolyamai a korszerű igények tükrében.* Magy. Könyvszle. 1957. 4. sz.

gári tudományosság viszonyaihoz képest sem lehetett kielégítőnek tekinteni. Világosan tanúsítják ezt azok az ismételt erőfeszítések, amelyek a szakkutatás tárgyának, ismeretkörének és rendszerének körvonalazására, helyének, szerepének és jelentőségének a tudományok polgári együttesében való kijelölésére és elismertetésére irányultak.[16] Ezek a kísérletek ugyanis — annak ellenére, hogy általában számottevő ismeretanyagra és nemegyszer széleskörű tájékozottságra támaszkodtak — nem vezettek, és az alapvető összefüggések felismerése nélkül eleve nem is vezethettek a remélt eredményre: a polgári bibliológia elméleti problémáinak tisztázására.[17] Lehetetlenné tette ezt az alapvető összefüggések, a társadalom politikai, gazdasági és kulturális életéből fakadó objektív szükségletek és tudatosuló igények behatóbb tanulmányozásának mellőzésén kívül — egyebek között — olyan döntő összefüggések fel nem ismerése, mint pl. az írásbeliségnek s magának az írásos-nyomtatásos közlésmódnak alkotó, tevékeny részvétele a tartalom megformálásában, vagy olyan fontos kérdések tanulmányozásának elkerülése, mint az írás- és olvasás-, valamint a könyv- és könyvtárkultúra egyes területeinek kölcsönös egymásra hatása, illetve pl. egyes határterületek, továbbá a társadalom más jelenségeivel és folyamataival való kapcsolatok felderítése stb.

Az a körülmény pl., hogy a polgári szakkutatás az írás, a kiadvány és könyvtár műveltség-hordozó szerepét lényegében passzívnak, közvetítő jellegűnek fogta fel, elvileg is eleve kiiktatta azt a lehetőséget, hogy a szakkutatás ismeretanyagát, azonos értékűnek tekintsék más elismert tudományokéval, főként a társadalmi tudatformák tartalmi vizsgálatával foglalkozó társadalomtudományokéval. Holott a *tartalom* és *forma* dialektikus összefüggései nyilvánvalóvá teszik, hogy a kifejezendő tudattartalom és az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos adottságai az írásművet együttesen, kölcsönös, sokszoros és

[16] Vö. pl.: Paul Otlet, Adolf Harnack, illetve a Milkau-féle nagy kézikönyv elgondolásait vagy a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 1949—50. évfolyamaiban folyó vitát Georg Leyh, Joris Vorstius, Albert Predeek részvételével. A kérdés történeti alakulását összefoglalja: Varjas Béla: *A könyvtártudomány elvi alapja es rendszere.* Magy. Könyvszle. 1955. 1—2. sz. és Kőhalmi Béla: *Vita a könyvtártudományról.* Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957. — A legújabb elméleti anyag egy részét összeállította Futala Tibor: *A könyvtáros tudományos tevékenysége* c. bibliográfiájában.

[17] A könyvtártudomány tárgyáról, fogalmáról, jellegéről, ismeretei összetételéről és rendszeréről folytatott több évtizedes vita történeti alakulásának részleteire itt most nem térhetünk ki. Az egyes fontosabb felfogások, meghatározások, érvek és ellenérvek ismertetése Kőhalmi Béla és Varjas Béla jelzett összefoglalásaiban részben megtalálható. A bibliológiával, illetve a könyvtártudománnyal kapcsolatos tudományelméleti felfogások történeti fejlődésének elemzése nyilvánvalóvá teszi, hogy a különféle elméleti meggondolások csaknem mindegyike kisebb-nagyobb lépés a kérdés tisztázása felé. De Bury *Philobiblon*jától, Gesner, Naudé, Durie, Leibniz, Denis, Schrettinger, Harnack munkásságán keresztül Leyh, Vorstius, Predeek vitájáig, Varjas Béla és Kőhalmi Béla említett fejtegetéséig mindegyik hozzájárul valamivel az írás- és olvasás, könyv- és könyvtárkultúra tudományos kutatásának egyik vagy másik tudományelméleti problémájának a felismeréséhez. Ezek a különféle előrelépések azonban együttesen sem vezethettek el a marxista tudományelméleti alapvetéshez. A kérdés korszerű vizsgálatát nem erről az oldalról kell megindítani, hanem az a szocialista társadalmi gyakorlat elemzése alapján, Marx, Engels, Lenin, Krupszkája útmutatásai segítségével és a tudományelméleti előzmények eredményeinek ismeretében közelíthető meg. A korábbi felfogások részletes ismertetése és gondolatmenetének kritikája elterelné a figyelmet a tulajdonképpeni feladatunkról. Ezért helyesebbnek látszott, ha e tudományelméleti problémák közül itt csak a néhány leglényegesebbet emeljük ki. A tudományelméleti elgondolások fejlődésének tüzetes megvizsgálása és marxista értékelése külön elvégezendő feladat.

mélyenjáró egymásrahatásban alakítják ki, s az írásműben dialektikus egységben jelennek meg. A szakkutatás szempontjából ennek az összefüggésnek a felismerése és beható vizsgálata azért alapvető jelentőségű, mert lehetővé teszi annak a fontos ténynek a megismerését és elismertetését, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód nemcsak megbízható megörökítője, hű hordozója és nagyhatású szétsugárzója az írásba foglalt tartalomnak, hanem a maga sajátos adottságaival alkotó módon résztvesz annak a kifejezésében és megformálásában is. Az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos törvényszerűségeire vonatkozó kutatások és ismeretek éppen olyan fontosak és értékesek, mint magáé a kifejezendő elsődleges tartalomé.[18]

A polgári szakkutatás feladatának olyan értelmezéséből, mely igyekezett elhárítani magától az írásművek *tartalmának* mindennemű vizsgálatát, kettős hátrány is származott. Egyrészt még nagyobb hangsúlyt kapott az írásos-nyomtatásos közlésmód egyoldalúan felfogott közvetítői, eszközi szerepe és jellege. Másrészt gazdátlanul maradt az írásművek, illetve kiadványok egyes olyan általános jellegű tartalmi jellemzőinek tanulmányozása (pl. a kiadványok tárgyköre, színvonala és funkciója, továbbá a kiadványfajták s azok jellege szerinti megoszlás, a művek tartalmának társadalmi kisugárzási köre és hatásfoka stb.), amit összefoglalóan egyetlen más tudományág sem képes áttekinteni, s aminek az elemzésére és ismeretére a bibliológiának is, illetve a könyvtártudománynak is, a tartalom szerint illetékes tudománynak is feltétlenül szüksége van.

Végül a polgári könyvtártudományi kutatásnak az a törekvése, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód egyes megjelenési formáit: pl. az írást és olvasást, a könyvet, a sajtót, a nyomdászatot, a papírt, a könyvkiadást, a könyvtárat — a polgári individualizmus szellemének megfelelően — egymástól elkülönítve, többé-kevésbé önálló kutatási területként vizsgálja, szükségképpen ezeknek az ismeretágaknak több-kevesebb különállását, sőt elkülönülését eredményezte. Ennek az önállósulási törekvésnek a következménye, hogy az egyes területek fontosabb ismeretágai egymástól többé-kevésbé függetlenültek. Pl. az írástörténet és paleográfia, könyvismeret és könyvtörténet, szerkesztéstan és kiadástörténet, papírismeret és papírtörténet, nyomdászatismeret és nyomdászattörténet, sajtótudomány és sajtótörténet, könyvterjesztési ismeretek és a könyvterjesztés története, a bibliográfia elmélete és története, a dokumentáció elmélete és története, vagy a könyvtártan, illetve a könyvtárügy története, könyvtártörténet stb. Ez viszont következményeiben hátrányos volt mind a szakkutatás belső fejlődése, mind a szaktudomány elismertetése szempontjából. Egyrészt azért, mert az egyes elkülönülésre törekvő ismeretágak nem támogatták egymást kellően az egyes kutatási témák sokoldalú komplex

[18] Bár a tudattartalom először szükségképpen a *beszédben* ölt nyelvi burkot, és az írásba foglalás sorrendben csak ezután következhet, mégsem jelenti ez azt, hogy az írásmű a beszédben kifejezett gondolatok egyszerű technikai rögzítése. Mutatja ezt a szóbeliség és írásbeliség kifejezési formáinak és e formákban kifejezett tartalmak nagy különbsége. A szóbeliség viszonylag kevés és kisterjedelmű formáihoz képest (dal, mese, monda stb.) az írásbeliség kifejezési formái rendkívül változatosakká váltak, terjedelmük megnövekedett, magasabb színvonalra emelkedtek (pl. a regény vagy a tudományos írásművek). Ez természetes is. Az újabb közlésmódok újabb kifejezési formák kialakulását teszik lehetővé és szükségessé. Pl. napjainkban a szemünk láttára hozta létre a film a filmregényt, filmnovellát, filmjátékot, a rádió a hangjátékot, hangképet stb. — Az írás történetére és társadalmi jelentőségére vonatkozó irodalom jó összefoglalását l. COHEN, Marcel: *La grande invention de l'écriture et son évolution*. Paris, 1958. 1—3. köt.

kidolgozásában, az érintkező és határterületek megvilágításában. Másrészt pedig azért, mert az ismeretágak többé-kevésbé öncélú elkülönülése megakadályozta, hogy a bibliológia, illetve a könyvtártudomány egyetlen összefüggő, elvszerűen felépített ismeretrendszerré alakuljon, s annak súlyával illeszkedjék be a társadalomtudományok sorába. Következésképpen az egyes ismeretágak többségükben inkább csak segédtudománynak minősültek, vagy olyan gyakorlati jellegű ismeretágnak számítottak, ami a tudományként való elismerésre nem vagy alig tarthatott igényt.

Mindez — még így vázlatosan is — világosan utal azoknak az ellentmondásoknak társadalmi és világnézeti gyökereire, amelyek a polgári szakkutatás tudományelméleti célkitűzései és törekvései, valamint adott lehetőségei és korlátozott teljesítményei között kétségtelenül fennállottak és ma is fennállnak. Egyes kiváló kutatók előtt nyilvánvalóvá vált ugyan az írás és olvasás, az írásmű, kiadvány és könyvtár társadalmi jelentősége. Kísérletet is tettek a könyv- és könyvtárkultúra kutatásának tudományelméleti megalapozására és az idetartozó ismeretágak rendszerezésére, de ez a polgári társadalom adott viszonyai között kielégítő eredményre nem vezethetett. A probléma tudományelméleti megvilágítása és gyakorlati megoldása csak a szocialista társadalom fejlettebb viszonyai között, a szocialista könyv- és könyvtárkultúra elmélyült vizsgálatával, a marxizmus-leninizmus világnézete alapján és módszereivel, a szocialista tudománypolitika tervszerű támogatásával lehetséges. Történelmileg tehát csak a szocialista társadalomban érkezett el az ideje annak, hogy az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra átfogó tudományos vizsgálata meginduljon, és a szakkutatás ismeretrendszere elvszerűen kialakuljon.

A *marxista szakkutatás* a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban a szocialista társadalom, ezen belül a szocialista könyv- és könyvtárkultúra fejlődése és tudománypolitika megerősödése során most van kialakulóban. Viszonylagos fejletlenségének oka és magyarázata az, hogy a szocializmus alapjainak lerakása idején az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat elvi, politikai-világnézeti megalapozása, szocialista tartalmának és formáinak minél gyorsabb és gazdagabb kialakítása volt az elsődleges feladat. A szakkutatás korszerű kifejlesztésére csak ezután, a vizsgálandó gyakorlat bizonyos fejlettségi színvonalán kerülhet sor. Annyi azonban már az eddigi kezdeményezésekből is megállapítható, hogy a kutatásnak a korábbihoz képest alapvetően új, marxista szemlélete és módszerei, gyökeresen új problémafelvetései máris számottevő eredményekre vezettek. A könyv- és könyvtárkultúra társadalmi alapjainak, összefüggéseinek és hatásának tanulmányozása, a könyv és könyvtár társadalmi funkcióinak megvilágítása, az olvasás és az olvasmány tudatformáló hatásának elemzése, a szocialista könyv- és könyvtárkultúra közvetlen előzményeinek felkutatása stb. már több tekintetben is jóval túl mutat azon, ameddig a polgári szakkutatás egyáltalán eljutott.[19]

[19] A szocialista tábor országainak szakfolyóiratai és különböző évkönyvei elsősorban: *Zentralblatt für Bibliothekswesen* (Berlin), *Der Bibliothekar* (Berlin), *Bibliotekar'* (Moszkva), *Szovetszkaja Bibliografija* (Moszkva), *Knihovnik* (Prága), *Bibliothekarz* (Varsó), *Studii şi cercetări de bibliologie* (Bukarest), *Csitaliste* (Szófia), *Bibliotekar* (Szófia) stb. Ezek számos fontos elméleti és történeti tanulmányt közölnek a szakkutatás legkülönbözőbb területeiről. Egy részüket magyar fordításban közlik a *Könyvtári Figyelő* (korábban: *Könyvtári Tájékoztató*, 1955—) évfolyamai.

Ma már nyilvánvaló, hogy a szocialista társadalomban nemcsak a könyv- és könyvtárkultúra, hanem a vizsgálatára hivatott szaktudomány fejlődése előtt is új korszak nyílott meg. Az új, fejlettebb társadalmi rendszer új, fejlettebb kultúrát teremt, s ennek során fejlettebb fokon gyökeresen megújítja és korszerűen kialakítja a számára szükséges tudományokat is. A feudalizmus korának szórványos kísérletei után és a polgári szakkutatás sokirányú, sok tekintetben eredményes, társadalmilag és világnézetileg azonban erősen korlátozott alapozó munkája után most, a szocializmus viszonyai között van meg az objektív szükséglet és a reális lehetőség arra, hogy a bibliológia, illetve könyvtártudomány a marxista társadalomtudományok egyik jelentős tagjává fejlődjék. A szocialista könyv- és könyvtárkultúra már eddig is elért és a továbbiakban gyors ütemben kibontakozó magasabb fejlettsége és állandóan növekvő társadalmi jelentősége, továbbá a gyakorlat egyre fokozódó igényei az elmélet eredményei iránt és a tudományok gyorsabb fejlődése, valamint a valóság megismerésének marxista-leninista elmélete és módszere együttesen megteremtette a feltételeit annak, hogy e szaktudomány tudománypolitikai problémái is tisztázódjanak, tudományelméleti ismérvei is korszerű megfogalmazást nyerjenek, és maga a kutató munka szélesebb körben, korszerű formában kibontakozzék. Már a fejlődés mai fokán, az eddigi kezdeményezések alapján is megvan a lehetőség arra, hogy a szakkutatás tárgykörét és ismeretkörét a marxizmus-leninizmus szemlélete és módszere alapján és a társadalmi gyakorlat követelményei szerint körvonalazhassuk, s ezzel az szilárd elvi megalapozást nyerjen.

A marxista szakkutatás a *tárgyát* és *ismereteinek körét* alapvetően és szükségképpen másként fogja fel, mint a polgári kutatás. A marxista szemlélettel és módszerekkel végzett kutatás természetszerűen nem elégedhetik meg az írás, a könyv, a könyvkiadás, a nyomdászat, a papír, a könyvkereskedelem, a könyvtár stb. önmagában való elszigetelt tanulmányozásával. Az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző oldalait: az írást és olvasást és különböző megjelenési formáit: az írásművet, kiadványt, könyvtárt, az őket létrehozó társadalmi szükségleteket és igényeket, valamint a tudat formálásában betöltött szerepüket és kihatásaikat társadalmi összefüggéseikben vizsgálja. Az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúrát a társadalmi valóságnak megfelelően szükségképpen olyan jelenségek és folyamatok, termékek és intézmények szorosan összetartozó, sokrétű, bonyolultan összefonódott és szerteágazó szövevényének fogja fel, amelyben az egyes alkotó elemek meghatározott sorrendben, szorosabban vagy lazábban kapcsolódnak egymáshoz, és közvetlenül vagy közvetve kölcsönösen feltételezik egymást.

A marxista szakkutatás tárgyköre tehát szükségképpen és elvszerűen felöleli az *írás-* és *olvasás-*, a *könyv-* és *könyvtárkultúra* egészét és ennek a társadalom más jelenségeivel és folyamataival való kölcsönös kapcsolatait. Ennek megfelelően a kutatás tárgyköre magában foglalja:

a) a társadalomnak a tudattartalmak írásbafoglalásával és azok olvasásával, tehát az írásművekkel, kiadványokkal és könyvtárakkal összefüggő objektív *szükségleteit* és az ezek tudatosulásából keletkező *igényeket;*

b) e szükségletek és igények kielégítését szolgáló különféle *tevékenységek* sorát (pl. könyvkiadás, nyomdászat, könyvterjesztés, könyvtári munka stb);

c) valamint e tevékenységek *eredményeit*, vagyis *termékeit* (írásművek, kiadványok, könyvművészet stb.) és *intézményeit* (könyvkiadó, nyomda, könyvesbolt, könyvtár stb.);

d) továbbá az írásos-nyomtatásos közlésmód különböző *oldalainak* (írás és olvasás) és különböző *formáinak* (írásmű, kiadvány és könyvtár) szerepét és hatását a tudat formálásában, főként a politikai tudat erősítése, az általános és szakműveltség tartalmának bővítése és színvonalának emelése terén; továbbá az erkölcs és ízlés fejlesztésében; végül

e) kölcsönös *összefüggéseit* a társadalom más jelenségeivel és folyamataival, különösen a társadalmilag fontos munkákkal (pl. a termeléssel, oktatással-neveléssel, tudományos kutatással stb.).

Mint ez a körvonalazás is mutatja, a marxista szakkutatás *tárgyköre* egyfelől valóban tágabb és mélyebb, másfelől pedig csakugyan szűkebb, de mindenképpen egységesebb, mint amilyennek azt a polgári tudományelméleti elgondolások felfogták. Szűkebb annyiban, mert elvszerűen és szorosan az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlatra összpontosítja a figyelmét. Az ahhoz nem tartozó tárgyakra, jelenségekre és folyamatokra nem terjeszkedik ki csak azért, hogy ismeretkörét így idegen ismeretekkel gazdagabbá és egyben jelentősebbé tegye. Így pl. nem tekintheti feladatának az írásművekbe foglalt tartalom szakszerű elemzését és értékelését, az összefüggések és határterületek minden irányú vagy éppen önmagában zárt vizsgálatát. Tágabb és mélyebb pedig annyiban, mert az írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő társadalmi gyakorlat jelenségeit és folyamatait, termékeit és intézményeit egészében, azok társadalmi összefüggéseivel együtt veszi vizsgálat alá. A tárgykör ilyen szűkülése, illetve kitágulása és elmélyülése nem valami véletlen elzárkózás vagy önkényes terjeszkedési törekvés következtében jön létre, hanem a marxista társadalmi-történeti szemlélet szükségszerű következménye. A valóban összefüggő társadalmi jelenségek és folyamatok, termékek és intézmények összetartozásának felismeréséből elkerülhetetlenül adódik. Annak, hogy a szaktudomány híven tükrözhesse a vizsgált valóságot, mindenekelőtt az a feltétele, hogy a kutatás tárgykörének tudományelméleti körvonalazása se legyen szűkebb és sekélyebb vagy tágabb és szétfolyóbb, mint maga a tanulmányozott társadalmi valóság. A mi esetünkben: a kijelölt tárgykör egybeessék az írással és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat egészével, s magában foglalja annak elágazásait, kapcsolatait és határterületeit is ebben a vonakozásban.[20]

Esetleges félreértések elkerülése végett azonban világosabban és pontosabban is körül kell határolni, legalább fő vonalaiban a tárgykör sajátos belső

[20] Egyidőben a hazai szakirodalomban pl. a *könyv és könyvtár, illetve a könyv társadalmi funkciói* kerültek a vizsgálódás központjába. Ld. időrendben: Kovács Máté: *A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései.* A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. Debrecen, 1954. 65—80. l.; illetve Kőhalmi Béla: *Vita a könyvtártudományról.* (1954). Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1957. 76. l. és Varjas Béla: *A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere.* Magy. Könyvszle. 1955. 1—2. sz. 12. l. Kőhalmi Béla és Varjas Béla tanulmánya szerint a könyvtártudomány tárgya a *könyv, illetve a könyvtár társadalmi funkciója.* Attól eltekintve, hogy a gondolatot egyik tanulmány sem fejti ki, ez a próbálkozás azért sem hozhatott kielégítő eredményt, mert a könyv, illetve könyvtár funkciója sokkal szűkebb, mint a vizsgált tényleges társadalmi valóság: a tulajdonképpeni tárgykörnek tehát csak egy részét teszi ki. Alapvető tényező a *társadalmi szükséglet,* ami egy-egy társadalmi rendszerben meghatározza az írással és olvasással, az írásművel, kiadvánnyal és sajtóval, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat egészét, ezen belül egyebek között a könyv, illetve a könyvtár társadalmi funkciójának sajátos alakulását is.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

tagolódását, a kutatási feladatok tágabb vagy szűkebb értelmezését, és ki kell emelni a témák rendszerint sokrétű, komplex jellegét, valamint a kutatás néhány más, a gyakorlatba átvezető fontos kérdését is, pl. a szakkutatás egységes tervét, ezen belül a kutatási feladatok megosztását, a kutató intézmények feladatvállalását stb.

A *tárgykör* pontosabb körülhatárolása során abból kell kiindulni, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló s azzal összefüggő társadalmi gyakorlat sokféle jelenség és folyamat, termék és intézmény sokrétű, bonyolult összefonódásával és sokirányú kapcsolódásával alakul ki, s ezeknek ugyanúgy *több oldaluk* van, mint a társadalom más, összetett folyamatának, tehát éppen úgy több nézőpontból tekinthető át, vizsgálható meg, mint azok. E sokrétű gyakorlatban mint legfontosabbak elválaszthatatlan egységben egyesülnek

a) egyfelől: a második jelzőrendszerben kifejezett *tartalom*, túlnyomó többségben nyelvi burkot öltött gondolat, kisebb részben pedig más pl. zenei vagy képzőművészeti kifejezést igénylő tudattartalom;

b) másfelől: a forma, az írásos-nyomtatásos *közlésmód*, ami mint egyezményes jelrendszer (írás, kotta, grafikon stb.) a maga sajátos adottságai szerint e tartalom alakítója és megrögzítője, megőrzője és szétsugárzója;

c) továbbá: az adott társadalmi rendszerre jellemző *gazdasági* összefüggések és azok kihatásai a gyakorlat fejlődésére (pl. termelési viszonyok, a nemzeti jövedelem itt felhasználható hányada, fogyasztási, illetve vásárlóalap, a kereskedelem viszonyai, pl. a kiadvány mint áru, a könyvtár és dokumentáció anyagi alapjai stb.)

d) végül: az adott társadalmi rendszer színvonalán álló *technika* (épületek, eszközök és anyagok: szerszámok, gépek, világító, szállító berendezések, papír, bőr, műanyagok, festékek stb.), amely a tartalom és forma korszerű egységének anyagi megvalósulását és adott társadalmi feladatainak betöltését lehetővé teszi.

Bár a gyakorlat egyes oldalai a valóságban elválaszthatatlan egységben kapcsolódnak össze, és a társadalom ez irányú szükségleteit is csak együttesen elégíthetik ki, a szakkutatás tárgykörébe nem mindegyik, illetve nem mindegyik egyformán tartozik bele. A bibliológiai, illetve könyvtártudományi szakkutatás tárgya és feladata e bonyolult társadalmi gyakorlat egyik alapvető tényezőjének: az írásos-nyomtatásos közlésmód egyes oldalainak (írás, olvasás) és megjelenési formáinak (írásmű, kiadvány és könyvtár), valamint ezek társadalmi összefüggéseinek (objektív szükségletek, igények, kapcsolatok és hatások), továbbá a közlésmód és a benne kifejezett tartalom, valamint az alkalmazott technika és az alapvető gazdasági összefüggések kapcsolatainak, főként ezek sajátos adottságainak és lehetőségeinek, fejlődéstörténetének és törvényszerűségeinek vizsgálata. A kutatás körének *központjában* természetszerűen és szükségképpen maga az írásos-nyomtatásos közlésmód áll, s a tartalom, a technika és a gazdasági alapok irányában, valamint a kapcsolódó társadalmi folyamatok vonatkozásában is annyira bővül, amennyire ezt a kutatás középpontjában álló közlésmód társadalmi összefüggéseinek, sajátos adottságainak és törvényszerűségeinek megvilágítása szükségessé teszi.

Az írásművekben kifejezett és a kiadványokban, illetve könyvtárakban felhalmozott *tartalom* egyes sajátosságainak tanulmányozásáról pl. nem mondhat le. A művek és gyűjtemények világnézetének vagy a tartalom jellegének (pl. szépirodalmi, ismeretközlő, tankönyv stb.), illetve színvonalának (pl. tudományos, ismeretterjesztő stb.) alapos ismeretét pl. nem nélkülözheti, mert

e nélkül az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat egyik megjelenési formáját sem lehet eredményesen elemezni és megvilágítani. Nem lehet kétséges viszont, hogy a tartalom szakszerű elemzése, a vizsgált valósággal és a tárgyra vonatkozó előző ismeretekkel való összevetése, a mondanivaló és a megformálás kritikai értékelése az írásmű tárgya, illetve jellege szerint illetékes szaktudomány feladata. Vannak tehát a tartalomnak olyan sajátosságai, amelyeknek a tanulmányozása elől a könyvtártudomány nemcsak, hogy nem térhet ki, de amit a sajátos feladatként feltétlenül vállalnia és végeznie is kell.[21] Annál is inkább, mert az írásművekben és kiadványokban, valamint a könyvtárakban felhalmozódó tartalom ilyen általános jellemző vonásainak áttekintő vizsgálata semmilyen más tudománynak nem feladata, és azt semmilyen más tudomány nem is lenne képes ellátni.

Csaknem hasonló a helyzet a gyakorlat *gazdasági* és *technikai* oldalai esetében is. Az írás és olvasás, a könyv- és lapkiadás, a nyomdászat, a papírgyártás, a könyv- és lapterjesztés terén, valamint a könyvtárak működésében érvényesülő gazdasági összefüggések és alkalmazott technika problémáinak vizsgálata és tisztázása szükségképpen a közgazdasági tudományok, illetve a természettudományok és műszaki tudományok megfelelő ágainak a feladata. Pl. az alapvető termelési viszonyokkal a közgazdaságtan, a nyomdagépekkel a gépészet, a papír- vagy a nyomdafesték gyártással a kémia stb. foglalkozik.[22] Mindazonáltal a bibliológiai, illetve könyvtártudományi szakkutatás tárgyköréből sem hiányozhatnak a gazdasági és technikai vonatkozások. Főként a gazdasági összefüggések itt érvényesülő különleges formáinak tanulmányozása, vagy a korszerű technika színvonalán megoldandó feladatok kidolgozása, egyes alkalmazásba vett technikai berendezések és megoldások eredményeinek tanulmányozása, valamint a gazdasági és a technikai oldal fejlődéstörténetének vizsgálata tekinthető a tárgykör szerves részének.

Továbbmenően ki kell térni a tárgykör belső *természetes rendszerének* fontosabb sajátosságára és adottságára is. A tárgykörben egymás mellé kerülő termékek és intézmények, jelenségek és folyamatok nem valami rendszertelen halmazt alkotnak. A társadalmi valóság írásos-nyomtatásos közlésmóddal összefüggő részeinek is szükségképpen megvan a maga természetes rendszere. E jelenségek és folyamatok, termékek és intézmények a közlésmód sajátos megjelenési formáinak megfelelően s azok által meghatározott rendszerben három, a gyakorlat egészén belül viszonylag önálló területen sűrűsödnek és fonódnak össze, éspedig: az írás-olvasás, a kiadvány és az írásművek bizonyos rendszerezése és tartalmi feltárása, valamint a könyvtár körül. De a nagyobb területek mindegyike is a közlésmód egyes megjelenési formáitól és azok belső adottságaitól függően több további különálló kisebb területre tagolódik. Vagyis a gyakorlat egésze olyan sajátos rendszert alkot, amiben az egyes részek szorosabb-lazább összetartozása, alá- vagy fölérendeltségi viszonya a közlésmód megjele-

[21] Ebben a kérdésben elvileg helyes álláspontot van VARJAS Béla: *A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere* c. tanulmányában. Magy. Könyvszle. 1955. 1—2. sz. 13. l.

[22] A két iparágnak, a papíriparnak és a nyomdaiparnak megvan nálunk is a maga külön ipari kutatóintézete: a Papíripari Kutatóintézet (Csepel, 1949) és a Nyomdaipari Kísérleti Üzem és Laboratórium (1949), amelyeknek feladata az iparágak természettudományi-műszaki problémáinak a megoldása. Hozzájárul ehhez a Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület (1948) is a két iparág műszaki értelmiségének összefogásával és a műszaki tudományos feladatok tisztázásával.

nési formáinak, adott lehetőségeinek és a társadalmi összefüggések, kölcsönös egymásrahatásának a függvénye.

E három fő területhez azonban hozzá kell venni a *társadalmi összefüggések*, tehát a szükségletek és igények, kapcsolatok és kihatások együttes és rendszeres vizsgálatát is. Az egyes kutatási témákat: jelenségeket és folyamatokat, termékeket és intézményeket vagy ezek egy-egy mozzanatát, részletét, illetve keresztmetszetét ugyan mindenkor a maguk konkrét társadalmi összefüggéseiben és fejlődésében, vagyis jelenük, történeti előzményeik és előreláthatő továbbfejlődésük figyelembevételével kell és lehet helyesen elemezni, de éppen e részletkutatások egységes elvi megalapozása és támogatása érdekében feltétlenül szükség van az írásos-nyomtatásos közlésmód társadalmi összefüggéseinek áttekintő tanulmányozására, általános törvényszerűségeinek megvilágítására, a könyv- és könyvtárkultúra *marxista szociológiájának* kidolgozására is.

E meggondolások alapján a szakkutatást a tárgykör természetes tagolódásának megfelelően a következő területekre célszerű összpontosítani:

a) az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra *társadalmi alapjai és összefüggései:* a társadalomnak az írás, olvasás, az írásmű és kiadvány, valamint a könyvtár iránti szükségletei és igényei, továbbá az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos adottságainak hatása a társadalom életében, főként a politikai tudat fejlesztésében, a társadalmilag hasznos munkák támogatásában (termelés, tudományos kutatás, oktatás-nevelés stb.) és az általános műveltségi színvonal emelésében, (ismeretterjesztés, ízlés- és erkölcs-nevelés stb.) a szocializmus viszonyai között és a megelőző társadalmi rendszerekben;

b) az írás- és olvasáskultúra : a gondolkodás, a beszéd és más természetes közlésmódok (ének, mozdulat), valamint a tudattartalmak írásbeli kifejezésének összefüggései, a szóbeliség és írásbeliség kapcsolatai, egyezései és különbségei, az írásos közlésmód és más technikai közlésmódok (képrögzítés, hangrögzítés, távközlés) sajátos adottságai és kapcsolatai, az írásbeli közlés lélektani kérdései, az olvasás és olvastatás lélektani és pedagógiai problémái, továbbá az írással és az olvasással összefüggő gyakorlat fejlődéstörténete;

c) a könyvkultúra : a könyvkiadás és kiadványszerkesztés, a sajtó, a könyvművészet és bibliofilia, a nyomdászat, a papírgyártás és papírellátás, a könyv- és lapterjesztés gyakorlata és ezek fejlődéstörténete; továbbá az írásműismeret bizonyos ágai, főként az írásművek rendszerezése és tartalmának feltárása: a bibliográfia, dokumentáció és recenzió gyakorlata és fejlődéstörténete;

d) a könyvtárkultúra : a társadalomnak a házi könyvgyűjteményekkel és a közkönyvtárakkal összefüggő gyakorlata, főként a könyvtárakban felhalmozódó értékek tervszerű társadalmi felhasználása, valamint a könyvtárügy és a könyvtárak fejlődéstörténete.

A könyv- és könyvtárkultúra társadalmi összefüggéseit, belső tagolódását a részek egymáshoz és az egészhez való viszonyait az alábbi ábra igyekszik feltüntetni legalábbis addig a mértékig, ameddig a társadalmi valóság térben és időben végbemenő és egymással többszörösen kapcsolódó jelenségeit és folyamatait ilyen síkban megszerkesztett grafikai ábrázolás egyáltalán érzékeltetheti.

A marxista szakkutatás *ismeretanyaga* természetesen csak hosszas és rendszeres kutató munka eredményeként alakulhat ki. Az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat a maga sokrétű, bonyolult összeté-

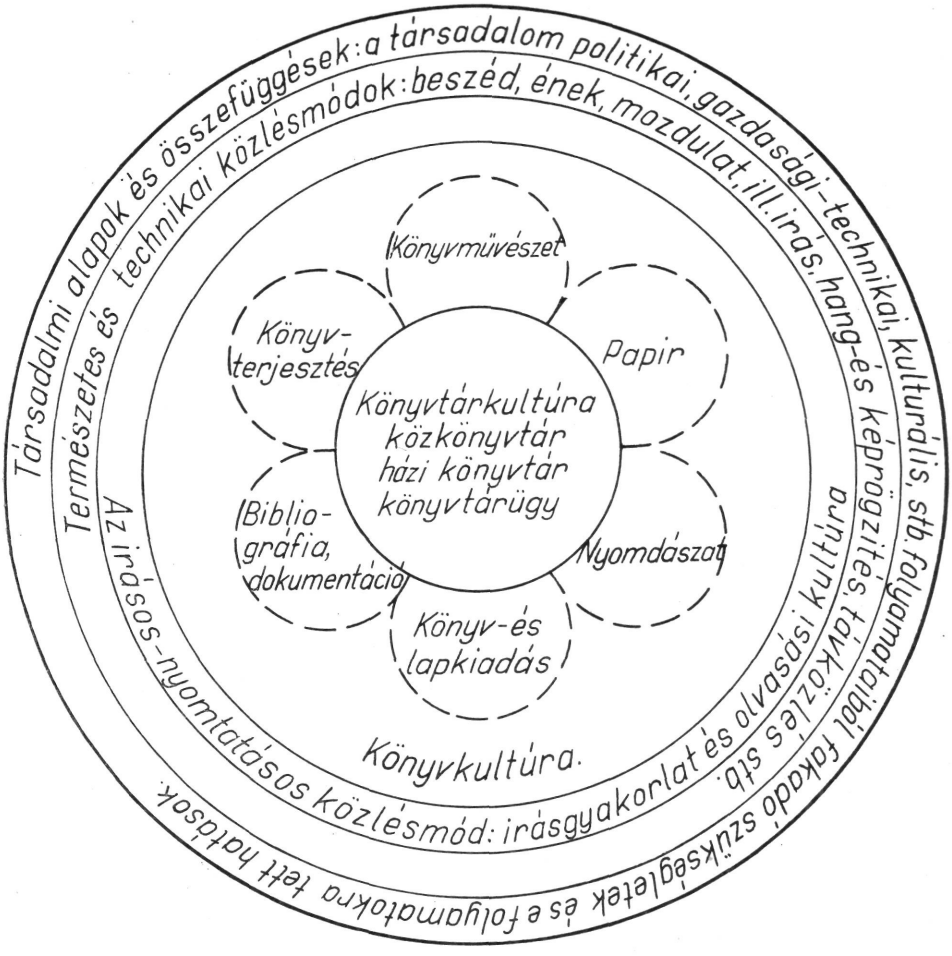

telében és szerteágazó kapcsolataiban csak évtizedes és széleskörben tervszerűen kiépített kutató munkával ismerhető meg.

Nem jelentheti és nem is jelenti ez azt, hogy a szakkutatás marxista ismeretrendszerének kialakítása során úgyszólván mindent előlről kell kezdeni, és pl., hogy a polgári örökséget jórészt figyelmen kívül kell hagyni. Az azonban elkerülhetetlen, hogy az ismeretanyag tartalmában és rendszerében is gyökeresen és korszerűen újjáformálódjék: a szocialista könyv- és könyvtárkultúra szükségletei szerint, a szocialista tudománypolitika és a marxista tudományelmélet követelményei alapján az eddigi marxista és polgári eredmények ésszerű felhasználásával alapvetően megújuljon. A marxista szakkutatás korszerű ismeretrendszere csak ennek eredményeként jöhet létre.[23]

[23] A tudomány ismeretkörének alapvető újjáformálása nem kivételes tudománypolitikai és tudományelméleti követelmény. A marxista társadalomtudományok mindegyike lényegében hasonló helyzetben van. Különbség legfeljebb két vonatkozásban mutatkozik közöttük. Az egyik, hogy a polgári örökség tudományáganként kisebb vagy nagyobb terjedelmű vagy értékű lehet. A másik, hogy ez idő szerint a marxista újjáformálódás előhaladottabb vagy kezdetibb fokon tart.

Ez az ismeretrendszer lényegében az alábbi három fő forrásból foglalható egységbe:

a) a tárgy jelzett körén belül eső vagy a határterületek valamelyikéhez tartozó témák közvetlen vizsgálatából származó ismeretekből: tehát magának a marxista szakkutatásnak az új eredményeiből;

b) a polgári, főként pozitivista szakismeretek ama részéből, amelyek e polgári örökség felülvizsgálása és kritikai értékelése során helytállónak bizonyulnak, s amelyek a szakkutatás marxista ismeretrendszerében is alkalmas építőköveknek tekinthetők;

c) végül azokból az ismeretekből, amelyek az alap- és társtudományok eredményeiből a könyv- vagy könyvtárkultúra valamely részének vagy határterületeinek, illetve összefüggéseinek megvilágítására alkalmasak, vagy ahhoz segítséget nyújtanak.[24]

A különböző forrásokból eredő ismeretek új egységbe foglalása azonban nem merülhet ki a részek mozaikszerű összeillesztésében. Az egyes témák sokrétű bonyolult összetettsége és szerteágazó összefüggései úgyszólván minden esetben megkívánják a *sokoldalú komplex* megvilágítást. A szakkutatás korszerű eredményekre valójában csak akkor és úgy vezethet, ha a kutató vagy a kutató munkaközösség a tárgy fejlődéstörténetének, jelenlegi állapotának és fejlődési tendenciáinak elemző vizsgálata mellett következetesen számbaveszi, kritikailag felülvizsgálja, értékeli és építőkövekként felhasználja mindazokat az ismereteket, amelyek a bibliológia, illetve a könyvtártudomány, valamint az alap- és társtudományok eredményeiből a témára vonatkoznak, vagy azt érintik. A korszerű kutatás egyik fontos módszerbeli feltétele, hogy necsak a témát, hanem *az azt érintő ismeretanyagot is fejlődésében* vizsgálja és értékelje.

A kialakulóban levő új marxista ismeretrendszer *rendszerezési elveit* is — mint általában a többi tudomány esetében is — lényegében magának a tárgykörnek a belső tagolódása határozza meg. Az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat sajátos adottságai szükségképpen megadják az alapot a vizsgálatából származó elméleti és történeti ismeretek természetes rendszerének kialakításához is. A fejlődés jelenlegi kezdeti szakaszában még nem szükséges, de nem is célszerű az ismeretek majdani rendszerét előre részleteiben felvázolni. Annál kevésbé, mert az ilyen kísérlet elegendő konkrét ismeretanyag hiányában könnyen valamilyen önkényes megoldásra vezethet, ami belső ellentmondást hordoz magában. Ez idő szerint az idő előtti rendszerezés fő veszélye az, hogy a marxista bibliológiai ismeretrendszer összeállítására egyszerűen a polgári ismeretágak puszta egymásmelléhelyezésével tesz kísérletet. Az ilyen elsietett, felemás megoldás pedig nem tisztázáshoz segíti, hanem éppen ellenkezőleg a szétválasztandó elemek egybefogásával

[24] Az *alaptudományok* a marxizmus—leninizmus tudományágai. A *társtudományok* ismeretanyagából pedig a társadalom fejlődéstörténetét és jelenét vizsgáló tudományok egyes eredményeit, így különösen a történettudományok (általános történet, gazdaságtörténet, technikatörténet, művelődéstörténet, tudománytörténet, neveléstörténet művészettörténet, helytörténet, intézmény- és hivataltörténet stb.), továbbá a közgazdasági tudományok, a statisztika, a jogtudomány, a lélektan, a pedagógia, az esztétika, az irodalom- és nyelvtudományok, a néprajz (folklór), a filmtudomány, a népműveléstudomány stb. egyes olyan eredményeit kell figyelembe venni, amelyek az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló társadalmi gyakorlat valamely részének vagy összefüggésének a megvilágítására alkalmasak.

inkább összekuszálja a kérdést.[25] Nem kétséges viszont, hogy a korszerű marxista szakismeretek gyarapodásával, a tárgykör kiterjedtebb és elmélyültebb megismerésével párhuzamosan együttnövekszik annak a lehetősége is, hogy a rendszerezés elvei tisztázódjanak, és az ismeretek sajátos marxista rendszere fokozatosan kialakuljon.

IV. Tudományelméleti tanulságok a kutatás tervezésében és megvalósításában

Végső soron e tudományelméleti vizsgálódások és tudománypolitikai megfontolások legfőbb célja és értelme az, hogy a korszerű kutató munka szilárd elvi alapot nyerjen a maga *gyakorlatához*. A tárgykör elvszerű kijelölése, különböző oldalainak, komplex jellegének, sajátos belső tagolódásának és kiterjedt kapcsolatainak jelzése, továbbá a kutatás célravezető, marxista társadalmi-történeti szemléletének és módszereinek körvonalazása, végül az ismeretrendszer összetételének, jellegének, gyakorlati rendeltetésének és felhasználási lehetőségének már e vázlatos megvilágítása is megadhatják az alapokat és előfeltételeket a marxista szakkutatás programjának tudatos, tervszerű és korszerű kidolgozásához. A tárgykör és az ismeretkör sajátos adottságai, a szemlélet és módszer korszerű lehetőségei együttesen meghatározzák a megismerés leginkább célravezető útját és módját. Együttesen elősegítik azt, hogy a kutatás célkitűzéseit és feladatait, szervezetét és módszereit a vizsgált valóságnak és a társadalmi gyakorlat objektív szükségleteinek megfelelően alakítsa ki, és a maga elvileg korszerűen megalapozott távlati kutatási tervét az országos kutatási tervbe, mint a társadalom életének megismerését szolgáló kutatások fontos részét, illeszthesse be.

A tudományelméleti és tudománypolitikai alapvetés azonban ma még maga is csak kiindulásnak tekinthető. A szakkutatás előhaladása, a tárgykör behatóbb megismerése az alapvetés továbbfejlesztését és elmélyítését is szükségszerűen maga után vonja. Az elmélet és gyakorlat kölcsönös egymást támogató egymásrahatásának törvényszerűségei a megismerés folyamatában, a szaktudomány gyakorlatának és elméletének összefüggésében is szükségképpen érvényesülnek. Ez magyarázza, hogy ez a tudományelméleti vizsgálódás sem volt és nem is lehet öncélú. A szakkutatás korszerű gyakorlatának elméleti megalapozását kell elősegítenie.

Az elmélet és a gyakorlat alapvető összefüggéseiből szükségképpen következik, hogy a kutatási terv csak akkor lehet valóban korszerű és célravezető, ha a kutató munka feladatai és témái, szervezeti keretei és módszerei megfelelnek a kutatás tárgykörét képező társadalmi gyakorlat sajátos adottságainak és elmélet iránti szükségleteinek. Valóban eredményes munka alapja és vezérfonala csak abban az esetben lehet a terv, ha kidolgozásának irányelvei és végrehajtása következetesen összhangban vannak a tudományelméleti és tudománypolitikai vizsgálódások eredményeivel.[26]

[25] Ld. pl. Varjas Béla: *A könyvtártudomány elvi alapjai és rendszere* c. id. tanulmányát, amely a könyvtártudomány rendszerezésére a polgári könyvtártudomány ismeretágainak csoportosításával tesz eleve kilátástalan kísérletet.

[26] Az *elmélet* és *gyakorlat* kapcsolatáról, valamint a tudomány társadalmi jelentőségéről ld. az SZKP XXI. és az MSZMP VII. kongresszusának határozatából az alábbi megállapításokat:

a) *a SZKP XXI. kongresszusának határozatától :*

„Szakadatlanul erősíteni kell a tudományos intézmények kapcsolatát a gyakorlattal, a népgazdaságban általánosan és gyorsan alkalmazni kell a tudomány legújabb vívmányait, s merészebben kell végezni a kísérleti és tervezőmunkákat.

Kétségtelen ugyan, hogy egy-egy tudomány korszerű kifejlesztése nem könnyű feladat. Ezt a tudományok története általában is tanúsítja. A jelzett sajátos adottságok és körülmények között különösen nem az a könyv- és könyvtárkultúra marxista ismeretrendszerének kidolgozása. A vázolt gondolatmenetből azonban világosan elő kellett tűnnie annak, hogy e nehézségek nem leküzdhetetlenek. A szocialista könyv- és könyvtárkultúra minden korábbi fejlődési fokot felülmúló kibontakozása társadalmi-történelmi szükségszerűség. Következésképpen megnyílik, sőt már meg is nyílt a lehetőség a vizsgálatából adódó marxista ismeretrendszer kifejlődésére is.[27] A múlthoz való merev ragaszkodás s az újtól való félelem, maradiság vagy értetlenség ideig-óráig, egyes esetekben hátráltathatja ugyan a korszerű fejlődés menetét, vagy lassíthatja ütemét. Végeredményben azonban a társadalom alapvető fejlődési tendenciái feltartóztathatatlanul és egyetemlegesen érvényesülnek. A kérdés az, hogy az írás- és olvasás-, a könyv- és könyvtárkultúra kutatói és irányítói tudnak-e és akarnak-e élni ezzel a történelmileg-társadalmilag meghatározott lehetőséggel. Erre kell felelnie a most készülő országos szakkutatási tervnek. Erre kell feleletet adniuk azoknak az elméleti és történeti eredményeknek is, amelyek a korszerű szakkutatás most meginduló új szakaszában megszületnek. Ez az egyetlen út ahhoz, hogy a bibliológia, illetve könyvtártudomány új ismeretrendszere korszerűen kialakuljon, eredményesen betölthesse a maga hivatását a gyakorlat továbbfejlődésében, és elfoglalhassa helyét a marxista társadalomtudományok együttesében.

A társadalomtudományokra, különösen a közgazdaságtanra az a feladat vár, hogy alkotóan összegezzék és általánosítsák a gazdasági és kulturális építés tapasztalatait, hogy megvizsgálják azokat az új kérdéseket, amelyeket az élet vet fel." *(Az SZKP XXI. kongresszusa. 1959. január 27—február 5.* Bp. 1959, Kossuth. 626. l.)

b) *Az MSZMP VII. kongresszusának határozatából:*

„A szocialista építés nagy feladatokat állít a tudomány elé. Szükség van arra, hogy kidolgozzuk a tudományos kutatómunka hosszabb távlati tervét. Népgazdasági céljainkat az iparban és a mezőgazdaságban csak akkor érhetjük el, ha megfelelő tudományos bázist teremtünk, ha eredményes kutatások folynak, tudósaink és tudományos munkásaink vizsgálják, elemzik és magasabb szinten általánosítják a gyakorlat során, a termelésben szerzett tapasztalatokat. Fejlődésünk jelenlegi szakaszában különös fontosságú a fizika, a kémia, a műszaki tudományok művelése.

A társadalomtudományok, különösen a filozófia, a közgazdasági és történettudományok és a pedagógiai tudomány művelői a polgári és kispolgári áramlatok elleni harcban védelmezzék, alkalmazzák és fejlesszék a marxizmust, elemezzék és általánosítsák legújabbkori fejlődésünket, szocialista építésünk tapasztalatait." *(A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1959. november 30—december 5.* Bp. 1960, Kossuth. 586. l.)

[27] Alapvető segítséget adhatnak ehhez a *marxista klasszikusok* útmutatásai. Közvetve szemléltető példa lehet minden olyan művük, amely valamely társadalmi jelenség, folyamat sokoldalú feldolgozását nyújtja. De közvetlenül is felhasználható alapvető megállapításokat tartalmaznak Marx, Engels és Lenin egyes művei, feljegyzései, amelyek az írás, az olvasás, a könyv, a sajtó vagy a könyvtár problémáit érintik. (Vö.: Feyl Ottmár: *A könyvtárak és az olvasás Marx és Engels munkásságában.* Könyvt. Tájékoztató. 1957. 7—10. sz., valamint Krupszkája N. K.: *Mit írt, mit mondott Lenin a könyvtárakról.* Bp. 1953.) A hazai marxista szakkutatók közül pedig elsősorban Szabó Ervin könyvtártudományi tanulmányait és cikkeit kell kiemelni, mint amelyek témaválasztás, szemlélet és módszer tekintetében egyaránt gazdag tanulságot nyújthatnak. (Vö.: Szabó Ervin: *Magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye.* 1900—1918. Bp. 1959.) Szabó Ervin munkatársai közül elsősorban Dienes László, Madzsar József és Kőhalmi Béla munkái adhatnak hasznos útbaigazításokat.

MÁTÉ KOVÁCS: BIBLIOTHÉCONOMIE ET BIBLIOLOGIE DANS L'ORGANISATION DES RECHERCHES SCIENTIFIQUES DANS LES CONDITIONS DU SOCIALISME

Les directives de principe d'une politique socialiste de l'organisation du travail scientifique et l'histoire des sciences aboutissent pareillement à la constatation que le rôle et l'importance d'une certaine branche de la science sont liés essentiellement à la portée sociale de l'objet étudié et à la qualité de l'ensemble des connaissances données. Les théories bourgeoises des sciences ne tiennent pas suffisamment compte des corrélations qui existent entre la théorie et la pratique. Ce n'est que grâce aux résultats des recherches scientifiques marxistes qu'on réussit à éclaircir les phénomènes et les processus réels de la nature et de la société, avec toute la complexité de leurs rapports réciproques.

En conformité avec la loi fondamentale de la vie économique socialiste, l'importance sociale des sciences s'accroît sans cesse et l'importance des différentes branches de la science, comparées l'une à l'autre, varie également en fonction de la portée sociale de celles-ci. Dans les conditions du socialisme, le rôle de la musique, du théâtre, du cinéma, de l'éducation des adultes, des livres et des bibliothèques s'accentue de plus en plus dans la pratique sociale et la participation des larges masses à ces manifestations de la vie culturelle est plus forte que jamais. C'est ce qui explique donc la pleine actualité des efforts ayant pour but d'étudier systématiquement ces phénomènes et processus qui se déroulent au sein de la société et la nécessité de les soumettre à une recherche scientifique approfondie.

Il en résulte que dans les plans perspectiviques qui se rapportent aux recherches scientifiques à l'échelle nationale, l'étude des principaux problèmes théoriques, pratiques et historiques du domaine de l'*éducation populaire* retient, parmi les tâches essentielles prévues, une place importante. Il en est de même quant aux questions de l'*édition*, de la *distribution des livres*, de la *presse* et des *bibliothèques*, faisant partie des problèmes de l'éducation populaire. Évidemment, pour pouvoir développer harmonieusement l'ensemble de la culture socialiste du pays, il faut établir les prévisions en ce qui concerne aussi les études méthodiques et modernes, systématiques et planifiées de toutes les manifestations essentielles du domaine de la culture.

L'accroissement de la portée sociale de la *bibliologie* et de la *bibliothéconomie* se base sur le progrès rapide de l'objet de leurs recherches, c'est à dire sur le progrès de la pratique sociale relatives aux communications écrites et imprimées. Selon les données de l'UNESCO, la production mondiale annuelle des livres se chiffre à 250 mille, avec un tirage de près de 5 milliards. Le nombre approximatif des quotidiens est de 6 300, dont le tirage moyen journalier atteint le chiffre de 240 millions. On publie en outre environ 100 000 périodiques et on fait paraître des imprimés divers en quantités innombrables. Il faut admettre néanmoins que les communications écrites et imprimées n'ont pas encore atteint, ni en profondeur, ni en extension, les valeurs limites des possibilités. Rappelons seulement à cet égard que si on tient compte de toute l'humanité, la proportion des personnes qui savent lire et écrire ne dépassera qu'à peine la moitié (56%) de la population ayant atteint sa 15e année et les deux tiers de ceux-ci ne sont parvenus réellement qu'à un degré rudimentaire de ces connaissances. Autrement dit, à l'heure actuelle un cinquième seulement de toute la population du globe a réussi de développer sa pratique d'écrire et son habitude de lire jusqu'à un niveau relativement élevé. Il n'est pas moins vrai que ce taux s'améliorera rapidement d'une décennie à l'autre.

L'évolution des bibliothèques et de l'édition des livres est particulièrement rapide dans les pays socialistes qui se rapprochent successivement et dépassent même, en ce domaine aussi, le niveau des pays capitalistes développés. Au territoire actuel de l'Union Soviétique, 30 000 ouvrages ont paru en 1913 en environ 99 millions d'exemplaires, contre 60 000 ouvrages d'un tirage de 1.107 millions en 1956. Ayant passé de 76 000 à 394 000, le nombre des bibliothèques de l'U. R. S. S. s'est vu quintupler au cours des derniers quatre décennies, avec un stock qui s'est multiplié à raison de 33 fois, en passant de 46 millions de volumes à 1,5 milliards.

Le progrès marqué en Hongrie présente sensiblement les mêmes ordres de grandeur. En 1938 on a publié 8.156 ouvrages avec un tirage total de 17 272 000 tandis qu'en 1959 on constate une multiplication à raison de 2,5, respectivement de 3 fois dans le nombre des publications (19.812) et dans celui du total des tirages (52 872 000). Avant la seconde guerre mondiale on comptait en Hongrie environ 3000 bibliothèques; à la fin de l'année

1957 on enregistrait 18.777 bibliothèques avec un stock de presque 40 millions de volumes, — dont presque 29 millions de volumes ont été empruntés par plus de 2 millions de lecteurs. Le développement que les autres démocraties populaires présentent est à peu près analogue.

L'élargissement du rôle de la graphie et de la lecture, celui des livres, de la presse et des bibliothèques est une conséquence inévitable des tendances du socialisme et des buts qu'on se propose d'atteindre dans le domaine politique, économique, technique et culturel, lorsqu'on assigne comme but central de la prévoyance sociale la satisfaction optimale des besoins matériels et spirituels, des besoins collectifs et individuels de l'homme. L'analyse de la situation à l'échelle mondiale et l'observation de la direction que suit l'évolution générale des événements aboutissent sans équivoque à montrer que les prémisses d'une transition éventuelle de l'usage oral à l'usage écrite ne se créent, pour la société entière, que parmi les conditions du socialisme, voire plutôt parmi celles du communisme.

Le fait que l'importance de la pratique sociale relative aux communications écrites et imprimées s'accentue sans cesse et qu'elle s'accentuera dans l'avenir, implique la nécessité d'un examen à poursuivre en base de la conception marxiste de la société et de l'histoire. En effet, le système marxiste des sciences sociales ne sera intégral que si toutes les branches des sciences, appelées à éclaircir les phénomènes et les processus divers de la société — et parmi celles-ci la bibliologie resp. la bibliothéconomie — apportent leur concours particulier à la mise en lumière de tous les aspects de la vie sociale.

La valeur des connaissances offertes sous ce rapport par la *bibliologie* resp. par la *bibliothéconomie* et la direction de l'évolution que les recherches scientifiques devront suivre, seront déterminées par les facteurs suivants:

1° la quantité et la qualité des connaissances théoriques et historiques obtenues par l'étude de l'objet donné, connaissances pouvant être considérées exactes au point de vue du stade actuel de l'évolution;

2° les besoins nés de l'objet-même des recherches: de la pratique sociale de nos jours concernant la graphie, la lecture, les livres, la presse et les bibliothèques; et finalement

3° la modernité de la manière de voir des chercheurs et celle de la méthode des recherches, c'est à dire la conception sociale et historique marxiste et la méthode marxiste.

Notons bien toutefois que le travail scientifique reste derrière l'évolution de la pratique et ne correspond pas aux exigences qui se manifestent de la part de celle-ci. Ce retard prend son origine d'un côté dans les contradictions inhérentes et dans les bornes des recherches bourgeoises, autrement dit dans certains facteurs déterminés par les circonstances sociales et historiques (niveau scientifique relativement bas du patrimoine laissé par la bourgeoisie). D'autre part il s'agit de l'état initial rudimentaire des recherches marxistes, de leurs imperfections relatives.

Ce sont les traits caractéristiques de la société bourgeoise qui déterminent à la fois les limites et le caractère contradictoire des *recherches bourgeoises spéciales* et ceux-ci résultent, à leur tour de la manière de voir adoptée par la bourgeoisie: de la conception idéaliste, qui se présente, pour la plupart, sous formes du positivisme ou — sporadiquement — sous forme de la conception historique des idées. Partant de ces conceptions, les chercheurs bourgeois n'ont pas réussi à se rendre compte de l'enchaînement des corrélations qui existent entre la graphie, la lecture, les publications et les bibliothèques et ont négligé les rapports spécifiques, qui existent entre ces facteurs, aspects divers de la communication écrite et imprimée. Étant de l'avis que le rôle que la graphie, les publications et les bibliothèques jouent, comme supports de la civilisation, est un rôle essentiellement passif, d'un caractère intermédiaire, ils se sont privés d'emblée de la possibilité de considérer les connaissances offertes par leurs propres recherches spéciales comme équivalentes aux connaissances d'autres branches des sciences sociales, des branches plus reconnues et dirigées surtout à l'étude de certains autres aspects de la conscience sociale. A vrai dire il ressort clairement des corrélations dialectiques qui existent entre la forme et l'essence que la pensée à exprimer et le caractère spécifique de la communication écrite et imprimée se présentent dans tout ouvrage écrit comme une entité dialectique.

Au point de vue de la bibliologie, resp. de la science bibliothéconomique, cette thèse possède une importance primordiale, car c'est elle qui permet qu'on se rend compte du rôle constructif que le communication écrite et imprimée joue, par suite de ses caractéristiques propres, dans l'expression des phénomènes de la conscience et même dans

leur formation; c'est elle qui offre la possibilité de faire reconnaître le caractère constructif de ce rôle. Dans la plupart des cas les chercheurs bourgeois étudiaient les aspects divers de la communication écrite et imprimée (la graphie, la lecture, les livres, la presse, la typographie, le papier, l'édition de livres et les bibliothèques) comme sujets isolés l'un de l'autre. Cette méthode de recherche avait maints inconvénients, au point de vue de l'évolution des études spéciales aussi bien que de celui de l'appréciation générale de cette branche de la science et ceci surtout parce que la séparation plus ou moins gratuite de l'étude supprimait la possibilité d'une transformation de la bibliologie en un système homogène de connaissances, qui serait basé sur certains principes et l'empêchait d'être rangée parmi les sciences sociales.

La tâche de la *recherche spéciale marxiste* est d'étudier les différentes formes de la communication écrite et imprimée, les ouvrages écrits, les publications, les bibliothèques, sans perdre de vue les phénomènes sociaux corrélatifs. Cette recherche s'étend donc nécessairement sur l'ensemble des phénomènes culturels qui résultent de l'exercice de la graphie, de l'édition des livres et du fonctionnement des bibliothèques, de même que sur les bases socio-économiques de celles-ci et sur les phénomènes ou processus de leur superstructure, y compris les rapports réciproques qui existent entre ces facteurs divers. Ce domaine des recherches comprend donc:

1° les besoins objectifs de la société et les désirs subjectifs des individus qui se présentent à l'égard des ouvrages écrits, des publications et des bibliothèques;

2° les activités ayant pour but la satisfaction de ces besoins (édition des livres, industrie typographique, distribution des livres, travail de bibliothèque, etc.);

3° le résultat de ces activités: par exemple les produits de celles-ci (ouvrages écrits, publications, art bibliotechnique, etc.) et les institutions y relatives (maisons d'édition, imprimeries, librairies, bibliothèques, etc.);

4° le rôle et l'influence des différents aspects (graphie et lecture) et des formes différentes (ouvrages, publications et bibliothèques) de la communication écrite et imprimée sur la formation de la conscience et surtout sur l'évolution et le raffermissement de l'idéologie socialiste, sur l'élargissement et l'approfondissement de la culture générale et des connaissances spéciales, sur la formation des goûts et des mœurs; finalement

5° les corrélations réciproques de ces facteurs et des autres phénomènes et processus de la vie sociale.

Le domaine des recherches marxistes est donc à la fois plus étendu et plus restreint que celui des études scientifiques bourgeoises. Il est plus restreint d'une part, parce que les études correspondantes se concentrent, par principe, sur la pratique sociale qui a pour base la communication écrite et imprimée, d'autre part il est plus étendu, car on examine les phénomènes et les processus, les produits et les institutions de la pratique sociale dans leur ensemble, avec toutes leurs corrélations sociales.

Pour éviter tout malentendu il est nécessaire qu'on détermine *le système intrinsèque particulier des objets, et des tâches* des recherches scientifiques et les limites extrêmes d'une interprétation éventuelle de ses objets et de ses tâches.

La pratique sociale basée sur la communication écrite et imprimée et liée en même temps à celle-ci, possède — à l'égal des autres processus complexes de la société — plusieurs aspects. Elle réunit en soi, d'une façon inséparable:

1° d'une part les *phénomènes de la conscience*, exprimés par le second système de signalisation,

2° d'autre part la *forme :* la communication écrite et imprimée,

3° *les corrélations économiques* qui caractérisent le régime social donné et leurs répercussions sur l'évolution de la pratique,

4° finalement la *technique* correspondant au niveau du système social donné, technique offrant la possibilité d'une réalisation matérielle de l'essence et de la forme et permettant que celles-ci remplissent leurs fonctions sociales.

Bien que l'ensemble de la pratique de la communication écrite et imprimée se réalise en tant qu'entité inhérente, l'étude scientifique de ses aspects divers n'appartient pas d'une manière homogène aux tâches des recherches bibliologiques. Les recherches bibliologiques, resp. bibliothéconomiques ont pour but d'étudier les questions suivantes: les aspects de la communication écrite et imprimée (graphie et lecture), — et les manifestations de celle-ci, (ouvrages écrits, publications, bibliothèques) — les corrélations sociales y relatives (besoins objectifs, besoins subjectifs, rapports mutuels, effets), — les relations qui existent entre la communication écrite et imprimée et le contenu qu'elle exprime, — la connexité entre la communication écrite et imprimée d'une part

et entre la technique utilisée ou les lois économiques de l'autre, — examen des caractéristiques particulières de toutes ces corrélations. Il s'entend de soi que ces recherches se dirigent nécessairement sur la communication écrite et imprimée, qui forme le problème central. L'étude moins approfondie de certaines conditions des publications (p. e. leur répartition selon l'objet publié et selon leur niveau scientifique, etc.) et l'examen des problèmes économiques et techniques de la pratique ne possède qu'un caractère complémentaire. On ne négligera pas l'étude systématique et simultanée des corrélations sociales respectives, c'est à dire l'examen des besoins et des revendications divers, des relations différentes et de leurs répercussions.

Considérant ce qui précède, il est bien fondé de concentrer les recherches — en conformité avec la structure donnée du sujet — sur les domaines qui suivent:

1° *les fondements* et *les corrélations sociaux* (c'est à dire les aspects sociologiques) en connexion avec la pratique de la graphie, de la lecture, des livres et des bibliothèques,

2° l'*exercice*-même de *la graphie* et de *la lecture :* les corrélations qui existent entre les processus de la pensée, de la parole et d'autres modes de communication naturels (le chant, les gestes) et l'expression par écrit des phénomènes de la conscience,

3° sur tout ce qui se rapporte aux *livres :* édition des livres, typographie, l'art bibliotechnique, la bibliophilie, la distribution des livres, et sur certaines *connaissances spéciales* ayant pour objet *les ouvrages écrits :* la bibliographie, la documentation et les articles d'information,

4° sur les *bibliothèques,* sur la pratique et l'histoire de l'évolution des bibliothèques domestiques et publiques.

Les connaissances obtenues par les recherches spéciales marxistes doivent être refaites à fond, du point de vue de leur essence et de leur systématisation, et ceci en conformité avec les besoins de la pratique socialiste des livres et des bibliothèques, en conformité avec les exigences d'une politique socialiste de l'organisation des travaux scientifiques et avec les exigences formulées par la théorie marxiste des sciences. En même temps il faut utiliser les résultats déjà disponibles, obtenus soit par les recherches marxistes, soit par les études bourgeoises (après les avoir soumis à une critique préalable). Mais ce qui import le plus est l'élaboration des résultats nouveaux, modernes et ceci sous le plus bref délai possible. Néanmoins cette nouvelle synthèse des connaissances provenant de sources multiples ne devra pas revêtir un caractère fragmenté, la base des résultats nouveaux restera toujours une analyse multilatérale et complexe.

Ces recherches du domaine de la théorie des sciences et toutes ces considérations résultant du désir d'organiser les travaux scientifiques, ont pour but de créer les fondements théoriques solides pour la pratique des recherches modernes et d'esquisser les bases, assurer les conditions préliminaires d'une élaboration résolue, systématique et moderne du programme des recherches scientifiques marxistes. Les caractéristiques de l'objet donné et les connaissances déjà acquises ainsi que les possibilités qu'offre l'idéologie et la méthode donnée déterminent la direction et en même temps les méthodes les plus judicieuses qui s'offrent pour l'acquisition de connaissances nouvelles. L'ensemble de ces facteurs facilite qu'on puisse examiner les lois objectifs de la pratique sociale basée sur la communication écrite et imprimée, en se conformant à un plan élaboré à l'échelle nationale; ils facilitent en outre que cette pratique puisse être développée selon les exigences les plus modernes.

Parmi les principes qui régissent l'activité de la *planification,* il faut relever les suivants:

1° Les prévisions du plan des recherches bibliologiques resp. bibliothéconomiques — ainsi que ces recherches elles-mêmes — doivent s'étendre sur l'ensemble de leurs objets.

2° En ce qui concerne les travaux scientifiques des différentes secteurs des recherches et les prévisions du plan qui se rapportent sur ces travaux, il est recommandé d'assurer une certaine autonomie dans leur élaboration, sans perdre de vue toutefois que les corrélations entre l'objet des recherches d'une part et l'ensemble des problèmes des livres et des bibliothèques (voire l'ensemble de toute la vie sociale) de l'autre, doivent toujours être mises en évidence.

3° Les recherches spéciales doivent être dirigées en premier lieu sur l'examen approfondie de la pratique contemporaine, tout en englobant aussi les fondements théoriques du développement progressif de cette pratique. En faisant le choix parmi les différentes phases de l'histoire de l'évolution des livres et des bibliothèques, on devra donner la priorité aux études sur l'évolution de la période socialiste, et à l'examen des

événements qui l'ont immédiatement précédé (à l'édition de livres et à l'activité des bibliothèques sous le régime bourgeois, à la pratique de la classe ouvrière et paysanne dans la lecture).

4° Les recherches devront être entreprises suivant un plan unique, avec le concours de toutes les institutions intéressées pouvant se charger des travaux scientifiques relatifs; lors de la répartition et de la gestion des travaux on tiendra compte des possibilités et des capacités données.

5° Il s'en suit que les bibliothécaires assumeront une double tâche dans le domaine des recherches spéciales. Ils auront à remplir d'une part leur tâche principale: l'étude de la pratique et le développement des bibliothèques. D'autre part — fidèles à leurs traditions — ils prendront leur part des recherches spéciales bibliologiques, dans le sens plus large du terme. Cela entraîne l'obligation, pour les bibliothèques d'accepter le rôle principal dans l'élaboration d'un système marxiste des connaissances de l'écriture, de la lecture, des livres et des bibliothèques et de devenir ainsi les institutions centrales, les organes directeurs de ces recherches spéciales.

Lázár Péter

A hazai könyvtártudományi kutatás helyzete és értékelése*

1. *A könyvtártudományi kutatás szerepe a szocialista építésben és a kultúrforradalomban*

A könyvtártudományi kutatásnak, a könyvtártudomány aktív művelésének szerepét és jelentőségét, fejlődési irányát meghatározza adott társadalmi viszonyok között és meghatározott kulturális színvonal mellett egyrészt a könyvtártudomány szerepe és helyzete, másrészt pedig a tudományos kutatás általános szerepe és helyzete. Míg a könyvtártudomány idevágó problémáival Kovács Máté foglalkozott előadásában, a következőkben a könyvtártudományra konkretizált tudományos kutatás kérdéseiről fogok szólni.

A szocializmus építésének soronkövetkező általános feladatait az MSZMP 1959 decemberében tartott VII. kongresszusa határozta meg teljes szabatossággal.[1] A Párt lerögzítette, hogy a szocialista építés egyre nagyobb feladatokat állít a tudomány és a tudományos kutatás elé. Két alapvető feladatot jelölt meg, amelyek a tudományos kutatás minden ágára — a természettudományokra és a társadalomtudományokra — egyaránt érvényesek, amelyek tudományos életünk és fejlődésünk két legsúlyosabb hiányosságának felszámolására vezetnek:

a) A tudományos kutatómunkát összhangba kell hozni a szocializmus építésének feladataival. A gazdasági és kulturális fejlődés szempontjából legfontosabb kérdések megoldására kell tudósaink és kutatóink erőfeszítéseit összpontosítani; az eddiginél sokkal szorosabb kapcsolatot kell teremteni egyfelől a tudomány, az elmélet, a kutatás, másfelől pedig a szocialista építés, a gazdasági és kulturális munka gyakorlata között.

b) Tudósainknak és kutatóinknak a marxizmus-leninizmus eszmei és módszertani alapjaira kell helyezkedniük. Meg kell szüntetni azt az ellentmondást, ami a szocialista építés, a szocialista valóság és a tudomány és kultúra

* Szerző köszönetét fejezi ki Kovács Máté egyetemi tanárnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszéke vezetőjének és Sebestyén Gézának, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatóhelyettesének, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vezetőjének a referátum kidolgozásához nyújtott hathatós támogatásukért, továbbá a következő munkatársainak, akik a könyvtártudományi kutatás helyzetének felmérésében, illetve a helyzetkép kialakításában — a szerző egyéni felelősségének teljes mértékű fenntartása mellett — közreműködtek: Mezei László (KMK), Kéki Béla (KMK — Budapesti Műszaki Egy. Kvt.), Tombor Tibor (KMK — Orsz. Műszaki Kvt.), Orosz Gábor (KMK — Orsz. Műszaki Könyvtár), Bóday Pál (KMK), Rácz Aranka (KMK), Futala Tibor (KMK).

[1] *A Magyar Szocialista Munkáspárt 7. Kongresszusának jegyzőkönyve.* Bp. 1960. 640 l., 8 t.

sok művelőjében még többé-kevésbé megnyilvánuló nem marxista gondolkodásmód között jelentkezik. A tudomány és a kultúra embereinek világnézete nem állhat tartósan ellentétben azzal a világnézettel, nem is lehet tartósan — szubjektív értelemben — semleges azzal a világnézettel kapcsolatban, amely a szocialista környezet elvi-ideológiai alapja.

A társadalomtudományok területén azonban még tovább kell részleteznünk a Párt útmutatása alapján a legfőbb teendőket :

c) A társadalomtudományok művelőinek mélyrehatóan elemezniük kell társadalmunk szocialista fejlődésének alakulását, a szocialista gazdasági fejlődés jelenségeit, a kultúrforradalom folyamatát. Az általánosított tapasztalatokból a marxista-leninista elmélet és módszertan alapján leszűrt törvényszerűségek ismeretében ki kell dolgozni azokat a módszereket, amelyek megkönnyítik, meggyorsítják a szocialista építés és a kultúrforradalom menetét.

d) Szembe kell szállni a társadalomtudományok területén a polgári és kispolgári ideológia megnyilvánulásaival, legyenek azok akár tudatosak, akár öntudatlanok, eredjenek külföldi vagy belföldi forrásokból. Figyelemmel kell kísérni, értékelni és bírálni kell a kapitalista államokban megjelenő sajtómegnyilvánulásokat. Segíteni kell a tudósokat és kutatókat, hogy leküzdhessék a gondolkodásmódjukat terhelő múltbeli ideológiai maradványokat.

A következő lépésben azt kell megvizsgálnunk, hogy miként érvényesülnek könyvtártudományi kutatásunkban a fenti alapvető szempontok, nevezetesen az elmélet és gyakorlat egysége, a marxizmus-leninizmus elvi és módszertani alapjainak alkalmazása, a szocializmustól idegen ideológiák elleni küzdelem.

2. *A hazai könyvtártudományi kutatás helyzete*

A könyvtártudományi kutatásnak régi tradíciói vannak hazánkban. Nagy bibliográfusaink, mint a két Szinnyei, Szabó Károly, Petrik Géza, Gulyás Pál, nagy könyvtártudósaink, mint Szabó Ervin, Dienes László, Kőhalmi Béla, Fitz József és sokan mások megalapozták — ha nem is fogalmazták talán minden esetben így — a könyvtártudomány hazai művelését. Ismeretes, hogy könyvtártudományi folyóiratunk, az 1876 óta megjelenő *Magyar Könyvszemle* a világ egyik legrégibb könyvtártudományi szakorgánuma; gazdag tartalma méltón tükrözi a régebbi korszakok könyvtártudományi kutatásainak eredményeit.

Könyvtártudományi kutatásunk történeti fejlődésével, múltbeli erényeivel és hibáival, részletes elemzésével és értékelésével foglalkozni nem feladata ankétunknak. A magyar könyvtártudomány fejlődésének vázlatát Kőhalmi Béla foglalta össze 1954-ben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Főbizottságának (ma Könyvtártudományi Bizottság) megalakulása alkalmából [1].[2]

A következőkben a könyvtártudomány és a kutatás jelenlegi hazai helyzetének és állapotának vizsgálatára szorítkozunk.

2.1 A könyvtártudományi kutatások felmérése

A könyvtártudományi kutatások áttekintése és értékelése iránti igény felvetődött már rövidesen a Könyvtártudományi Főbizottság működésének

[2] A szögletes zárójelbe helyezett számjelek a szöveg végén (72. l.) közölt bibliográfia tételeire utalnak.

megindítása után. 1955 novemberében Kőhalmi Béla, 1956 májusában pedig Kovács Máté küldött ki körlevelet mintegy 30 nagykönyvtárhoz a könyvtárakban folyó könyvtártudományi kutatómunka számbavétele céljából. A beérkezett válaszok különösen a könyvtárak tudományos és egyéb publikációiról tartalmaztak sok értékes adatot, módszeres feldolgozásukat azonban megakadályozta az 1956. októberi ellenforradalom. Az ellenforradalom leverését közvetlenül követő időszak nem volt kedvező a könyvtártudományi kutatások helyzetének értékelésére. Egyrészt más, fontosabb politikai és szakmai feladatok kerültek az érdeklődés homlokterébe, másrészt pedig az 1955-ben és 1956-ban begyűjtött anyag sok tekintetben elavult az ellenforradalom és leverése okozta változások miatt, amelyek kiterjedtek a könyvtárak személyi állományára, szervezetére és a könyvtárosok gondolkodására egyaránt.

A könyvtárügy fejlődésével, a könyvtári munka elmélyítésével kapcsolatban újból szükségessé vált a könyvtártudományi kutatások feltárása és értékelése [2]. Az 1959 elején létesített Könyvtártudományi és Módszertani Központra hárult ez a feladat. A KMK 1959 tavaszán felmérte a könyvtártudományi kutatás helyzetét és részletesen feldolgozta a felmérés adatait [3].

A Művelődésügyi Minisztérium 1959. február hóban 58 könyvtárat szólított fel az állományukba tartozó és tudományos kutatótevékenységet folytató dolgozók összeírására, 8 könyvtár nem szolgáltatott adatokat, 11 könyvtár pedig nemleges választ adott a kiküldött jelentőlapra *(1. melléklet)*. A jelentést beküldő 39 könyvtár közül 29-ben folyt könyvtártudományi tárgyú kutatás *(2. melléklet)*, ezek adatait vesszük tekintetbe a következők során.

Nem terjeszkedett ki a felmérés az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékén, általában az intézeti és vállalati szakkönyvtárakban, valamint a könyv- és lapkiadás, a nyomdaipar és a papíripar területén folyó könyv- és könyvtártudományi kutatótevékenységre.

A felmérés tehát nem teljes, nem öleli fel a könyvtártudományra vonatkozó összes kutatásokat és kutatókat. Fel kell azonban tételeznünk, hogy a fel nem tárt kutatások nem befolyásolnák lényegesen a feldolgozott adatok összefoglaló eredményeit.

A felmérés célja az volt, hogy gyors áttekintést szerezzünk egyszerű eszközökkel a könyvtári dolgozók által folytatott kutatási tevékenységről, a kutatások irányairól, méreteiről, szervezeti feltételeiről és körülményeiről, végül pedig — de nem utolsó sorban — a kutatókról.

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen felmérés nem szolgáltathat részletes egyedi minőségi értékelést az egyes kutatásokról, hiszen ehhez behatóan kell ismerni legalábbis a kutatások részletezett tematikai tervét, feldolgozási módját és magát a kutatót. Erre a nagy alaposságot, körültekintést, türelmet, további megfelelő szervezetet és rendkívül sok időt igénylő értékelésre a körülmények eddig nem adtak lehetőséget, úgyhogy első lépésként meg kellett elégednünk szerényebb célok kitűzésével.

A felmérés korlátai elsősorban a felmérés célkitűzéseiből, másrészt a felmérés módszereiből, végül a feldolgozásra szolgáltatott adatok hiányosságaiból erednek.

A feldolgozott eredmények azonban még így is rendkívül tanulságosak és — más forrásokból származó tapasztalatokkal, a könyvtártudományi publikációk ismeretével, személyes érintkezéssel stb. kiegészítve — kellő alapot szolgáltatnak a hazai könyvtártudományi kutatás mennyiségi és minőségi értékelésére.

2.2 A feldolgozás módszertani kérdései

Az adatgyűjtés alapjául szolgáló jelentőlap *(1. melléklet)* a könyvtár megnevezésén és címén kívül egyrészt a tudományos kutatótevékenységet folytató dolgozóról, másrészt pedig a dolgozó által folytatott kutatásról kért tájékoztatást. Külön rovat szolgált ezenkívül a kutató eddig megjelent jelentősebb munkáinak felsorolására.

A jelentőlap rovatait úgy állítottuk össze, hogy a választást megkönnyítsük, és hogy a lehetőleg egyszerű válaszokból gyors áttekintést nyerhessünk a kutatótevékenység helyzetéről. Ezért mellőztünk sok részletet, aminek felvétele fokozta volna az adatszolgáltatás precizitását.

A jelentőlapon feltüntetett rovatok nem teljesen egyértelmű és részben hiányos megfogalmazása következtében némely kérdéscsoporthoz nem nyertünk pontos és egyértelmű adatokat. Az ebből eredő nehézségekre külön rámutatunk az egyes rovatok feldolgozási eredményeinek ismertetésekor. Gyakran előfordult azonban, hogy a válaszolás során nyilvánvalóan helytelenül, pontatlanul vagy hiányosan töltötték ki a jelentőlap egyik-másik rovatát, például nem jelölték meg pontosan a kutatási témát, nem közölték a kutatás megkezdésének vagy befejezésének időpontját vagy más adatot.

A pontatlan, hiányos vagy helytelen válaszokat általában nem helyesbíttettük az adatszolgáltatókkal, eltekintettünk a vitás bejegyzések személyes tisztázásától. Ez ugyanis jelentősen meghosszabbította volna a kiértékelés időtartamát, és megnehezítette volna a folyamatos feldolgozást anélkül, hogy a precizitás fokozásából származó eredmény arányban állna a ráfordított energiával. A nem egyértelmű és nem teljesen világos válaszokat igyekeztünk a jelentőlapon feltüntetett vagy egyébként általunk ismert körülmények mérlegelésével kiegészíteni vagy kiigazítani.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a felsorolt hiányosságok és gátló körülmények következtében nem tekinthető teljesen pontosnak és részleteiben is véglegesnek a könyvtárakban folyó tudományos kutatótevékenységről készített feldolgozásunk és értékelésünk. A helyzetfeltárás elsőrendű célja azonban nem annyira az egyes részletkérdések legaprólékosabb és legpontosabb feldolgozása, hanem mindenekelőtt azoknak az alapvető tendenciáknak a kielemzése, amelyek a könyvtárainkban folyó tudományos kutatómunkát jellemzik.

A felmérés anyagának rendszerezése céljából el kellett határolni a könyvtártudományi kutatást az egyéb tárgyú kutatásoktól, bár tisztában voltunk az elhatárolás elvi nehézségeivel és azokkal a problémákkal, amelyek a könyvtártudomány fogalmával és tárgyával kapcsolatban felmerülnek. Ezekre nem térünk ki a következőkben, mivel ankétunknak nem feladata ezeknek a kérdéseknek a megvitatása.

A feldolgozás szempontjából horizontális irányban szemlélve, a könyvtártudomány területére tartozónak véljük a könyvtárra, a könyvre, a könyv előállítására és terjesztésére vonatkozó ismeretek összességét, természetesen a könyv fogalmát kiterjesztve az összes írott dokumentumokra és a könyvtárügy fogalmát a dokumentációra is. Az így értelmezett könyvtártudomány részterületeit összefűzi a könyvtár és a könyv társadalmi szerepe és jelentősége. Nem tartozik a könyvtártudomány keretébe semmiféle egyéb társadalomtudomány, mint például a történettudomány, az irodalomtudomány, a nyelvtudomány stb., sem pedig műszaki vagy természettudományi ág, mint például az általános értelemben vett információelmélet stb. Általában nem tekintettük

könyvtártudományi kutatótevékenységnek az egyéb tudományágak területére vonatkozó szakbibliográfiák kidolgozását sem.

Kérdés, hogy könyvtártudományi tevékenységnek tekinthető-e a könyvtárak saját forrásanyag-állományának feltárása. Ez a tevékenység viszonylag lazán kapcsolódik a könyvtár általános társadalmi funkciójához, bár a könyvtár tudományos tájékoztató tevékenységének fogalmába beilleszthető; viszont ilyen jellegű feldolgozás elvégzéséhez nem feltétlenül könyvtáros szükséges. A forrásanyagok feltárása tehát elsősorban könyvtárhoz kötött, de nem könyvtároshoz kötött munka, amelynek eredményeként nem annyira a könyvtártudomány, mint egynémely más tudományág (történettudomány, irodalomtudomány stb.) gazdagodik elsősorban. A feldolgozás során a könyvtártudományhoz soroltuk ugyan az ilyen jellegű kutatásokat, de úgy véljük, hogy ez a kérdés még részletes tisztázásra szorul.

Vertikális irányban viszont el kell határolni módszertanilag a könyvtártudományi kutatást a könyvtári gyakorlattól és a könyvtári rutinmunkától. Élesen felvetődik ezzel kapcsolatban egyrészt a kutatómunka színvonalának, másrészt az elmélet és a gyakorlat kapcsolatának problémája.

Nem szabad teret engedni olyan törekvéseknek, amelyek az élő könyvtárügyet ki akarják rekeszteni a könyvtártudományi kutatás köréből és az utóbbit lényegében a könyv- és könyvtártörténetre kívánják korlátozni. Ez a könyvtárügy problémáinak lebecsülésére, a könyvtártudomány elsekélyesítésére, leszűkítésére és lejáratására vezet. Megítélésünk szerint a könyvtárügyi, könyvtárigazgatási, könyvtárszervezési kérdések szintén beletartoznak a könyvtártudomány problematikájába. Az idevágó törvényszerűségek, elvi kérdések feltárása akkor szolgálja a könyvtártudomány érdekeit, ha megfelelő tudományos felkészültséggel és színvonalon történik.

A fenti szempontok figyelembevételével mellőztük 9 jelentőlap feldolgozását. Ezek a jelentőlapok olyan tevékenységről számoltak be, amelyek megítélésünk szerint nem tartoznak a tudományos kutatás fogalma alá (kurrens szakbibliográfiák, ajánló bibliográfiák összeállítása stb.). Némi kétkedéssel — és bizonyos fokú laza elbírálással — vontuk be a könyvtártudományi kutatások keretébe például az ETO egyes táblázatainak magyarra átültetését is.

A felsorolt szempontok figyelembevételével soroltuk be a bejelentett kutatási témákat a következő témafőcsoportokba, illetve témacsoportokba:

A. Könyvtörténet, könyvtártörténet

A. I. Könyv- és könyvtártörténet általában
A. II. Egyes könyvtárak, könyvtárhálózatok története
A. III. Helyi könyv- és könyvtártörténet
A. IV. Történeti jellegű könyvtári állomány feltárása. Általános bibliográfiák

B. Általános könyvtárügy

B. I. Könyvtárügy általában
B. II. Gyakorlati könyvtártan
B. III. Dokumentáció, bibliográfia

C. Nem könyvtártudományi kutatás

A besorolások eldöntésekor sok fejtörést okozott a témák nem elég kimerítő és pontos jellemzése, helytelen megjelölése. A témák pontos megfogalma-

zásának hiányában számolni kell azzal, hogy a beosztás nem minden esetben helyes. A vitás esetek száma azonban feltehetően csekély, úgyhogy a véleményünktől eltérő értékelés nem befolyásolná érezhetően a feldolgozás eredményeit.

Az adatgyűjtés és feldolgozás óta már eltelt több mint egy esztendő. Ezalatt változások történtek a felmérésben foglalt anyaghoz és adatokhoz képest. Az akkor bejelentett témák közül soknak a kidolgozása befejeződött, a kutatási eredményeket publikálták, újabb kutatási témákon dolgoznak könyvtárosaink; változott a kutatók köre is. Noha a felmérés mennyiségi adatai ilyenformán itt-ott talán módosulhattak, az elénk táruló kép és a belőle levonható következtetések lényegében ma is érvényesek.

Miután ankétunk kizárólag a könyvtártudományi kutatás kérdésével foglalkozik, a következőkben nem térünk ki a felmérésben szereplő és feldolgozott nem könyvtártudományi (történettudományi, irodalomtudományi, közgazdaságtudományi, természettudományi stb.) kutatásokra.

2.3 A kutatások és kutatók számának megoszlása kutatási témacsoportok szerint

A felmérés során feldolgozott 353 kutatási témából 189 esik a könyvtártudomány területére; a 231 főnyi kutatói gárdából 141 fő foglalkozott könyvtártudományi témákkal. Több kutató nem is egy, hanem több téma egyidejű feldolgozását jelentette be.

A könyvtártudományi kutatás helyzetének felmérése szempontjából kiemelkedően fontos annak a megállapítása, hogy milyen témákkal foglalkoznak a kutatók. A témaválasztás áttekintése céljából a következőképpen csoportosítottuk a kutatási témákat a bejelentett címek alapján *(1. ábra)*:

Témacsoport	A kutatási témák		
	száma	%-os megoszlása	
		A + B = 100	A = 100 B = 100
A. Könyvtörténet, könyvtártörténet	115	60,8	100,0
A. I. Könyvtörténet, könyvtártörténet általában	35	18,5	30,4
A. II. Egyes könyvtárak, könyvtárhálózatok története	29	15,3	25,2
A. III. Helyi könyv- és könyvtártörténet	23	12,2	20,0
A. IV. Történeti jellegű könyvtári állomány feltárása, általános bibliográfiák	28	14,8	24,4
B. Könyvtárügy	74	39,2	100,0
B. I. Könyvtárügy általában	22	11,7	29,8
B. II. Gyakorlati könyvtártan	33	17,5	44,6
B. III. Bibliográfia. Dokumentáció	19	10,0	25,6
Összesen	189	100,0	

A kutatásoknak kereken 60%-a történeti tárgyú, 40%-a pedig könyvtárügyi vonatkozású. A történeti témáknak mintegy negyedrészét szolgáltatja a könyvtárak birtokában levő történeti forrásanyagok (kódexek, kéziratok, ősnyomtatványok stb.) feltárása és általános bibliográfiák készítése (pl. régi magyar könyvek leírásának kiegészítése stb.), további negyedrészét pedig meghatározott könyvtárak vagy könyvtárhálózatok történetének feldolgozása. Ennél valamivel csekélyebb arányban szerepelnek a helytörténeti témák (megyei városok, megyék könyv-, könyvtár-, sajtó- és nyomdatörté-

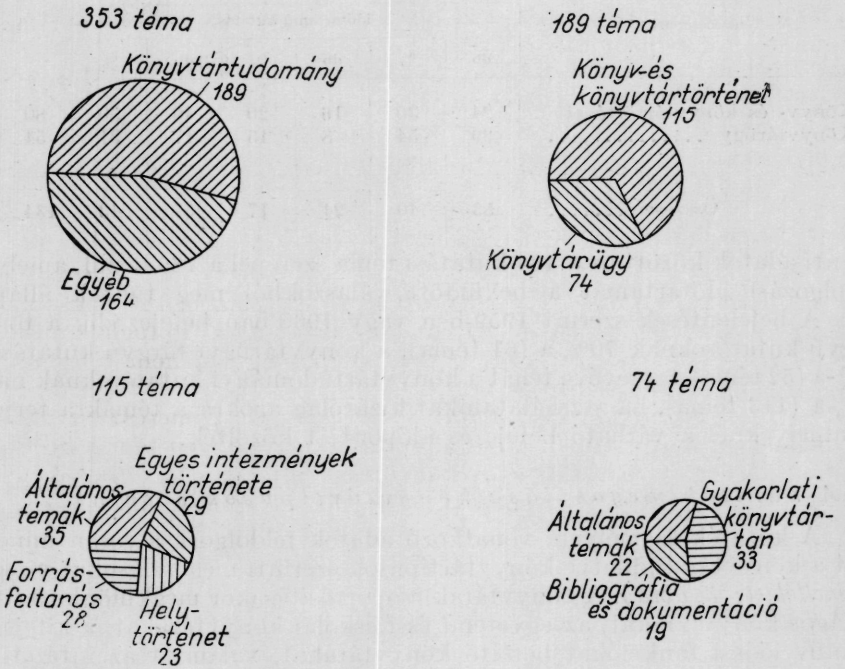

1. ábra. A könyvtártudományi kutatások megoszlása témakörök szerint az 1959. évi felmérés alapján

nete), viszont nagyobb arányban foglalkoznak könyvtárosaink általános jellegű, az előbbi csoportba be nem sorolható témákkal.

Ami a könyvtárügyi témákat illeti, túlsúlyban vannak a könyvtári munka egyes fázisait érintő gyakorlati témák (katalogizálás, osztályozás, olvasószolgálat stb.). Viszonylag kevesebb az érdeklődés a könyvtárügy általános, keresztmetszeti kérdései iránt (könyvtárak funkciója, tervezés, statisztika stb.), még csekélyebb a tudományos tájékoztatás korszerű kérdéseivel, a bibliográfia és a dokumentáció elméletével és gyakorlatával foglalkozó kutatás.

2.4 A kutatások időtartama

A kutatások időtartamát, a témák feldolgozására előirányzott időt a bejelentett kezdési és befejezési évszám különbségeként határoztuk meg, 1 éves

feldolgozási időtartamúnak tekintve azokat a kutatásokat is, amelyek megindítását és befejezését egyaránt 1959-ben jelölték meg.

Figyelemre méltó egyrészt a témák többségének viszonylag rövid feldolgozási ideje, másrészt az 1959-ben vagy 1960-ban befejezésre jelzett kutatások nagy száma.

A témáknak kutatási időtartam szerinti megoszlását a következő összefoglaló adatok jellemzik *(3. melléklet; 2. ábra)* :

Témafőcsoport	1 éves időtartamú kutatás		2 éves időtartamú kutatás		hosszabb időtartamú kutatás		Összesen	
	db	%	db	%	db	%		
A. Könyv- és könyvtártörténet	24	30	16	20	40	50	80	100,0
B. Könyvtárügy	29	54	8	15	17	31	54	100,0
Összesen	53	40	24	17	57	43	134	100,0

A fenti adatok között az a 134 kutatási téma szerepel a 189 közül, amelyiknek feldolgozási időtartamát a beküldött válaszokból meg tudtuk állapítani.

A bejelentések szerint 1959-ben vagy 1960-ban befejeződik a történeti tárgyú kutatásoknak 70%-a (61 téma), a könyvtárügyi tárgyú kutatásoknak 88%-a (52 téma), összevéve tehát a könyvtártudományi kutatásoknak mintegy 78%-a (113 téma), ha vizsgálatainkat kizárólag azokra a témákra terjesszük ki, amelyeknél a várható befejezés időpontját közölték.

2.5 A kutatók megoszlása könyvtártípusok szerint

A kutatók személyére vonatkozó adatok feldolgozása során mindenekelőtt a könyvtárak, illetve könyvtártípusok szerinti megoszlásukat vizsgáltuk *(4. melléklet; 3. ábra)*. A könyvtárak csoportosításakor megkülönböztettük az országos könyvtárakat, az egyetemi és főiskolai könyvtárakat, a kifejezetten közművelődési funkciókat betöltő könyvtárakat, valamint az intézeti szakkönyvtárakat. Az országos könyvtárak csoportjába soroltuk a nemzeti könyvtáron kívül a felsőoktatási intézményekhez nem kötött — nem közművelődési — könyvtárhálózati központokat és azokat a nagykönyvtárakat, amelyeket sem az egyetemi és főiskolai könyvtárak, sem az intézeti szakkönyvtárak csoportjába nem célszerű feldolgozásunk szempontjából besorolni.

A kutatóknak több mint 50%-a országos jellegű nagykönyvtár dolgozója (73 fő), az egyetemi könyvtárak pedig további 31%-ukat (44 fő) szolgáltatják *(3. ábra)*. Kisebb számú könyvtártudományi kutató dolgozik a közművelődési könyvtárakban, még kevesebb a feldolgozásban érintett néhány intézeti szakkönyvtárban. A budapesti és környékbeli könyvtárakat 103 fő (73,2%), a vidéket 38 fő (26,8%) képviseli.

2.6 A kutatóidő-kedvezmény mértéke

A könyvtártudományi kutatók igen jelentős munkaidőkedvezményben részesülnek a felmérés adatai szerint *(4. melléklet ; 4. ábra)*. A 141 kutató közül 90 fő (63,8%) élvez kutatóidőkedvezményt, mégpedig összesen heti 84 kutatónapot.

A kedvezményezettek aránya erősen változik könyvtártípusonként. Míg az országos jellegű nagykönyvtárakban átlagosan négy kedvezményezett

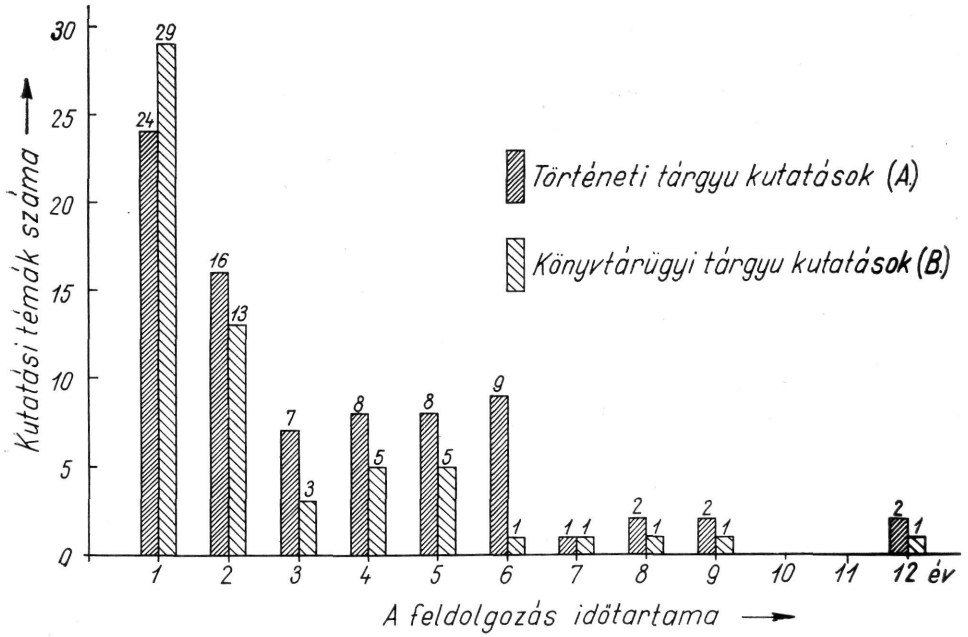

2. ábra. A könyvtártudományi kutatások gyakorisága a téma feldolgozási időtartama szerint

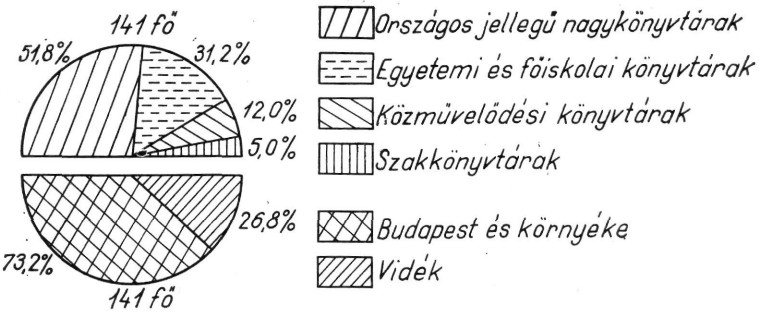

3. ábra. A könyvtártudományi kutatások százalékos megoszlása könyvtártípusok szerint, valamint Budapest és Vidék között

kutatóra esik egy időkedvezmény nélküli kutató, az egyetemi és főiskolai könyvtárak kutatói közül pedig lényegében minden harmadik végzi kutatásait munkaidőn kívül, addig a közművelődési könyvtárak kutatással foglalkozó dolgozóinak csaknem háromnegyed része, a szakkönyvtárak hét érintett dolgozója közül pedig hat fő nem részesül munkaidőkedvezményben.

Könyvtártípus	Kutatónap nélkül	½	1	1½	2	Összesen
		heti kutatónappal				
Országos könyvtárak	21,8	13,7	63,1	1,4	—	100,0
Egyetemi és főiskolai könyvtárak	38,6	11,4	50,0	—	—	100,0
Közművelődési könyvtárak	71,6	—	28,4	—	—	100,0
Szakkönyvtárak	85,7	—	—	—	14,3	100,0
Együtt	36,2	10,6	51,8	0,7	0,7	100,0
Ebből: Budapest és környéke	21,4	12,6	64,0	1,0	1,0	100,0
vidék	76,3	5,3	18,4	—	—	100,0

A kutatónap-kedvezmény tekintetében nagy aránytalanság mutatkozik nemcsak a különféle típusú könyvtárak, hanem a budapesti és a vidéki könyvtárak között is. Míg a fővárosban öt kutató közül átlagosan négy részesül időkedvezményben, addig vidéken csaknem pontosan fordított a helyzet: minden öt fő közül csupán egyetlen kutató élvez ilyen munkakönnyítést.

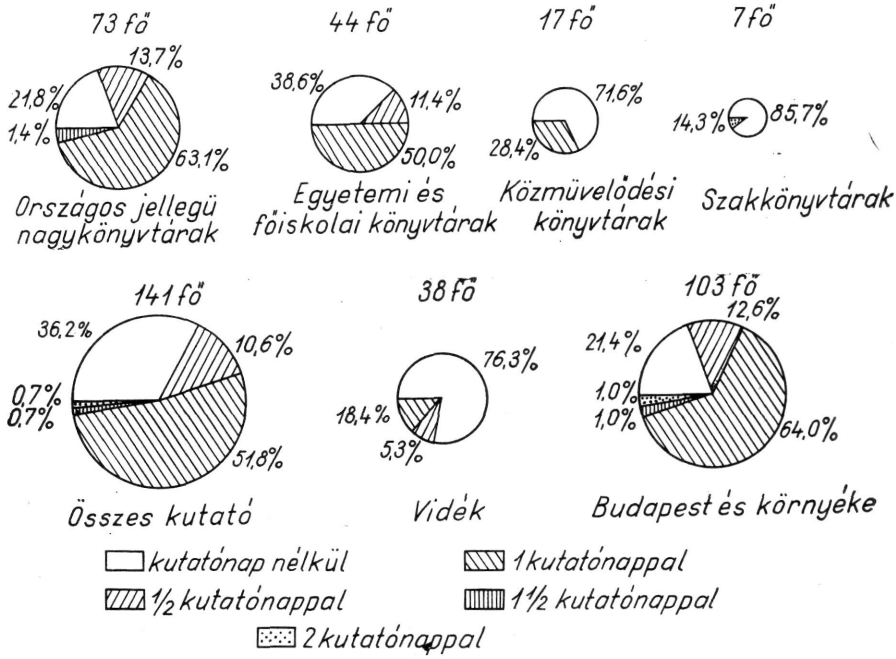

4. ábra. A könyvtártudományi kutatók százalékos megoszlása a kutatónap-kedvezmény mértéke szerint

2.7 A kutatók végzettsége és könyvtári szolgálatuk időtartama

A kutatók túlnyomó többsége (88,7%) egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik, a többi kutató részben egyetemi hallgató, részben könyv-

tárosi tanfolyamot végzett, részben pedig egyéb, illetve ismeretlen végzettségű.

A kutatók személyére vonatkozó adatok közül a könyvtári szolgálatban eltöltött idő vizsgálata nyújthat érdekes betekintést a kutatói gárda összetételébe és könyvtári gyakorlatába. A könyvtártudományi kutatóknak egynegyede legfeljebb 6,4 éve, fele pedig legfeljebb 9,3 éve áll könyvtári szolgálatban, további egynegyedük szolgálati ideje pedig meghaladja a 14 évet *(5. ábra)*. A 141 kutató közül idevágó adatot közlő 136 fő átlagos könyvtári szolgálati ideje 11,2 év; a leggyakoribb szolgálati idő 8, valamint 9 és 11 év, egyformán 13—13 kutatóval *(5. melléklet)*.

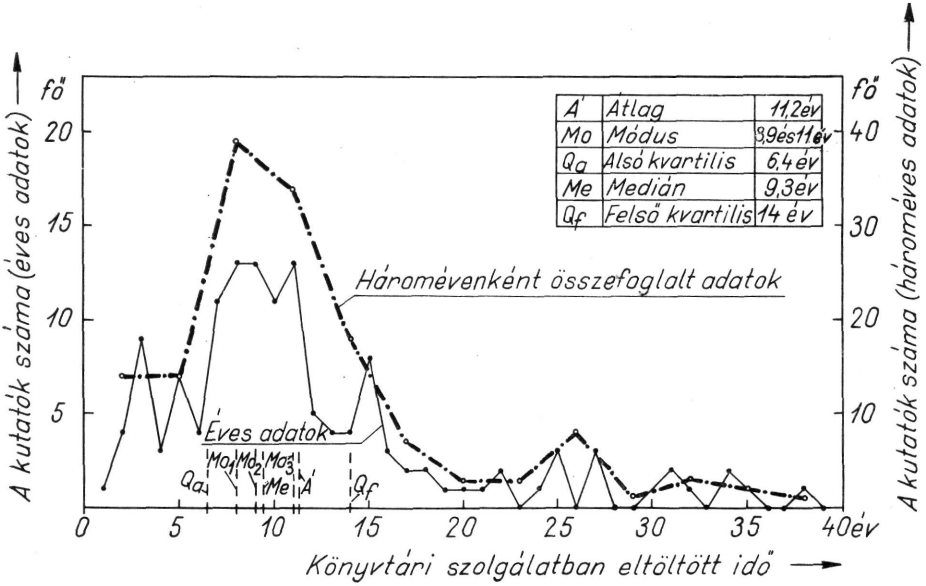

5. ábra. A könyvtártudományi kutatók megoszlása a könyvtári szolgálatban eltöltött megszakítatlan idő szerint

Megvizsgáltuk, hogy miként függ össze a témaválasztás a könyvtári szolgálat időtartamával. A *6. melléklet* részletezi az egyes témacsoportok, illetve témafőcsoportok szerint a különféle szolgálati idejű kutatók számát. Az áttekinthetőség kedvéért 3—3 év adatait összefoglaltuk; így például együtt mutattuk ki az 1959-ben, 1958-ban és 1957-ben könyvtári szolgálatba lépett, tehát 1—3 évet könyvtári gyakorlatban eltöltött kutatók adatait. A korrelációs tábla feltünteti a témafőcsoportok szerint csoportosított kutatók százalékos megoszlását is könyvtári gyakorlat szerint.

A több témát feldolgozó kutatókat kétszer vettük számításba, ha mindkét témacsoportban érdekelve vannak. Ha viszont csupán egyik vagy másik témafőcsoporton belül szerepelnek egynél több témacsoportban, akkor csak a sorrendben legelső témacsoportnál vettük számításba adataikat.

Jellegzetes, hogy a történeti kutatásokkal foglalkozó könyvtárosoknak viszonylag nagyobb hányada tartozik a rövidebb gyakorlattal rendelkező kutatók közé, mint a könyvtárüggyel foglalkozó kutatóké. A legkisebb gyakorlattal (1—3 év) rendelkező kutatók közé tartozik a történeti kutatók közül

minden nyolcadik, a könyvtárügyi kutatók közül pedig csupán minden huszadik. Ez a jellegzetesség ellentétesre fordul a 10 évnél hosszabb gyakorlatú kutatók esetében. A könyvtárügyi kutatók zöme jobban koncentrálódik az átlagos gyakorlati idő körül, így például 7—12 éves gyakorlattal rendelkezik

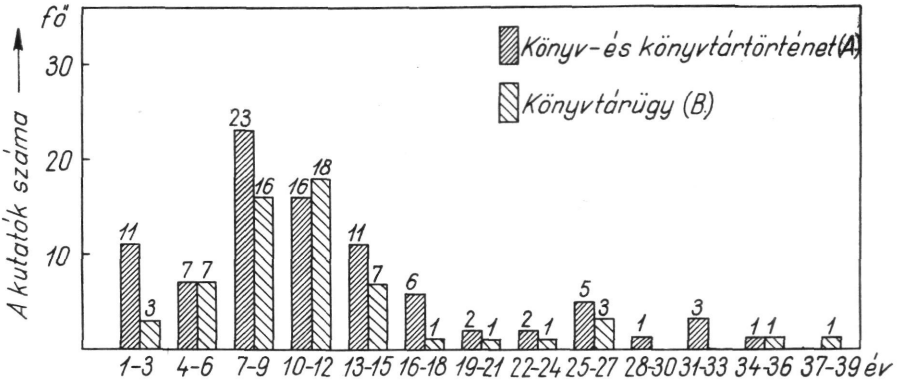

6. ábra. A könyvtártudományi kutatók megoszlása témafőcsoportok és könyvtári szolgálati idő szerint

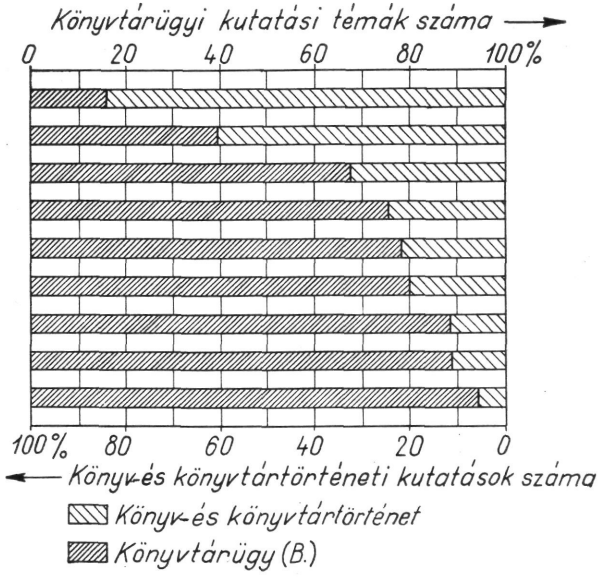

7. ábra. Hazai és külföldi könyvtártudományi kutatások százalékos megoszlása könyv- és könyvtártörténeti, illetve könyvtárügyi kutatásokra

57,5%-uk, míg a történeti kutatóknak csupán 44,3%-a tartozik ebbe a csoportba.

Az *5. ábrán* feltüntetett gyakorisági görbét külön-külön megrajzolva a történeti és a könyvtárügyi kutatókra, azt találnók, hogy a történeti kutató-

kat jellemző görbe egyenletesebb, szélesebb, míg a könyvtárügyi kutatóké koncentráltabb a 7—12 évi szolgálati évek körül.

A *6. ábrán* szemléletesen látható, hogy a könyvtári gyakorlat szerint rendezett csoportokba tartozó kutatók miként oszlanak meg történeti és könyvtárügyi témák között. Jellegzetes az az aránytalanság, ami a legrövidebb gyakorlattal rendelkező kutatóknál tapasztalható: átlagon felüli a történeti témák iránti érdeklődésük, alig néhányan választottak könyvtárügyi kutatási témát.

3. A kutatási tevékenység vázlatos értékelése

3.1 Az értékelés szempontjai

A könyvtártudományi kutatás helyzetére és állapotára vonatkozó tények és a mennyiségi viszonyok és arányok ismertetése után vizsgáljuk meg a kutatások minőségével kapcsolatos kérdéseket. Már említettük, hogy az egyes kutatások egyedenkénti részletes értékelésére nem volt lehetőségünk. Ismerjük azonban a kutatások részletes tematikai megoszlását, ismerjük a feldolgozás egyéb adatait és eredményeit, ismerjük a megjelent és a közeljövőre tervezett könyvtártudományi publikációkat, ismerjük az MTA Könyvtártudományi Bizottságának irányításával folyó szervezett kutatások helyzetét és állását, ismerjük részben a könyvtárakban folyó bibliográfiai tevékenységet is. Ezenfelül pedig konkrét tapasztalatokra tettünk szert rokontémákon dolgozó kutatókkal folytatott csoportos megbeszélések során. Ilyen megbeszéléseket tartottunk 1959 őszén *a)* az ősnyomtatványok, a régi magyar könyvek, *b)* a XVIII. századi könyvtörténet, *c)* a katalogizálás, *d)* a dokumentáció kérdéseivel foglalkozó kutatókkal. Becses adatokat szolgáltatott még az 1959. évi felmérés némely adatának az 1956. évi összeírásban szereplő adatokkal való összevetése is.

A felsorolt források elegendő támpontot nyújtanak a könyvtártudományi kutatás vázlatos minőségi értékeléséhez. Tisztában vagyunk természetesen azzal, hogy az értékelés elmélyítéséhez elengedhetetlen az egyes kutatások egyedi értékelése. Reméljük, hogy ezt a közeljövőben pótolni tudjuk az illetékes szervek támogatásával.

Az értékelés valamilyen mércéhez való hozzáillesztést, valóságos vagy képletes mérést jelent. Mi lehet a mérce, melyek lehetnek azok a szempontok, amelyekhez a könyvtártudományi kutatásokat hozzámérhetjük, milyen követelmények tükrében kell értékelnünk kutatóink tevékenységét?

Nem lehet kétséges, hogy az MSzMP VII. kongresszusának határozatai és megállapításai tartalmazzák azokat az irányelveket és szempontokat, amelyekre az értékelést alapoznunk kell. Induljunk ki ezekből az előzőkben már ismertetett irányelvekből és szempontokból, és vizsgáljuk meg, hogy a könyvtártudományi kutatás jelenlegi helyzete, állapota, iránya mennyiben felel meg a kitűzött céloknak.

3.2 A könyvtártudományi kutatás és a szocialista építés. Az elmélet és a gyakorlat egysége

Nem feladatunk a könyvtár szocializmusbeli társadalmi funkcióinak felvázolása, sem pedig azoknak a sajátos könyvtári feladatoknak részletes kielemzése, amelyek a szocialista építés és a kulturális forradalom jelenlegi

és közvetlenül előttünk álló szakaszában megoldásra várnak. Erről bővebben lesz szó a könyvtártudományi kutatás tematikai tervével kapcsolatban SEBESTYÉN Géza előadásában.

3.21 A témák vizsgálata a tematikai struktura keretében

Jelen összefüggésben elsősorban a kutatások tematikai megoszlását vizsgáljuk közelebbről, mégpedig abból a szempontból, hogy a kutatók által megjelölt témák feldolgozása mennyiben segíti elő a könyvtárak és a könyvtárügyi szervek napi és távlati feladatainak megoldását.

Az előzőkben nagy vonásokban ismertetett tematikus struktúra *(1. ábra)* egyik kiemelkedő jellegzetessége, hogy lényegesen nagyobb a kutatók érdeklődése történeti témák iránt, mint a könyvtárügy korszerű problémái iránt. Ha tovább részletezzük az összes kutatásoknak több mint 60%-át kitevő történeti kutatásokat, akkor megállapíthatjuk, hogy a 115 történeti téma a következőképpen oszlik meg történeti időszakok szerint:

korszakmeghatározás nélkül	25 téma	(21,7%)
XVIII. századik bezárólag	31 ,,	(27,0%)
XIX. század	21 ,,	(18,3%)
XIX. és XX. század	18 ,,	(15,6%)
XX. század	20 ,,	(17,4%)

Az érintett témáknak csaknem a felét teszik ki azok a kutatások, amelyek a XVIII. századdal lezáródó régebbi történeti időszakra vonatkoznak. Ha a XIX. századot is beszámítjuk, akkor csupán a kutatásoknak mintegy 1/5—1/6 része marad a XX. század könyv- és könyvtártörténetére. Pedig elsősorban a közelmúlt könyvtári vonatkozású történetének elemzése nyújtana segítséget jelen problémáink megoldásához, a ma felvetődő kérdések és nehézségek jobb megértéséhez. Kitűnő péda erre KŐHALMI Béla könyve és forrásgyűjteménye a Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügyéről,[3] amelyek jelentősen hozzásegítik könyvtárosainkat nemcsak 1919 könyvtári problémáinak, hanem a felszabadulás után a szocialista fejlődés útjára lépett Magyarország könyvtárügyi problémáinak jobb megértéséhez.

Elismerőleg kell kiemelni azt a néhány kutatást, amelyik az ellenforradalmi Magyarország könyvtárügyével, a munkáskönyvtárak történetével, a kommunista sajtó történetével, az ellenforradalmi cenzúrával, egyes könyvtárak közelmúltbeli történetével, a felszabadulást követő évek könyv-, könyvtár- és sajtótörténetével foglalkozik.

Ami az általános jellegű történeti kutatásokat illeti, köztük számos ígéretes témára lelhetünk, amelyek feldolgozása elé nagy várakozással nézünk. Ilyen pl. a magyar bibliográfia története, a magyar közművelődési könyvtárügy története, a modern magyar bibliofilia története, az orvosi könyvtárügy és bibliográfia története stb. Félő azonban, hogy az ilyen átfogó jellegű témák feldolgozása indokolatlanul elhúzódik, és nem végződik be a kutatók által közölt időpontra. Feltétlenül meg kell még emlékeznünk a könyvtörténeti kutatások áttekintésével kapcsolatban FITZ Józsefnek 1959-ben meg-

[3] KŐHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye.* Bp. 1959. 258. l., 13 t. és *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye.* Közzét., bev. és jegyz. ell. KŐHALMI Béla (Kiad. [az] Országos Széchényi Könyvtár. Könyvtártudományi és Módszertani Központ.) Bp. 1959. XI, 211 l., 1 t.

jelent munkájáról, amely — ideológiai és módszerbeli hiányosságai ellenére — kiemelkedő, magasszínvonalú könyv- és nyomdatörténeti összefoglalás.[4]

A könyvtártörténeti kutatások között szerepel néhány nagykönyvtár és egyetemi könyvtár történetének feldolgozása. Kérdés, hogy indokolt-e az a hosszú évekig tartó kutatómunka, amit a Budapesti Orvostudományi Egyetem könyvtárának története esetében 4—5—6 évre, sőt a Pécsi Egyetemi Könyvtár története esetében 8 évre terveznek az érintett kutatók. Elgondolkoztató, hogy nemzeti könyvtárunk, az Országos Széchényi Könyvtár történetének megírásával — ilyen formában — senki sem foglalkozik, csupán történetének egyes korszakait tanulmányozza egy-két kutatónk. Rendkívül örvendetesnek tartjuk viszont a megélénkült vidéki helytörténeti kutatásokat, amelyek egy-egy vidéki város vagy megye nyomda-, sajtó-, könyv- és könyvtártörténetét kívánják feldolgozni. Ezen kutatások jórésze a két világháború közötti időszakot és a felszabadulást követő éveket is felöleli, ami nagymértékben fokozza témaválasztásuk időszerűségét.

Az általános könyvtárügyi témák — eltekintve a magyar könyvtártudományi bibliográfia és könyvtárügyi szakszótárak kidolgozásától — csaknem mind rövidlejáratú, gyorsan feldolgozható témának vannak megjelölve. Sajnálattal kell megállapítani, hogy még ezen viszonylag gyorslélegzetű tanulmányok elkészítése sem folyik kielégítő ütemben, a kutatások eredményei alig kerültek nyilvánosságra publikáció vagy előadás formájában, esetleg más alkalmas módon. Valamivel kedvezőbb a helyzet a könyvtári munka egyes mozzanataival (gyarapítás, feldolgozás, raktározás, olvasószolgálat stb.) kapcsolatos kutatásoknál.

A bibliográfia és a dokumentáció kérdéseit felölelő tudományos tájékoztatás problémakörébe vágó kevésszámú téma között szerepel két fontos kézikönyv a közgazdasági kutatás forrásairól és segédleteiről,[5] valamint a tudományos tájékoztató kiadványokról.

3.22 A tematikai szerkezet értékelése

Ha most a részletekbe való bepillantás után újból áttekintjük a kutatások tematikai szerkezetét és a témaválasztás irányait, akkor megerősödik az a felfogásunk, hogy a témák megoszlása nem kielégítő az alapvető kutatási szükségletek szempontjából. Nemcsak az a probléma merül fel, hogy a történeti jellegű témák számszerűen túlsúlyban vannak, noha jórészük aligha nyújt közvetlen segítséget könyvtárügyünk fejlesztéséhez, könyvtáraink legégetőbb feladatainak elvi és gyakorlati megoldásához. Sajnálattal kell leszögeznünk, hogy *nagy tematikai hiányosságok mutatkoznak a nem történeti jellegű, a könyvtárügyet érintő területeken is.*

A legfőbb hiányosság, amire a feldolgozás élesen rávilágít, a témaválasztás ösztönös, spontán jellege és ebből következően a kutatások összehangolatlansága, szervezetlensége, tervszerűtlensége. A kutatási témákat és a feldolgozási szempontokat általában nem a társadalmi szükséglet, hanem pusztán az egyes kutatók egyéni elgondolása, hajlama, érdeklődése szabja meg.

Nem az a baj, hogy a kutatók olyan témákkal foglalkoznak, amelyek érdeklődésüknek és hajlamaiknak megfelelnek. A kutatásnak nyilván egyik —

[4] Fitz József: *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem. 1. A mohácsi vész előtt.* Bp. 1959. 258 l., 5 t.

[5] Rózsa György: *A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei.* Bp. 1959. 283 l., 6 t.

nagyon lényeges — eleme a kutató érdeklődése a feldolgozott téma iránt. A baj gyökere ott van, hogy az érdeklődés és a hajlam ösztönösen, tervszerűtlenül érvényesül, nem pedig belefoglalva a társadalom közvetlen szükségleteinek kielégítésére szolgáló szervezett kutatási tevékenységbe.

Miként érvényesül ilyen körülmények között a társadalomnak a könyvtártudományi kutatással szemben támasztott igénye, az elmélet (a kutatás) és a gyakorlat (a könyvtárügy) egysége? Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy ezek az igények mai helyzetünkben általában nem érvényesülhetnek tudatosan, csak esetlegesen, véletlenszerűen. Az egyes kutatóknak maguknak még akkor sem volna lehetőségük a témaválasztás ismertetett hiányosságainak megszüntetésére, ha erre szubjektíven hajlandók volnának. Tervszerű irányítás hiányában nem várhatjuk a kutatás tervszerűségének kibontakozását, mégha a legjobb szándék tölti is el ilyen vonatkozásban az egymástól elszigetelten dolgozó kutatókat.

Nem számíthatunk azonban arra, hogy a témaválasztás nehézségeit csupán olyan objektív, a kutatók tudatától független tényezők okozzák, mint a kutatók egymástól teljesen független tevékenysége, központi összefogásuk és irányításuk hiánya. Vannak szubjektív, a kutatók tudatában, gondolatvilágában gyökerező akadályok is. Erre világít rá már az a túlzott, objektíven indokolatlan mérvű vonzódás is, ami kutatóink részéről történeti témák feldolgozása iránt tapasztalható.

Nyilván többféle okra vezethető vissza ez a történeti irányú érdeklődés.

Bizonyára nagy hatást fejtenek ki kutatóink jelentős részére a régi magyar könyvtártudományi kutatás hagyományai. Erősen él kutatóinkban a magyar írás-, könyv- és könyvtárkultúra hagyományainak tisztelete, megnyilvánul a vágy, hogy kultúrtörténetünknek e rendkívül érdekes fejezeteit feltárják és megvilágítsák.

Nem kevésbé befolyásolják azonban kutatóink — sőt ezen túlmenően könyvtárosaink — egynémelyikének tudatát azok a korszerűtlen, lényegében haladásellenes, reakciós eszmék, amelyek a múltszázadbeli polgári filozófia és mindenekelőtt a német tudományelmélet bizonyos irányainak késői lecsapódásai hazánkban. Ez az ideológia azt tartja, hogy a könyvtár nem egyéb, mint a történelmet tükröző könyvgyűjtemény, a könyvtáros pedig szobatudós, aki mellékesen könyveket is gondoz. A könyvtári munkát viszont kétféleképpen értékeli: a tudományos könyvtáros tudományos kutatótevékenysége magasabb rendű könyvtári munka, míg a „technikainak" nevezett könyvtári tevékenység (beszerzés, feldolgozás, olvasószolgálat stb.) alacsonyabbrendű munka. E felfogás szerint felesleges és káros felsőfokú végzettségű könyvtárosok munkaerejét elfecsérelni technikai munkákra, amelyeknek nincsenek kutatásra és elméleti tisztázásra váró elvi és gyakorlati problémái.

„Könyvtárosaink jobban szerették magukat irodalmároknak vagy történészeknek láttatni, mint szaktudományuk mestereinek" — írja Kőhalmi Béla idézett munkájában [1, 357. l.], majd így folytatja: „Nem csoda tehát, ha tudós értelmiségünk körében sem találkozunk a korszerű könyvtárosi munka helyes értékelésével. Gyakori nézet az, hogy a könyvtárossághoz elengedhetetlenül szükséges ugyan egy tudományágban való alaposabb jártasság, de a könyvtárosi tudnivalók mellékesen, járulékosan, menetközben, minden erőfeszítés nélkül megszerezhetők". Csupán azzal egészítjük ki Kőhalmi Béla tökéletesen helytálló megállapítását, hogy a tudományos könyvtárosok egy

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

része szintén azon tudós értelmiségünk körébe tartozik, amelyik lebecsüli, félreismeri a korszerű könyvtárosi tevékenységet.

Ezek a nézetek tagadják, hogy a könyvtári gyakorlat felvet olyan elvi és gyakorlati problémákat, amelyek megoldásához elméleti kérdéseket kell tisztázni, tagadják, hogy a mai könyvtár gyökeresen eltér a múlt század könyvtárától. A könyvanyag hallatlan mérvű megnövekedése és differenciálódása — ezzel párhuzamosan pedig a könyvtárak és az olvasók számának hasonló arányú fejlődése — újszerű problémák tömegét veti fel világszerte, amelyek elméleti és gyakorlati megoldásra várnak. Nem kétséges az sem, hogy a szocialista könyvtárügy önmagában is felvet — a kapitalista könyvtárügytől teljesen eltérő, azzal ellentétes jellegű — kérdéseket, amelyek tudományos igényű vizsgálata elkerülhetetlen könyvtárügyünk fejlesztése érdekében.

A könyv- és könyvtártörténeti kutatások túlértékelése tehát ellentmond alapvető célkitűzésünknek, annak, hogy a könyvtártudományi kutatás elsősorban a szocialista építés és a kultúrforradalom jelenségeit tegye kutatásai tárgyává, és a könyvtárügy továbbfejlesztését segítse minden erejével.

Nem jelenti ez a megállapítás azt, hogy most már meg kell szüntetni a történeti témák feldolgozását, és minden könyvtártudományi kutatót könyvtárügyi kérdések felé kell irányítani. Senki sem gondol arra, hogy például a napi munkájában történeti forrásanyaggal foglalkozó könyvtáros tudományos érdeklődését mindenképpen az általános könyvtárügy kérdései felé tereljük, vagy pedig, hogy a régi magyar könyvek szakértőit a korszerű dokumentáció problémáinak kutatásával bízzuk meg. Szó sincsen erről!

Szükség van könyv- és könyvtártörténeti kutatásokra a jövőben is. Mindenekelőtt azokat a nemzetközi és országos jelentőségű történeti kutatásokat kell ezzel kapcsolatban megemlíteni, amelyek hosszú ideje folynak, részben az MTA Könyvtártudományi Bizottságának anyagi és erkölcsi támogatásával, mint például a hazai ősnyomtatványkatalógus, az újonnan felfedezett régi magyar könyvek katalógusának elkészítése, a PETRIK-féle magyar könyvészet kiegészítése. Rendkívül fontos és hasznos volna a XX. század, különösen a két világháború közötti időszak, továbbá a felszabadulást követő időszak magyar és külföldi könyv- és könyvtártörténetének módszeres, tervszerű feldolgozása.

Nem mellőzhetők természetesen teljesen a felsoroltak körén kívül eső történeti kutatások sem. Körültekintően meg kell azonban fontolni, hogy milyen témát célszerű és érdemes kutatásra kitűzni. A témaválasztáskor általánosságban érvényesíteni kell alapszempontunkat, a szocialista könyvtárügy gyakorlati segítését, a történeti témák keretében pedig a témák összefüggő rendszerének kialakítását és a jelenlegi ötletszerű történeti kutatások szerves egységbe való tervszerű összefogását.

Ami a gyakorlathoz közelebb álló könyvtárügyi kutatásokat illeti, ott sem lehetünk megelégedve a jelenlegi helyzettel. Túl azon, hogy az idevágó elméleti munka mennyisége nem kielégítő, rá kell mutatni a témaválasztásnak ezen a területen is érvényesülő spontán jellegére. A feltüntetett témák korántsem azonos elméleti és gyakorlati jelentőségűek, nagyon fontos kérdések vizsgálata pedig rendkívül hiányos, vagy egyáltalán nem is szerepel a kutatások között.

Joggal lehet számon kérni kutatóinktól, miért nem tűzték napirendre — az Országos Könyvtárügyi Tanács kezdeményezései és ösztönzése ellenére sem — a magyar könyvtárügy sok égető kérdésének vizsgálatát, pl. mindjárt a

legfontosabbak közül a MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek végrehajtásából a könyvtárakra háruló feladatokat, a könyvtárnak a népművelés rendszerébe való szerves beilleszkedésének kérdését, a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a falusi lakosság könyvtári ellátásával kapcsolatos jelenlegi és távlati feladatokat, a vidéki értelmiség szakirodalmi ellátásának kérdéseit, az olvasószolgálat rendkívül változatos és alig tisztázott elvi és gyakorlati problémáit, a katalogizálási szabvány felülvizsgálatát, a régóta esedékes részletes katalogizálási kézikönyv és példatár kidolgozását, hogy csupán néhány kiemelkedő problémát említsünk.

Ha példát keresünk arra, hogy hol ötlik erősen szembe az összehangolás, az egyeztetés és az eszmei-módszertani irányítás hiánya, aligha találunk meggyőzőbb példát, mint a vidéki egyetemi könyvtáraink és a megyei könyvtáraink által megindított helytörténeti kutatásokat. Ezeknek a kutatásoknak nagyon változatosak a témái és feldolgozási módszerei. Egyes megyékben csupán a megyei könyvtárnak, más megyékben a megye könyvtárügyének, esetleg nyomdászatának, sajtójának, a megyeszékhely nyomdászatának vagy egy-egy nyomdájának történetét kívánják feldolgozni. Magyarország művelődéstörténetének szintézisét jelentősen megkönnyítené, a kutatások hatékonyságát és eredményességét rendkívül fokozná, ha az érintett megyei könyvtárak egységes terv és módszer szerint végeznék kutatásaikat, nem is szólva arról, hogy kívánatos volna ebbe a munkába lehetőség szerint bevonni az eddig érdeklődést nem mutató megyei könyvtárakat is.

Mind a történeti jellegű, mind a könyvtárügyi kutatásoknál is elengedhetetlen a tematikai struktúra spontán kialakulásának a megszüntetése és a kutatásoknak a könyvtárügy előtt álló feladatok közvetlen megoldásába való tervszerű bekapcsolása. Ezt szolgálja — többek között — a könyvtártudományi kutatás tematikai terve, amelyet SEBESTYÉN Géza ismertet majd következő előadásában.

3.3 A marxizmus—leninizmus eszméinek és módszereinek érvényesülése a könyvtártudományi kutatásokban. A polgári és kispolgári eszmeáramlatok bírálata

Könyvtártudományi kutatásunk fejlődésének alapkérdése, hogy milyen mértékben hatol be a marxista szemlélet a könyvtártudományi kutatásba, milyen fejlődést értek el kutatóink korunk tudományos világszemléletének, a materialista történetfelfogásnak és a dialektikus módszernek elsajátításában és alkalmazásában.

Az előzőkben tárgyalt problémák — az elmélet és a gyakorlat egységének — megoldása is lényegében a marxista világnézet érvényesülésével függ össze. A szocializmustól idegen eszmeáramlatok és eszmék elleni küzdelem pedig szintén nem támaszkodhat egyéb elvi alapra, mint a tudományos szocializmus világnézetére, ideológiájára.

Ugy véljük, hogy a kérdés megközelíthető azon tapasztalatok alapján, amelyeket nemcsak a kutatásokról bejelentett adatok feldolgozása kapcsán, hanem a publikált kutatási eredmények tanulmányozása, továbbá kutatókkal tartott csoportos értekezletek és egyéni beszélgetések során szereztünk.

3.31 A marxizmus—leninizmus ismeretének hiánya

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy egyre több kutatónk — mint ahogy általában egyre több könyvtárosunk is — mind világosabban látja saját tapasztalatai és tanulmányai nyomán a könyvtár és a könyvtári munka társadalmi jelentőségét és vonatkozásait, azt a szerepet, amit a könyvtárügy a szocializmus építésében betölt. Nem egy publikáció vagy kutatási téma igazolja kutatóink idevágó érdeklődését.

Mi lehet a magyarázata annak, hogy mindezek ellenére sem mondható általánosnak a marxista szellemű kutatás a könyvtártudomány területén? Miért korlátozódik kutatóink nagyrészénél — tisztelet a kivételnek — a marxizmus-leninizmus elvi módszertani alapjainak „alkalmazása" gyakran a marxi-lenini elmélet egyes tételeinek vulgáris értelmezésére és megfogalmazására?

Kutatóink egy része nem ismeri — vagy nem ismeri kellőképpen, esetleg rosszul ismeri, félreismeri — a marxizmus-leninizmus filozófiáját és tudományos módszertanát magában foglaló dialektikus materializmust, továbbá a dialektikus materializmusnak általános törvényeit az emberi társadalom fejlődésére alkalmazó történelmi materializmust. Ha pedig nem ismerünk valamit, akkor azt nem is tudjuk alkalmazni tudományos tevékenységünk során, legalábbis tudatosan és rendszeresen nem. Megjegyezzük, hogy hasonló jelenségről számol be K. Brückmann a Német Demokratikus Köztársaság tekintetében is [4].

A marxi elmélet vulgarizálására alig kínálkozhat kézenfekvőbb példa, mint a történeti kutatásoknak vulgáris értelmezése könyvtártudományi kutatóink egy része által. Nem ismerve a különbséget a marxista történeti módszer és a történeti tárgyú kutatások között, arra a hamis következtetésre jutnak, hogy — amint ez kutatói csoportos megbeszélésen elhangzott — a könyvtártudományban csupán a történeti téma jelenti a tudományt és a kutatást, könyvtárügyi és egyéb — nem történeti tárgyú és jellegű — problémák megoldása nem tartozik a tudományra, illetve a tudományos kutatásra. Álláspontjuk igazolására a marxi szemlélet és módszer történeti jellegén kívül idézik még a dialektika azon törvényét, hogy minden dolgot és jelenséget fejlődésében, történeti alakulásában kell vizsgálni és egyéb tételeket.

Az idézetek és az idézett tézisek helyessége ellenére is helytelen következtetésre jutnak azok a kutatók, akik a könyv- és könyvtártörténet kutatásának kizárólagos jogosultsága mellett törnek lándzsát, mert kiszakítanak metafizikus szemlélettel egyes gondolatokat a marximus-leninizmus gazdag ideológiai tárházából és kisajátítják ezeket anélkül, hogy megvizsgálnák összefüggéseiket a marxizmus-leninizmus egyéb tételeivel.

Így mellőzik a dialektika más alapvető törvényeinek alkalmazását, mint a dolgok és jelenségek egyetemes összefüggése, az összefüggés különféle formái, a mennyiség és minőség viszonya vagy a dolgokban és jelenségekben rejlő ellentmondások harca és egysége stb.

Elfelejtkeznek azonban a történelmi materializmus alaptételeiről is, az osztályharc kérdéseiről, az alap és a felépítmény kérdéseiről és kapcsolatáról, a felépítmény egyes elemeinek szerepéről, hogy csak néhány példát említsünk.

A történeti szemlélet és a marxizmus-leninizmus egyéb alapvető vonásai és tételei egységes gondolati és módszertani rendszert alkotnak, amelyben lé-

nyeges helyet foglal el a tudomány és a kutatás jellegének és céljának meghatározása. A tudomány és a kutatás nem öncél, hanem eszköz az ember kezében a valóság céltudatos átalakítására. A marxista ideológia egyes vulgarizált tételein alapuló öncélú búvárkodás nem tudományos kutatás, nem tartozik a tudomány keretébe. Annyiban tudomány, amennyiben hozzájárul a társadalom fejlesztéséhez a valóság törvényszerűségeinek megismerése révén: „A tudomány a társadalmi-történelmi fejlődés folyamán és azzal szerves kapcsolatban kialakult, módszeresen szerzett, szüntelenül gyarapodó és tökéletesedő ismeretek rendszere, amely egyre mélyebben és teljesebben tükrözi a valóság (a természet, a társadalom és a gondolkodás) objektív törvényszerűségeit és ezáltal képessé teszi az embereket a valóság céltudatos átalakítására".[6]

Vissza kell tehát utasítanunk azt a nézetet, amely a könyvtártudományi kutatást történeti tárgyú kutatásokra *korlátozza*, és kizárja a kutatások fogalmi köréből a korszerű problémákat. Fejleszteni kell a könyvtárügyi kutatásokat, célszerűen kell megválasztani a történeti tárgyú kutatások témáit, helyes arányt kell megállapítani a könyvtárügyi és a történeti tárgyú témák között, és gondoskodni kell mindkét területen a színvonal emeléséről, a marxizmus-leninizmus eszmei és módszertani alkalmazásáról.

3.32 A tudományos módszer hiányosságai

Sok esetben erősen bírálható a kutatás és a tudományos feldolgozás módszere is. Nem akarunk bővebben kitérni a módszer jelentőségére a tudományban, hiszen ismeretes, hogy a módszeres tevékenység az egyik alapvető különbség, ami megkülönbözteti a tudományt a tudományon kívüli jelenségektől. A helyes módszer nem szubjektív felfogás dolga, hanem az objektív valóságnak egy sajátos, közvetett formában való visszatükrözése. A helyes tudományos módszer alapja ezért a dialektikus materializmus, és a módszernek a materialista dialektika alapvető törvényeire kell épülnie. Ilyen törvények a dolgok és jelenségek egyetemes összefüggése, a mozgás és a fejlődés legáltalánosabb törvényei, az ellentétek egysége és harca, a mennyiségi és minőségi változások egymásba való kölcsönös átmenete, a tagadás tagadása stb.

Vajon állíthatjuk-e, hogy kutatóink javarésze dialektikus módszerrel, összefüggéseiben és fejlődésében vizsgálja kutatása tárgyát, elemzi a jelenségekben rejlő ellentmondások egységét és harcát stb.?

Már az elmélet és a gyakorlat egységének vizsgálatával kapcsolatban is sok olyan mozzanatot állapítottunk meg, amelyik arra vall, hogy a módszerrel nincs minden rendben.

Gondoljunk csak vissza a témaválasztás hiányosságaira, a történeti tárgyú témák egészségtelen túltengésére; említettük már a történeti kutatás elszakadását a ma problémáitól. Nem emeltük azonban még ki azt a jelenséget, ami elsősorban jellemző a történeti tárgyú kutatásaink nagy részére: az adatkutatást. Kutatóink nagyrésze nem azzal foglalkozik, hogy általános törvényszerűségeket kutasson fel és állapítson meg, hanem ötletszerűen, sokszor szinte a kuriózumgyűjtés határait súroló módon gyűjtöget legváltozatosabb adatokat, megállapításokat stb.

[6] Nádor György: *A tudomány fogalmáról*. MTA Társ. tört. Tud. Oszt. Közlem. 1954. 137—147. l.

Ennek az irányzatnak két alapvető eszmei gyökerére kell rámutatnunk. Az adatgyűjtők és ténykutatók egyrészt a pozitivista, másrészt a szellemtörténeti filozófiai irányzatban lelik igazolásukat. A pozitivizmus és a szellemtörténeti irányzat szerint a természettudományok és a bennünket jelen összefüggésben érdeklő történeti tudományok tartalom és módszer tekintetében a következők szerint különböznek lényegesen egymástól.[7] Míg a természettudományok általános érvényű törvényeket állapítanak meg, addig a történettudományok egyedi, egyéni jelenségeket írnak le; míg a természettudományok generalizálnak (általánosítanak), addig a történettudományok individualizálnak.

Íme az egyedi történeti adatok gyűjtésének és feldolgozásának, mint tudományos tevékenységnek ideológiai indokolása!

Ismerve a pozitivizmusnak és a szellemtörténeti felfogásnak, elsősorban németországi iskolájuknak erős befolyását a felszabadulás előtti szellemi életünkre, aligha kétséges, hogy kutatóink nagy részének vázolt tevékenysége erre vezethető eszmeileg vissza, noha ez a kapcsolat sokszor nem is tudatos.

Mind a pozitivizmus, mind a szellemtörténet tudománytalan jellege ma már eléggé általánosan ismert. Antidialektikus jellegüknél fogva nem látják a természettudományok és a történettudományok azonos vonásait, csak különbségét, más összefüggést, kapcsolatot nem ismernek el. Tagadják az általános és az egyedi, a különös egységét. Idealista jellegüknél fogva nem a módszert származtatják valamely tudomány tárgyának természetéből, hanem megfordítva, a módszerből vezetik le a tárgyat. A történeti fejlődés törvényszerűségét a pozitivizmus tagadja, a szellemtörténet pedig az irracionális szellem megfoghatatlan fejlődésének tulajdonítja. De mindkét irányzat egyaránt felmenti a történeti tudományokat azon feladat alól, hogy a társadalmi fejlődés törvényeit kutassák.

Adatoknak öncélú, a szélesebb távlatokat nélkülöző gyűjtögetése és leírása még nem tudomány, bár elengedhetetlen kelléke a tudományos kutatásnak. A tudomány lényegéhez hozzátartozik a dolgok és jelenségek sokoldalú összefüggéseinek elemzése, az ismeretanyagnak helyes módszerekkel történő rendszerezése, az elvi általánosítás, oksági összefüggéseknek felderítése és általános törvényszerűségek megállapítása.

Más okát is látjuk azonban annak, hogy kutatóink visszahúzódnak a történeti adatkutatás hatalmas rengetegébe. Nemcsak a részletszépségek erejének lenyűgöző hatása vonzza őket, hanem éppen a visszahúzódás lehetősége. A történeti forráskutatás sok tekintetben biztonságosabb tevékenységnek tűnik, mint akár állást foglalni a történelmi fejlődés letagadhatatlan folyamatának marxista értelmezése mellett, akár pedig belebocsátkozni az aktuális könyvtárügyi kérdések kutatása során gyakran elkerülhetetlen vitákba és polémiákba, legyenek azok akár szakmai, akár pedig politikai vonatkozásúak. Emlékeztetünk ezzel kapcsolatban arra a különösen szembetűnő tényre, hogy mennyire háttérbe szorul a történeti témákon belül a legutóbbi évtizedek, a XX. század könyv- és könyvtártörténete.

Joggal állapítja meg Kőhalmi Béla [1, 360. l.]: „Nincs olyan [kutatási vállalás], amely a marxizmus-leninizmus szellemében kísérelné meg a polgári korszak könyvtártudományának elemzését, jóllehet könyvtárosaink ezt a feladatot a napi problémák megoldásánál esetről-esetre elvégezték". Ezek a szavak lényegében érvényesek még jelenleg is.

[7] Fogarasi Béla: *Logika*. Bp. 1950.

A visszahúzódó magatartással ki lehet ugyan küszöbölni azokat az ellentmondásokat, amelyek a könyvtárügy problémáinak vagy a könyv- és könyvtártörténet fejlődésének értékelése során felmerülhetnek, viszont keletkezik így egy másfajta ellentmondás a visszahúzódott kutató és a társadalom szükségletei között. Ez az újabb ellentmondás pedig egyre nehezebbé teszi a könyvtártudományi kutatás és — szubjektív értelemben — az érintett kutató helyzetét a társadalomban, amíg csak fel nem oldjuk az ellentmondást.

3.33 A polgári és kispolgári nézetek és elméletek bírálata

A marxizmus-leninizmus elméletének hiányos ismerete és a történeti múltba való visszahúzódás nyilvánvalóan nem szolgálja a marxista felfogással ellenséges, attól idegen nézetek visszaszorítását és leküzdését. Ahogy a szputnyikok és űrhajók tapasztalatai nyomán egyre magasabban kell elképzelnünk a gyakorlatilag légüres teret, de abszolút üres térről tulajdonképpen nem is beszélhetünk, úgy nyilvánvaló, hogy a marxista ideológia belső és külső, gondolati és publikációs megnyilvánulásának hiányában visszhangra találnak társadalmunkban antimarxista nézetek és elméletek a múlt gondolkodásbeli örökségében.

A könyvtáros, különösen pedig a kutató könyvtáros természetesen kapcsolatba jut külföldi könyvtártudományi szakirodalommal is.

A kapitalista államokból származó külföldi szakirodalom bővelkedik olyan megállapításokban, amelyeket a marxizmus-leninizmus alapjára helyezkedve el kell vetnünk. Ezek között találhatunk eszmei-ideológiai, módszertani, de nem ritkán politikai jellegű megnyilvánulásokat is, mint például disszidens könyvtárosok cikkeit a magyar könyvtárügy kérdéseiről vagy a hivatalos amerikai külpolitika konkretizálását a könyvtárügy területére.

Sajátosan kevés figyelmet szentelnek könyvtártudományi kutatóink a helytelen, hibás, antimarxista nézetek elleni küzdelemnek. Alig találunk ilyen értelmű utalást könyvtártudományi publikációinkban; ilyen jellegű, ideológiai tartalmú és célkitűzésű vitát még nem folytattak és nem folytatnak könyvtárosaink. Pedig a társadalomtudományok egyéb ágaiban az utolsó évek alatt már jelentősen fejlődött — habár még nem kielégítő mértékben — a polémikus vitatkozó kedv és készség. Összefügg ez a kritikátlanság azzal a tendenciával, amit visszahúzódással jellemeztünk. Lemaradásunk e téren a könyvtártudományi kutatás bizonyos fokú fejletlenségére és szervezetlenségére vall.

Az egyén világnézete állandóan formálódik a környezet hatására. A szocialista társadalomban élő kutatók előbb-utóbb általában mind eljutnak majd a tudományos szocializmus eszméinek megismeréséhez, megértéséhez és elfogadásához, ki rövidebb, ki hosszabb idő alatt. Ezt a fejlődést, ezt az objektív, az emberek — ez esetben az érintett kutatók — akaratától független folyamatot azonban meg lehet könnyíteni, meg lehet gyorsítani, ha elhárítjuk a szubjektív akadályokat, amelyek az érdekeltek mai gondolkodásmódjában, a polgári és kispolgári ideológia maradványainak sokszor nyomasztó hatásában jelentkeznek, ha segítséget nyújtunk a marxizmus-leninizmustól mint elmélettől és módszertől idegenkedő kutatóinknak, hogy leküzdjék ezt a fogyatékosságukat, és hogy minden alkotó energiájukkal a szocialista tudomány és kultúra felvirágoztatásáért küzdhessenek.

Nagy segítséget nyújtana ehhez könyvtártudományi szakirodalmunknak és kutatásainknak a marxizmus-leninizmus elvei alapján történő mélyreható

tartalmi elemzése. Ezt a feladatot rövidesen el kell végezni, ha el akarjuk hárítani a könyvtártudományi kutatás kibontakozásának akadályait.

4. Belföldi és külföldi példák a könyvtárügyi és történeti tárgyú könyvtártudományi kutatási témák arányára

Kitűnik az eddigiekből, hogy mennyire alapvető kérdése a könyvtártudományi kutatásnak — legalábbis Magyarországon — a témaválasztás szerkezete. Felvetődik a kérdés: hogyan alakul a könyvtárügyi és történeti témák aránya külföldön.

Természetesen rendkívül érdekes volna a külföldi könyvtártudományi kutatást részletesen elemezni sok más szempontból, elsősorban a tematikai irányok és a témák jellege szempontjából. Jelen összefüggésben kizárólag a tematikai szerkezet egyik legfőbb vonásával, a könyvtárügyi és a történeti témák arányával foglalkozunk.

A tematikai szerkezettel kapcsolatban felmerülő kérdések részletes megválaszolása aligha volna megoldható még hosszabb vizsgálatok után is. Egyetlen külföldi államról sem rendelkezünk a hazaihoz hasonló részletes áttekintéssel, amely többé-kevésbé teljes keresztmetszetét nyújtaná az országban folyó könyvtártudományi kutatásnak. Némi betekintést nyerhetünk azonban a kutatások tematikai szerkezetébe, ha megvizsgáljuk néhány jellegzetes forrás (könyvtártudományi szakfolyóiratok cikkei, könyvtártudományi disszertációk, nagykönyvtárak kiadványai stb.) tematikai megoszlását.

A feldolgozás eredményeit a *7. melléklet* foglalja össze. A témák csoportosításában ugyanazt a módszert és beosztást alkalmaztuk, mint a hazai felmérés adatainál, úgyhogy a külföldi megoszlási adatok ilyenformán összevethetők felmérésünk adataival. Az összehasonlítási alap kiszélesítése céljából feldolgoztunk még további hazai adatokat is, egyrészt a *Magyar Könyvszemle* új folyamában 1955—1959 között megjelent tanulmányokat és kisebb közleményeket, másrészt az *Országos Széchényi Könyvtár 1957. és 1958. évi Évkönyvét.*

A rendkívül kiterjedt és sokágú szovjet kutatást a *Szovetszkaja Bibliografija* bibliográfiai és könyvtártudományi folyóirat, a Lenin Könyvtár, a Szaltükov—Scsedrin Könyvtár és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtárának kiadványai, a leningrádi és a moszkvai könyvtárosképző főiskolák kiadványai, továbbá a leningrádi főiskolán megvédett könyvtártudományi disszertációk képviselik.

A népi demokratikus államok közül Lengyelországból a *Przegląd Bibliotecżny*, a Német Demokratikus Köztársaságból pedig a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* több évfolyamát dolgoztuk fel. A csehszlovák viszonyokra némi bepillantást enged az 1958/1959. tanévben a prágai egyetem könyvtártudományi tanszékén megvédett könyvtártudományi disszertációk megoszlása.

A nyugati államokban folyó könyvtártudományi kutatásról a nyugatnémet *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie* cikkei, az amerikai kutatási irányokról pedig a Council on Library Resources által csaknem 2 millió dollár anyagi támogatásban részesített könyvtártudományi kutatási témák, az amerikai egyetemek könyvtártudományi intézeteihez benyújtott disszertációk tematikája, továbbá a *Library Research in Progress* című információs lap nyújt felvilágosítást.

Szembeötlő jellegzetessége a tematikai megoszlásnak, hogy az eléggé változatos adatok között a magyar kutatások messze vezetnek a történeti tárgyú témák aránya tekintetében *(7. ábra)*. A történeti témák aránya a *Magyar Könyvszemle* cikkei között több, mint 80%, az *OSzK Évkönyveiben* több, mint 70%, a kutatások felmérési anyagában több, mint 60%.

Jellegzetes a történeti témák arányszámának alakulása a szovjet könyvtártudományi disszertációk között. A táblázat adatai és a feldolgozott részletadatok lehetőséget nyújtanak a tematikai megoszlás fejlődésének vizsgálatára is. Míg 1945—1953 között a megvédett disszertációknak még 91%-a került ki a történeti témák köréből, addig 1954—1955-re ez az arány már 27,2%-ra csökkent. Ez a fejlődés nem önmagától jött létre, hanem a szovjet könyvtárügy céltudatos irányításának eredményeként.

40—50% közé esik a történeti kutatások aránya a szovjet nagykönyvtárak könyvtártudományi kiadványsorozataiban. A Szaltükov—Scsedrin Könyvtárra vonatkozó adatok felölelik az 1957. évben a könyvtár által kiadott összes kiadványokat, a könyvtártudományi tanulmányokat tartalmazó gyűjtőkötetek cikkeit, továbbá a könyvtár dolgozóinak nem a könyvtár kiadásában megjelent publikációit. A történeti kutatások aránya az összes témát figyelembevéve 44,3%, részleteiben pedig a gyűjtőkötetekben 62,2%, míg a munkatársak könyvtártudományi publikációi között mindössze 32,3%. A gyűjteményes kötetek 62,2%-ot kitevő történeti anyagából 48,9%, tehát az összes közzétett kutatásoknak csaknem a fele a könyvtár állományában levő történeti forrásokat ismertet, ez a magyarázata a történeti kutatások magas arányszámának. A történeti állomány sokrétű feltárása jellemzi egyébként az Akadémiai Könyvtár nagyon gazdag gyűjteményes köteteit is.

Nem éri el a 40%-ot a történeti tárgyú tematika aránya a szovjet könyvtárosképző főiskolák könyvtártudományi és egyéb értekezéseit közlő gyűjtőköteteiben (39,5%). A leningrádi főiskola önmagában 43,4%-ban, a moszkvai 33,3%-ban szerepeltet történeti témákat. Az utóbbi gyűjteménysorozatát vizsgálva, határozott és tudatos irányzat észlelhető a könyvtárügyi témák előtérbe helyezésére.

A történeti kutatások arányszámának sorrendjében az amerikai könyvtártudományi disszertációk következnek, amelyeknél az utolsó tíz év alatt érdekes módon némileg növekedett a történeti jellegű témák aránya, de átlagosan még mindig messze 40% alatt van. Az enyhe növekedés a forrásanyagok fokozódó ütemű feltárására, illetve az ezzel foglalkozó disszertációkra, valamint a gyakorlati könyvtártan, a bibliográfia és a dokumentáció tárgykörébe vágó disszertációk számának csökkenésére vezethető vissza. Érdekes volna részletesebben elemezni ennek a fejlődésnek az okait, különös tekintettel az amerikai könyvtárügy közismerten nagyon gyakorlati jellegére, a dokumentáció egyre inkább elismert fontosságára, valamint arra a körülményre, hogy az amerikai egyetemeken nem kötelező disszertáció benyújtása az egyetem elvégzéséhez.

Lengyelország és a Német Demokratikus Köztársaság vezető könyvtártudományi folyóiratában erősen ingadozik a háború utáni vizsgált időszakban a történeti és könyvtárügyi témák aránya. Ami a *Zentralblatt*ot illeti, rövidesen teljesen át fog alakulni a folyóirat jellege, mert a német tudományos könyvtárügy távlati tervének kialakításával és végrehajtásával kapcsolatban a tudományos könyvtárügy gyakorlati segítésének szolgálatában álló, havonta megjelenő lappá kívánják kifejleszteni. Ez minden bizonnyal befolyásolja az általunk vizsgált tematikai szerkezetet is.

Csehszlovákiában is élesen bírálták — akárcsak a Szovjetunióban — a könyvtárosszakot végző egyetemi hallgatók túlzott érdeklődését történelmi témák iránt, kiemelve a „holt témák" és „a mai könyvtárügyi törekvések számára is használható és ötleteket adó témák" különbségét. Az 1956—1959 időszakban benyújtott 114 disszertáció közül 36 foglalkozott történeti jellegű témával (31,6%), ezek közül 18 vonatkozik egyes könyvtárak történetére. A témaválasztás irányzata azonban kedvezően alakul, egyre több a gyakorlatot közvetlenül segítő téma. Feldolgozásunkban csupán az 1958/1959. évi témák szerepelnek, ezeknek 80%-a könyvtárügyi jellegű.

Nem éri el átlagosan a 20%-ot a történeti témák aránya a *Szovetszkaja Bibliografija* és a *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie* (NSzK) cikkei között, bár az arány elég erősen ingadozik, különösen a szovjet folyóirat tekintetében, ahol 1957-ben 24,0%-ra is növekedett.

Hasonló képet nyújt az amerikai könyvtártudományi kutatások tematikai megoszlásáról az 1959-ben megindult *Library Research in Progress* című információs lap, amely az érintett kutatók vagy kutatóintézmények bejelentései alapján regisztrálja a kutatásokat. Alig szerepel viszont történeti kutatási téma az amerikai Council on Library Resources kutatási programjában. Ismeretes, hogy ezt a szervezetet a Ford Alapítvány hívta életre 1956-ban azzal a céllal, hogy módszeres kutatásokkal segítsen megoldani a könyvtárügy legégetőbb gyakorlati kérdéseit.

Mindezt egybevetve, megállapíthatjuk, hogy a vizsgált esetekben a történeti kutatások aránya tág határok között, 5,3-tól 84,0%-ig változik. A 16 vizsgált példa közül a történeti tárgyú témák aránya tekintetében 5 esik 0—20% közé, 4 esik 21—40%, további 4 pedig 41—60% közé, 61—80% között 2, végül 80% felett 1 példát találunk. Az utóbbi 3 mind hazai példa.

A külföldi adatokkal való összevetés megint csak arra vall, hogy a történeti témák hazai arányszáma nem reális, a könyvtártudományi kutatások jelenlegi tematikai szerkezete nem megfelelő.

Megjegyezzük, hogy a hazai kutatások tematikai megoszlásának vizsgálatakor nem tértünk ki más forrásokra (nagykönyvtárak kiadványai, a *Magyar Könyvszemle Figyelő* rovatát figyelmen kívül hagytuk stb.), így feldolgozásunk nem lép fel a teljesség igényével.

5. Összefoglalás

Áttekintettük könyvtártudományi kutatásunk jelenlegi helyzetét, elemeztük kutatásaink mennyiségi és minőségi viszonyait, izelítőt kaptunk a külföldi könyvtártudományi kutatás tematikai megoszlásáról. Foglaljuk össze a helyzetkép tanulságait és az ebből adódó legfőbb feladatokat.

5.1 Nem kielégítő a kutatás (az elmélet) kapcsolata a könyvtári gyakorlattal. Ennek szubjektív és objektív okai vannak.

Szubjektív ok, hogy sok könyvtárosunk indokolatlanul lenézi a könyvtárügy gyakorlati problémáit, és indokolatlanul többre becsüli történeti kutatási témák feldolgozását. Ebből következik a kutatások tematikai szerkezetének aránytalan megoszlása.

Objektív oknak tekinthető a kutatások központi irányításának és összefogásának teljes hiánya. Ebből táplálkozik a témaválasztás spontán jellege, ebből származik a kutatási irányok kijelölésének, a kutatások összehangolásának és egyeztetésének hiánya.

A magyar könyvtárügy — de egyben a magyar könyvtártudományi kutatás — fejlesztésének egyik legnagyobb akadályát hárítjuk el, ha leromboljuk azokat a gátakat, amelyek az elméletet és a gyakorlatot elválasztják. Könyvtárügyünk fejlődése szárnyakat kaphat a kutatások nyújtotta segítségtől, de a könyvtártudományi kutatás sem nélkülözheti a szocialista kultúra építésével, a gyakorlati könyvtári munkával való legszorosabb kapcsolatot, a könyvtári munka gazdag tapasztalatait.

5.2 Nem kielégítő a marxizmus-leninizmus eszméinek és módszereinek érvényesülése a könyvtártudományi kutatásban. Kutatóink nagyrésze nem ismeri kellőképpen a marxizmus-leninizmust, és nem alkalmazza kutatásai során a marxista tudományos módszert.

A tudat lényeges lemaradása a társadalmi lét mögött, a világnézeti ellentmondás káros a társadalom számára, mert a marxizmus-leninizmus — az egyetlen valóban tudományos világnézet — elvei és módszerei alapján végzett kutatás nagyobb eredményekre vezet rövidebb idő alatt; de káros a kutató számára is, mert fokozatosan elszakad a társadalmi valóságtól, az objektív törvények alapján fejlődő szocialista társadalomtól, és lemarad a szocialista társadalom által nevelt fiatalabb tudósnemzedék mögött.

Legfontosabb azonnali feladataink közé tartozik könyvtártudományi kutatóink marxista tudásának fejlesztése és elmélyítése, az objektív előfeltételek biztosítása ahhoz, hogy a tudatbeli lemaradást fokozatosan felszámoljuk, és így a könyvtártudományi kutatást a szocialista könyvtárügy fejlesztésének hajtómotorjává építsük ki.

5.3 Nem kielégítő a kutatási témák tárgy szerinti megoszlása. Túltengenek a történeti tárgyú témák. Azonban még ezek belső megoszlása is nagyon helytelen; alig néhány kutatás foglalkozik a közelmúlt aktuálisabb történeti kérdéseivel. Nem megnyugtató a könyvtárügyi témák megoszlása sem. Kevésbé lényeges kutatások mellett kimarad a vizsgálatokból a könyvtárügynek sok rendkívül lényeges kérdése.

Az objektív társadalmi szükséglettel nem indokolt témák kutatása azért káros a társadalom számára, mert elvonja az erőket a legfontosabb feladatok megoldásától; de káros az az érintett kutató számára is, mert kutatómunkájának értéke csökken, esetleg semmivé zsugorodik, és elveszti azt a társadalmi megbecsülést, ami a társadalmilag hasznos kutatásoknak szocialista államokban már a jelenben is — a jövőben pedig egyre fokozódó mértékben — kijár.

Az objektív társadalmi szükséglettel indokolt témák feldolgozásának hiánya fékezi mind szocialista könyvtárügyünk, mind pedig könyvtártudományi kutatásunk előrehaladását.

A témaválasztás ösztönösségének, spontán jellegének megszüntetésére és a kutatási tematika tervszerűségének biztosítására szolgál a könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve, amely kitűzi a kutatás fő irányait.

5.4 Nincsenek egyöntetűen biztosítva a tervszerű kutatás anyagi és szervezeti feltételei. Különösen a kutatási időkedvezmény és a publikálási lehetőségek terén észlelhetők helyenként és időnként nehézségek.

Szándékosan nem részleteztük előadásunkban a könyvtártudományi kutatás anyagi és szervezeti előfeltételeinek kérdéseit. Bár igen lényeges — helyenként és időnként súlyos — problémák is felvetődnek, mindenekelőtt a kutatónapkedvezménnyel és a publikálási lehetőségekkel kapcsolatban, úgy véljük, hogy a magyar könyvtártudományi kutatás fejlődését nem elsősorban szervezeti és anyagi kérdések, hanem az elvi és eszmei kérdések tisztázása be-

folyásolja. A szervezeti és anyagi előfeltételektől még lesz azonban szó SEBESTYÉN Géza előadásában.

5.5 Könyvtártudományi kutatásaink szép eredményekre tekinthetnek vissza, értékes publikációkkal szolgálták és szolgálják könyvtárügyünket és művelődésügyünket sok lelkes és szorgalmas kutató odaadó munkájának eredményeként. Igazolják ezt kutatóink publikációi a *Magyar Könyvszemle* és más folyóiratok hasábjain, az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványsorozata és számos monografikus vagy egyéb könyvtárügyi kiadvány.

A könyvtártudományi kutatásban közvetlenül résztvevő 141 fő hatalmas szellemi tartalékot alkot. Ezt a tekintélyes szellemi kapacitást azonban sokkal jobb hatásfokkal, sokkal eredményesebben hasznosíthatnók a kutatások és a kutatók tudatos és tervszerű segítésével és irányításával.

A tervszerű kutatás előfeltételeit csak a szocialista társadalom, a szocialista állam képes biztosítani. Az objektív előfeltételekhez tartozik a tudományos kutatás intézményes támogatása és szervezése, amelynek egyik látható és érezhető jele a tudományos kutatás távlati tervének országosan folyó hatalmas arányú feldolgozása. Ide sorolhatjuk még a kutatók támogatását munkaidőkedvezmények, kiadási lehetőségek biztosításával. A kutatás objektív előfeltételeinek bővítéséről még szólni fogunk ankétunkon.

Ami a szubjektív előfeltételeket illeti, nem kevés múlik a kutatók személyén, egyéniségén, gondolatvilágán. Kutatóinknak nem szabad szem elől téveszteniük, hogy a könyvtártudományi kutatás nem lehet öncél, hanem eszköz a szocialista könyvtárügy fejlesztésére. A kutatás az egyik legfontosabb eszköz, amelynek segítségével meggyorsíthatjuk a közművelődés, a termelés és a tudományos kutatás egyik fontos szolgáltató intézményének, a könyvtárügynek fejlődését, meggyorsíthatjuk a kulturális forradalom kibontakozását, fokozhatjuk a szocialista építés ütemét.

A könyvtár és a könyvtáros egyik legmagasztosabb feladata a közreműködés a szocialista tudat formálásában. Méginkább kötelezi ez a feladat a könyvtártudomány kutatóit, akiknek messze meg kell előzniök a könyvtárosok tömegeit az alapvető könyvtári problémák felismerésében, elemzésében és megoldásában. A szocialista tudat formálásához végső fokon szocialista tudattal kell hozzányúlni. A szocialista kultúrforradalom tevőleges továbbfejlesztéséhez mindenekelőtt az emberek tudatában levő belső ideológiai ellentmondásokat kell leküzdeni. A könyvtártudomány alkotó továbbfejlesztéséhez a marxizmus-leninizmus eszméire és tudományos módszerére kell támaszkodni. Csak így tehet eleget a magyar szocialista könyvtártudomány azoknak a követelményeknek, amelyeket az MSZMP VII. kongresszusa a tudomány és a kutatás számára a kulturális forradalom jelenlegi szakaszára meghatározott. Biztos vagyok abban, hogy kutatóink tehetsége, szorgalma és odaadó igyekezete rövid idő alatt kiküszöböli azokat a fogyatékosságokat, amelyek könyvtártudományi kutatásunkat jelenleg jellemzik, és felvirágoztatja haladó eszmei és tudományos hagyományainkhoz híven könyvtáraink tudományos tevékenységét.

1. melléklet

JELENTŐLAP

könyvtári dolgozók tudományos kutatótevékenységéről

1) *A könyvtár* megnevezése, címe:
2) *A* tudományos kutatótevékenységet folytató *dolgozó*
neve:
szolgálati beosztása:
végzettsége, tud. fokozata:
szaktárgyai, szakterületei:
mióta dolgozik könyvtárban:
mióta dolgozik jelenlegi beosztásában:
kutatónap-kedvezményének mértéke: heti .... nap
3) A dolgozó által folytatott *kutatás*
területének pontos megjelölése:
témájának pontos megjelölése:
megkezdésének időpontja:
befejezésének előreláthető időpontja:
4) A dolgozó eddig megjelent *jelentősebb munkái:*

.....
tudományos kutató

Budapest, 1959. február 20.

P. H.

.....
könyvtárvezető

2. melléklet

A könyvtárakban folyó tudományos kutatás felméréséhez adatokat szolgáltató könyvtárak megoszlása könyvtártípusok szerint

Könyvtártípus	Adatszolgáltatásra felszólított könyvtárak száma	Ebből		Tudományos kutatótevékenységet folytató könyvtárak száma	Ebből könyvtártudományi kutatást	
		nem szolgáltatott adatot	nem jelentett kutatótevékenységet		végez	nem végez
Országos könyvtárak	7	—	1	6	5	1
Egyetemi és főiskolai könyvtárak .	13	3	2	10	9	1
Közművelődési könyvtárak	24	3	6	15	9	6
Intézeti szakkönyvtárak	14	2	2	8	6	2
Összesen	58	8[1]	11[2]	39	29[3]	10[4]

[1] Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára, Vegyipari Műszaki Egyetem Könyvtára, Szegedi Orvostudományi Egyetem Könyvtára; Megyei Könyvtár: Debrecen, Pécs, Szolnok; Népművelési Intézet Könyvtára, Magyar Országos Levéltár Könyvtara.

[2] Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ; Állatorvostudományi Főiskola Könyvtára, Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Könyvtára; Állami Gorkij Könyvtár, Szegedi Városi Somogyi Könyvtár, Megyei Könyvtár: Békéscsaba, Budapest, Hódmezővásárhely, Szekszárd; Országos Tervhivatal Könyvtára, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Könyvtára.

[3] Lásd a 4. mellékletet.

[4] Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára; Zeneművészeti Főiskola Könyvtára; Megyei Könyvtár: Eger, Kaposvár, Szombathely, Tatabánya; Járási Könyvtár: Nagykálló, Vásárosnamény; Történeti Múzeum Könyvtára, Ráday Könyvtár, Budapest.

3. melléklet

A kutatási témák megoszlása kezdési és befejezési időpont szerint

A. Könyv- és könyvtártörténet

Megkezdés időpontja	Befejezés időpontja									Összesen	
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1965 után	meghatározatlan	db	%
1959	6	4	3	2	1	—	—	—	1	17	14,8
1958	14	10	2	1	—	5	—	—	2	34	29,6
1957	3	1	1	—	—	—	1	—	6	12	10,4
1956	2	3	3	—	—	—	1	—	1	10	8,7
1955	2	4	1	1	—	—	—	—	1	9	7,8
1954	1	3	—	—	—	—	1	—	4	9	7,8
1953	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1952	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	1,7
1951	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1950	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	0,9
1949	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0,9
1945—1948	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1945 előtt	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	0,9
Meghatározatlan	4	3	—	—	—	—	—	—	12	19	16,5
Összesen db	32	29	13	4	1	5	3	—	28	115	100,0
Összesen %	27,8	25,2	11,3	3,5	0,9	4,4	2,6	—	24,3	100	

B. Általános könyvtárügy

Megkezdés időpontja	Befejezés időpontja									Összesen	
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1965 után	Meghatározatlan	db	%
1959	10	4	—	—	—	—	—	—	3	17	22,9
1958	15	1	1	—	—	1	—	—	—	18	24,3
1957	7	2	3	1	—	—	—	—	1	14	18,9
1956	—	1	—	—	—	—	—	—	1	2	2,7
1955	1	2	—	—	—	—	—	—	—	3	4,1
1954	2	—	—	—	1	—	—	—	1	4	5,4
1953	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1,4
1952	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	2,7
1951	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1950	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1949	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1945—48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1945 előtt	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1,4
Meghatározatlan	3	2	—	—	—	—	—	—	7	12	16,2
Összesen db	39	13	4	1	1	1	—	—	15	74	100,0
Összesen %	52,7	17,5	5,4	1,4	1,4	1,4	—	—	20,2	100,0	

3. melléklet (folytatás)

A. + B. Könyvtártudomány

Megkezdés időpontja	Befejezés időpontja									Összesen	
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1965 után	Meghatározatlan	db	%
1959	16	8	3	2	1	—	—	—	4	34	18,0
1958	29	11	3	1	—	6	—	—	2	52	27,5
1957	10	3	4	1	—	—	1	—	7	26	13,7
1956	2	4	3	—	—	—	1	—	2	12	6,4
1955	3	6	1	1	—	—	—	—	1	12	6,4
1954	3	3	—	—	1	—	1	—	5	13	6,9
1953	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0,5
1952	1	2	1	—	—	—	—	—	—	4	2,1
1951	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1950	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	0,5
1949	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0,5
1945—48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1945 előtt	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2	1,1
Meghatározatlan	7	5	—	—	—	—	—	—	19	31	16,4
Összesen db	71	42	17	5	2	6	3	—	43	189	100,0
Összesen %	37,6	22,2	9,0	2,6	1,1	3,2	1,6	—	22,7	100,0	

4. melléklet

A könyvtártudományi kutatók megoszlása könyvtáranként és könyvtártípusonként, a kutatónap-kedvezmény mértéke szerint

Sorszám	A könyvtár rövidített megnevezése	Kutatók száma					
		kutatónap nélkül	½	1	1½	2	összesen
			heti kutatónappal				
1.	OSzK	—	7	33	1	—	41
2.	MTA Kvt-a	2	2[1]	9	—	—	13
3.	Országgyűlési Kvt.	4	—	—	—	—	4
4.	OMK	10	1[2]	2	—	—	13
5.	Orsz. Pedagógiai Kvt.	—	—	2	—	—	2
	Országos jellegű könyvtárak	16	10	46	1	—	73
6.	Bp. Egyetemi Kvt.	2	2	5	—	—	9
7.	Debreceni Egyetemi Kvt.	2	2	4	—	—	8
8.	Szegedi Egyetemi Kvt.	6	—	2	—	—	8
9.	Pécsi Egyetemi Kvt.	4	—	—	—	—	4
10.	Közgazd. Egyetem Kvt-a	1	1	—	—	—	2
11.	Agrártud. Egyetem Kvt-a	—	—	1	—	—	1
12.	Bp. Orvostud. Egyetem Kvt-a	—	—	4	—	—	4
13.	Bp. Műsz. Egyetem Kvt-a	—	—	6	—	—	6
14.	Soproni Műsz. Egyetem Kvt-a	2	—	—	—	—	2
	Egyetemi és főiskolai könyvtárak	17	5	22	—	—	44
15.	Főv. Szabó Ervin Könyvtár	—	—	4[3]	—	—	4
16.	Megyei Könyvtár, Győr	1	—	—	—	—	1
17.	Kecskemét	1	—	—	—	—	1
18.	Miskolc	5	—	—	—	—	5
19.	Nyíregyháza	1	—	—	—	—	1
20.	Salgótarján	1	—	—	—	—	1
21.	Székesfehérvár	1	—	—	—	—	1
22.	Veszprém	2	—	—	—	—	2
23.	Zalaegerszeg	—	—	1	—	—	1
	Közművelődési könyvtárak	12	—	5	—	—	17
24.	Közgazd.tud. Int. Kvt-a	1	—	—	—	—	1
25.	Állam- és Jogtud. Int. Kvt.	—	—	—	—	1	1
26.	Orvostört. Kvt.	1	—	—	—	—	1
27.	Hadtört. Kvt.	1	—	—	—	—	1
28.	Debreceni Ref. Nagykvt.	1	—	—	—	—	1
29.	Sárospataki Koll. Kvt-a	2	—	—	—	—	2
	Szakkönyvtárak	6	—	—	—	1	7
	Összesen	51	15	73	1	1	141

[1] 1 fő heti $^5/_8$ kutatónapot, 1 fő heti ¼ kutatónapot élvez.
[2] Heti $^3/_8$ kutatónap.
[3] 1 fő heti ¾ kutatónapot élvez.

5. melléklet

A könyvtártudományi kutatók megoszlása könyvtári szolgálatban eltöltött idő szerint

A könyvtári szolgálat kezdete	Megszakítás nélkül könyvtári szolgálatban töltött idő	A kutatók száma
1959	1	1
1958	2	4
1957	3	9
1956	4	3
1955	5	7
1954	6	4
1953	7	11
1952	8	13
1951	9	13
1950	10	11
1949	11	13
1948	12	5
1947	13	4
1946	14	4
1945	15	8
1944	16	3
1943	17	2
1942	18	2
1941	19	1
1940	20	1
1939	21	1
1938	22	2
1937	23	—
1936	24	1
1935	25	3
1934	26	—
1933	27	3
1932	28	—
1931	29	—
1930	30	1
1929	31	2
1928	32	1
1927	33	—
1926	34	2
1925	35	—
1924	36	—
1923	37	—
1922	38	1
Ismeretlen	.	5
Összesen	.	141

6. melléklet

A könyvtártudományi kutatók megoszlása témacsoportok és könyvtári szolgálatban eltöltött idő szerint

Témacsoport	Könyvtári szolgálatban eltöltött évek													Összesen
	1–3	4–6	7–9	10–12	13–15	16–18	19–21	22–24	25–27	28–30	31–33	34–36	37–39	
A. I.	6	1	4	6	4	1	—	2	2	—	1	1	—	28
A. II.	—	3	7	7	2	2	—	—	2	—	1	—	—	24
A. III.	1	2	6	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	13[1]
A. IV.	4	1	6	1	4	3	1	—	1	1	1	—	—	23
A.	11	7	23	16	11	6	2	2	5	1	3	1	—	88[1]
B. I.	—	2	4	6	4	—	—	—	1	—	—	—	—	17
B. II.	3	4	7	6	2	1	1	—	—	—	—	1	1	26[2]
B. III.	—	1	5	6	1	—	—	1	2	—	—	—	—	16
B.	3	7	16	18	7	1	1	1	3	—	—	1	1	59[2]
Együtt	14	14	39	34	18	7	3	3	8	1	3	2	1	147[3,4]
százalékos megoszlás														
A.	12,5	8,0	26,1	18,2	12,5	6,8	2,3	2,3	5,7	1,1	3,4	1,1	—	100,0
B.	5,1	11,9	27,1	30,4	11,9	1,7	1,7	1,7	5,1	—	—	1,7	1,7	100,0
Együtt	9,5	9,5	26,7	23,1	12,2	4,8	2,0	2,0	5,4	0,7	2,0	1,4	0,7	100,0

[1] Ehhez 4 fő ismeretlen szolgálati idővel.
[2] Ehhez 1 fő ismeretlen szolgálati idővel.
[3] Ehhez 5 fő ismeretlen szolgálati idővel.
[4] Ebből 6 fő mind az A., mind a B. témafőcsoportban szerepel. A témafőcsoporton belül csupán a sorrendben legelső témacsoportban szerepelnek a többféle csoportba tartozó témákon dolgozó kutatók.

Belföldi és külföldi könyvtártudományi kutatások tematikai megoszlása témacsoportok szerint

A. I.: Általános témák
A. II.: Egyes könyvtárak története
A. III.: Helyi könyvtártörténet
A. IV.: Forrás-feltárás. Ált. bibliográfiák

B. I.: Általános témák
B. II.: Gyakorlati könyvtártan
B. III.: Bibliográfia, dokumentáció

Forrás	Időszak, kötet stb.	Könyv- és könyvtártörténet					Könyvtárügy				Együtt	
		A. I.	A. II.	A. III.	A. IV.	A.	B. I.	B. II.	B. III.	B.	A. + B.	
		%					%				%	db
Magyarország												
Felmérés	1959	18,5	15,3	12,2	14,8	60,8	11,7	17,5	10,0	39,2	100	189
Magyar Könyvszemle, tanulmányok, közlemények	1955	13,8	3,5	27,6	31,0	75,9	3,5	17,1	3,5	24,1	100	29
	1956	30,4	9,1	24,1	18,2	81,8	3,0	12,2	3,0	18,2	100	33
	1957	56,3	8,3	25,0	—	89,6	6,2	4,2	—	10,4	100	48
	1958	31,2	3,1	21,9	25,0	81,2	3,1	9,4	6,3	18,8	100	32
	1959	33,4	12,8	18,0	23,0	87,2	2,6	5,1	5,1	12,8	100	39
	1955—1959	35,4	7,7	23,2	17,7	84,0	3,9	8,8	3,3	16,0	100	181
Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve	1957	33,3	20,0	—	20,0	73,3	20,0	16,7	—	26,7	100	15
	1958	17,7	23,5	—	29,4	70,6	5,9	23,5	—	29,4	100	17
	1957—1958	25,0	21,8	—	25,0	71,8	12,5	15,7	—	28,2	100	32
Szovjetunió												
Szovetszkaja Bibliografija, tanulmányok, közlemények (26—31., 35—46., 49—58. sz.)	1949—1950	6,9	—	—	5,2	12,1	3,4	17,2	67,3	87,9	100	58
	1953—1954	4,4	—	—	—	4,4	4,4	37,7	53,5	95,6	100	45
	1955	10,0	—	—	2,5	12,5	—	25,0	62,5	87,5	100	40
	1956	11,5	—	—	—	11,5	7,7	34,7	46,1	88,5	100	26
	1957	13,7	—	—	10,3	24,0	14,2	22,2	39,6	76,0	100	58
	1958	11,1	1,4	—	2,8	15,3	13,9	16,6	54,2	84,7	100	72
	1959	—	1,1	—	2,2	3,3	14,3	19,7	62,7	96,7	100	91
	1949—1959	7,4	0,5	—	3,6	11,5	9,5	22,9	56,1	88,5	100	390

Nagykönyvtárak kiadványai Lenin Könyvtár, Trudü[1]	1—3. köt.	31,8	—	9,1	9,1	50,0	13,7	31,8	4,5	50,0	100	22
Szaltükov—Scsedrin Könyvtár kiadványai és munkatársainak publikációi[2]	1957	3,4	6,8	—	34,1	44,3	6,8	25,0	23,9	55,7	100	88
Tud. Akad. Könyvtára, Trudü[3]	2—4. köt.	8,2	4,1	—	30,4	42,7	16,3	12,3	28,6	57,3	100	49
Könyvtárosképző főiskolák kiadványai (Leningrád, Moszkva)[4]		35,3	4,2	—	—	39,5	16,9	33,2	10,4	60,5	100	48
Könyvtártudományi disszertációk (Leningrád)[5,5a]	1945—1953	81,8	9,1	—	—	90,9	—	—	9,1	9,1	100	11
	1954—1955	27,2	—	—	—	27,2	—	36,4	36,4	72,8	100	11
	1945—1955	54,6	4,5	—	—	59,1	—	18,1	22,8	40,9	100	22
Csehszlovákia Könyvtártudományi disszertációk[6]	1958/1959	4,0	16,0	—	—	20,0	20,8	40,0	20,0	80,0	100	25
Lengyelország Przegląd Biblioteczny, tanulmányok, közlemények	1946	—	—	—	—	—	50,0	50,0	—	100,0	100	2
	1947	25,0	—	—	—	25,0	75,0	—	—	75,0	100	4
	1948	12,5	12,5	—	12,5	37,5	37,5	25,0	—	62,5	100	8
	1949	—	—	—	40,0	40,0	—	—	60,0	60,0	100	5
	1950	—	—	—	—	—	42,9	42,9	14,2	100,0	100	7
	1951	6,7	—	—	—	6,7	53,3	20,0	20,0	93,3	100	15
	1952	16,7	—	—	33,3	50,0	25,0	16,7	8,3	50,0	100	12
	1953	4,5	—	—	4,6	9,1	50,0	22,7	18,2	90,9	100	22
	1954	—	9,5	—	—	9,5	33,4	42,8	14,3	90,5	100	21

[1] Goszud. biblioteka SzSzSzR im. Lenina. Trudü. 1—3. tom. Moszkva, 1957—1959.

[2] Afanasz'ev, Ju. Sz.: Goszud. publicsnaja biblioteka im. M. E. Szaltükova-Scsedrina v 1957 g. Leningrad, 1958.

[3] Trudü Biblioteki Akademii nauk SzSzSzR i Fundamental'noj biblioteki obscsesztvennüh nauk Akademii nauk SzSzSzR. 2—4. tom. Moszkva—Leningrad, 1955—1959.

[4] Leningradszkij goszud. bibliotecsnüj insztitut im. Krupszkoj. Trudü. 1—2., 3. tom. Leningrad, 1956—1958.
Moszkovszkij goszud. bibliotecsnüj insztitut. Ucsenüe Zapiszki. 2—4. vüp. Moszkva, 1956—1959.

[5] Babincev, C. M.: Diszszertacii po bibliografii. (Obzor diszszertacij, zascsiscsennüh v Leningrade v poszlevoennüj period.) Szovetszkaja Bibliografija, 36. vüp. 1954. 130—137. p.

[5a] Disszertacii zascsiscsennüe v Leningradszkom goszud. bibliotecsnom insztitute v 1954—1955 gg. = Leningradszkij goszud. bibliotecsnüj insztitut im. Krupszkoj. Trudü. 1. tom. Leningrad, 1956. 292—295. p.

[6] Jedlička, Jaromir: Diplomní práce v oboru knihovnictví. Knihovník, 4. r. 1959, 6. no. 185—188. p. (Magyarul: Könyvtári Figyelő, 1960. 1—3. sz.)

7. melléklet (folytatás)

Forrás	Időszak, kötet stb.	Könyv- és könyvtártörténet					Könyvtárügy				Együtt	
		A. I.	A. II.	A. III.	A. IV.	A.	B. I.	B. II.	B. III.	B.	A. + B.	
		%					%				%	db
Lengyelország (folytatás)	1955	8,0	—	8,0	8,0	24,0	44,0	24,0	8,0	76,0	100	25
	1956	13,6	—	—	—	13,6	68,3	13,6	4,5	86,4	100	22
	1957	31,8	—	9,1	—	40,9	31,8	27,3	—	59,1	100	22
	1958	42,8	4,8	—	4,8	52,4	38,1	9,5	—	47,6	100	21
	1959 (1-3. sz.)	23,1	—	3,9	11,5	38,5	26,9	23,1	11,5	61,5	100	26
	1946—1959	15,5	1,9	2,4	6,6	26,4	40,1	22,6	9,9	73,6	100	212
Német Demokratikus Köztársaság												
Zentralblatt für Bibliothekswesen	1947	19,0	—	—	—	19,0	38,1	42,9	—	81,0	100	21
tanulmányok, közlemények	1948	10,0	—	10,0	5,0	25,0	30,0	45,0	—	75,0	100	20
	1949	29,6	—	3,7	7,5	40,8	33,3	25,9	—	59,2	100	27
	1950	15,4	3,8	—	11,6	30,8	34,6	30,8	3,8	69,2	100	26
	1951	5,3	15,8	—	—	21,1	47,3	31,6	—	78,9	100	19
	1952	11,7	—	—	5,9	17,6	35,3	47,1	—	82,4	100	17
	1953	—	14,2	7,2	—	21,4	28,6	50,0	—	78,6	100	14
	1954	—	—	—	4,8	4,8	33,3	47,6	14,3	95,2	100	21
	1955	26,7	—	—	—	26,7	40,0	26,6	6,7	73,3	100	15
	1956	—	—	—	10,5	10,5	42,2	36,8	10,5	89,5	100	19
	1957	9,1	4,5	—	4,6	18,2	40,9	31,8	9,1	81,8	100	22
	1958	10,5	5,3	—	—	15,8	31,5	42,2	10,5	84,2	100	19
	1959	4,8	—	—	4,7	9,5	57,2	33,3	—	90,5	100	21
	1947—1959	11,5	3,1	1,5	4,6	20,7	38,0	37,2	4,1	79,3	100	261
Német Szövetségi Köztársaság												
Zeitschrift für Bibliothekswesen und	1954	14,3	7,1	—	—	21,4	14,3	35,7	28,6	78,6	100	14
Bibliographie	1955	8,3	—	—	—	8,3	41,7	8,3	41,7	91,7	100	12
tanulmányok, közlemények	1956	—	—	—	—	—	35,0	60,0	5,0	100,0	100	20
	1957	—	—	—	—	—	20,0	70,0	10,0	100,0	100	10
	1958	—	11,8	—	11,8	23,6	41,1	29,4	5,9	76,4	100	17
	1959	8,0	—	—	4,0	12,0	40,0	48,0	—	88,0	100	25
	1954—1959	5,1	3,1	—	3,0	11,2	33,6	43,0	12,2	88,8	100	98

Egyesült Államok												
Könyvtártudományi disszertációk[7]	1949/50	8,8	4,5	2,6	3,6	19,5	9,8	56,4	14,3	80,5	100	307
	1950/51	13,1	5,8	4,9	3,9	27,6	14,1	45,7	12,6	72,4	100	206
	1951/52	8,4	8,8	3,9	3,9	25,0	9,8	45,6	19,6	75,0	100	204
	1952/53	8,2	5,9	3,1	6,6	23,8	9,6	44,4	22,2	76,2	100	256
	1953/54	10,6	9,4	3,5	12,2	35,7	7,1	49,0	8,2	64,3	100	255
	1954/55	8,7	8,0	2,1	16,4	35,2	5,9	48,1	10,8	64,8	100	286
	1955/56	9,0	6,5	3,0	17,0	35,5	6,5	47,5	10,5	64,5	100	200
	1956/57	16,8	8,7	2,6	13,3	41,4	7,6	41,8	9,2	58,6	100	196
	1957/58	11,3	6,7	2,6	19,2	39,8	9,9	40,4	9,9	60,2	100	151
	1958/59	14,8	8,1	3,6	20,6	47,1	9,0	33,6	10,3	52,9	100	223
	1949—1959	10,8	7,0	3,2	11,3	32,3	8,7	46,0	13,0	67,7	100	2284
Council on Library Resources kutatási programja[8]	1956/1959	—	—	—	5,3	5,3	37,5	48,2	9,0	94,7	100	56
Library Research in Progress[9]	1959/1960 1—3. sz.	11,6	3,6	2,8	—	18,3	19,4	52,3	10,0	81,7	100	180

[7] CARNOVSKY, Leon: Graduate theses accepted by library schools in the United States.
1949—1950. Libr. Quart. 20. vol. 1950. 4. no. 289—299. p.
1950—1951. Libr. Quart. 21. vol. 1951. 4. no. 290—297. p.
1951—1952. Libr. Quart. 22. vol. 1952. 4. no. 342—349. p.
1952—1953. Libr. Quart. 23. vol. 1953. 4. no. 287—295. p.
1953—1954. Libr. Quart. 24. vol. 1954. 4. no. 392—400. p.
1954—1955. Libr. Quart. 25. vol. 1955. 4. no. 386—396. p.
1955—1956. Libr. Quart. 26. vol. 1956. 4. no. 367—374. p.
1956—1957. Libr. Quart. 27. vol. 1957. 3. no. 327—334. p.
1957—1958. Libr. Quart. 29. vol. 1959. 1. no. 48— 54. p.
1958—1959. Libr. Quart. 29. vol. 1959. 4. no. 256—264. p.
Az 1951—1952. évi részt Lester ASHEIM állította össze.

[8] Council on Library Resources, Inc. Annual report. 1—3. Washington, 1957—1959.

[9] Library Research in Progress. Washington, 1959—

IRODALOM

1. Kőhalmi Béla: Könyvtártudományunk feladatai. MTA Nyelv- és Irod.tud. Oszt. Közl. 6. köt. 1954. 353—378. p.

2. Sebestyén Géza: Mit várhatnak a könyvtárak a Könyvtártudományi és Módszertani Központtól? A Könyvtáros, 10. évf. 1959. 5. sz. 321—325. p.

3. [Lázár Péter]: A könyvtárakban folyó tudományos kutatótevékenység helyzete. Az 1959. február—márciusi adatgyűjtés feldolgozásának összefoglaló eredményei. Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp. 1959. 28 p., 14 mell.

Lázár Péter: A könyvtártudományi kutatás helyzete és feladatai. A Könyvtáros, 9. évf. 1959. 10. sz. 725—727. p.

4. Brückmann, Kurt: Über die nächsten Aufgaben des wissenschaftlichen Bibliothekswesens der Deutschen Demokratischen Republik. Zbl. Bibl. 73. Jg. 1959. Sonderheft. 259—276. p. (KMK fordítás: 2260.)

Петер Лазар:

СОСТОЯНИЕ И ОЦЕНКА БИБЛИОТЕКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ВЕНГРИИ

1. *Роль библиотековедческих исследований в строительстве социализма и культурная ревслюция*

Важнейшие теоретические и методические задачи в области библиотековедческих исследований вытекают из резолюций VII съезда Венгерской Социалистической рабочей партии, касающихся науки и научных исследований:

обеспечение единства библиотековедческих исследований и библиотечного дела, теории и практики,

применение в исследовательской работе идей и методов марксизма-ленинизма.

2. *Состояние библиотековедческих исследований в Венгрии*

После мероприятий 1955 и 1956 гг, имевших целью выявление состояния исследований в области библиотековедения, Центр библиотековедения и методической работы при Гос. библиотеки им. Сечени в 1959 году провел подробный анализ положения.

В это время 231 исследователей из 39 библиотек работали над 353 темами. В области библиотековедения 141 исследователем было разработано 189 тем. Из них 60,8% относятся к истории, 39,2% приходятся на темы, касающиеся современной практики библиотечного дела. Исторические темы распадаются в общем равномерно на раскрытие исторических первоисточников, имеющихся в библиотечных фондах (кодексы, рукописи, инкунабулы и т. п.), на разработку истории отдельных библиотек или библиотечных сетей, на краеведческие исследования (история книг, библиотек, типографий и печати областей и городов на провинции), а также на темы общего характера, не входящие в перечисленные выше группы. Среди тем по вопросам библиотечного дела чрезмерно большое место занимают вопросы, относящиеся к отдельным фазам библиотечной работы (каталогизация, обслуживание читателей и т. п.). Значительно менее занимаются исследователи вопросами общего характера (функция библиотек, планирование работы и т. п.), а также вопросами теории и практики библиографии и документации.

Сроки, намеченные для разработки отдельных тем, во многих случаях слишком коротки. В 1959 и 1960 гг. была окончена разработка исторических тем в 34%-ах и тем по вопросам библиотечного дела в 55%-ах, что составляет всего 42% библиотековедческих исследований.

Свыше 50% исследователей составляют работники крупнейших библиотек общегосударственного значения (73 человека) и 31% (44 человека) — работники университетских библиотек. Лишь несколько библиотековедов работают в массовых библиотеках и еще меньше в специальных библиотеках научно-исследовательских институтов. Библиотеки Будапешта и ее окрестностей представлены 103 исследователями (73,2%), а провинция — 38 лицами (26,8%).

Из числа этих исследователей — 90 лиц (63,8%) имеют в счет своего рабочего дня время, предназначенное для исследовании. В противоположность работникам крупных

научных библиотек страны а работникам библиотек в Столице, большинство исследователей в библиотеках научных институтов, массовых библиотек и библиотек в периферии не пользуются таким правом.

Большинство исследователей (88,7%) имеет высшее образование.

25% исследователей имеет библиотечный стаж 6,4 года, дальших 25% стаж 6,4—9,3 года, дальнейших 25% 9,3—14 лет и последних 25% — свыше 14 лет. Средний стаж 11,2 года. Среди исследователей, занимающихся историческими темами преобладает короткий стаж.

3. *Общая оценка исследовательской работы*

3.1 *Исследование в области библиотековедения и строительство социализма Единство теории и практики*

Тематическую структуру исследований характеризует несоразмерное преобладание исследований на исторические темы по сравнению с темами по вопросам библиотечного дела. Но и исторические темы не распределяются надлежащим образом: наши исследователи уделяют сравнительно мало внимания истории книг и библиотек XX века, хотя для разрешения актуальных вопросов теории и практики, анализ истории библиотечного дела в ближайшем прошлом мог бы быть чрезвычайно полезным.

Субъективной причиной тяготения к историческим темам — помимо влечения исследователей к старинным венгерским традициям — являются также отсталые воззрения, в следствие чего неправильно оценивается библиотечная работа. Последовател и этих воззрений отрицают, что современная практика библиотек поднимает вопросы, для разрешения которых необходимо выяснять теоретические и практические проблемы и производить исследования. Они не учитывают, что современные библиотеки коренным образом отличаются от библиотек прошлого столетия и недавного прошлого не только по размерам книжных фондов и по их составу, но и потому что: а)библиотечное дело стран социализма ставит себе совсем другие задачи, чем библиотечное дело капиталистических стран; б) огромное увеличение как книжного материала, так и числа читателей во всех странах мира обусловливают возникновение еще неразрешенных проблем.

Тематические недостатки наблюдаются также и в исследованиях по библиотечному делу. Слишком мало из них посвящены основным вопросам развития библиотечного дела Венгрии, рассмотрению специфических особенностей социалистического библиотечного дела и его закономерностей, а также необычайному росту объема продукции издательской деятельности и его влиянию.

На основании разработки данных, с точки зрения важности, надо отметить следующее:

в числе исторических исследований — разработку тем, касающихся истории книги и библиотек самого последнего времени, краеведчетские исследования, а также исследования, руководимые Комитетом библиотековедения Академии Наук Венгрии (Старинная венгерская литература, Каталог первопечатных изданий) в целях выявляения исторических первоисточников;

в числе исследований по библиотечному делу — результаты исследований, опубликованные в серии изданий Венгерского Совета по делам библиотек, публикации справочного характера, работы по библиографии и составлению словарей.

Самым большим недостатком является стихийность в выборе тем и, вследствие этого, несогласованность, неорганизованность, бесплановость. Выбор тем определяется обычно не общественной необходимостью, а большей частью личными замыслами,склонностью или интересом к ним отдельных исследователей. Отчасти это объясняется и тем, что в прошлом планомерного руководства исследований не существовало.

В таких условиях исследования по библиотековедению не сосредотачиваются на принципиальных разрешениях актуальных вопросов, возникающих в связи с библиотечным делом, не обеспечено надлежащим образом соответствие между теорией и пратикой.

3.2 *Осуществление идей и методов марксизма-ленинизма в библиотековедческих исследованиях*

Часть наших исследователей недостаточно хорошо знакома с диалектическим и историческим материализмом, и поэтому в своих работах они не применяют основных законов диалектики и исторического материализма и часто вульгарно истолковывают

исторические исследования, не видят разницы между исследованием с исторической тематикой и марксистским историческим методом, между собиранием данных и описанием фактов, с одной стороны и научной деятельностью, занимающейся исследованием общих закономерностей с другой стороны.

Обилие исследований по историческим темам объясняется в значительной мере и позитивистским пониманием науки, а также толкованием этого понятия в духе так наз. «Geistesgeschichte». («истории идей»). Хотя эти воззрения и исходят из разных принципиальных основ, они тем не менее одинаково отрицают то, что исторические науки занимаются исследованием общих законов а утверждают, что они ограничиваются лишь описанием единичных, специальных явлений, в противовес естественным наукам, которые устанавливают общие закономерности. Как позитивизм, так и направление «Geistesgeschichte» являются антимарксистскими и реакционными, они отрицают марксистское понятие исторического развития и стремятся причислить к науке исследования по собиранию данных, являющихся лишь самоцелью.

Другая причина несоразмерно большого количества тем по истории и поисков данных кроется в том, что часть наших библиотекарей уклоняется от обсуждения вопросов культурной политики и не занимает четкой позиции по отношению к очередным проблемам современности. Об этом свидетельствует и оттеснение на задний план изысканий, относящихся к новейшей эпохе.

4. *Соотношение количества тем исследования по библиотечному делу и по истории в Венгрии и за рубежом*

Представление о тематической структуре исследований за рубежом можно составить себе рассматривая тематическую структуру некоторых характерных источников (журналов публикаций, диссертаций по библиотековедению). Из сопоставления многообразных советских, польских, чехословацких, немецких и американских данных с венгерскими данными вытекает, что количество исторических тем у нас чрезмерно также по сравнению с зарубежными странами.

5. *Заключение*

Анализ состояния исследований по библиотековедению позволяет установить, что именно надо сделать для развития библиотековедческих изысканий, посвященных теоретическим вопросам практики библиотечного дела. Необходимо удалить преграды, изолирующие теорию от практики, углубить знания в области марксима-ленинизма библиотековедов-исследователей, прекратить в специфической области наших изысканий отсталость в развитии сознания по отношению к бытию и превратить таким образом библиотековедческие исследования в движущю силуни социалистического библиотечного дела. Стихийность в выборе тем должна уступить место целеустремленной и согласованной работе, основанной на перспективном тематическом плане библиотековедческих исследований.

Sebestyén Géza

A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve

A könyvtártudományi kutatások korszerű programjának megfogalmazása, a főbb kutatási célok kitűzése már régebb idő óta időszerű feladat. Most azonban különös aktualitást ad a kérdésnek, hogy épp ezekben a hónapokban folyik *minden tudományágra vonatkozóan* a tudományos kutatás távlati fejlesztési tervének kidolgozása.[1] Ha mi most meg akarjuk határozni, milyen irányban haladjunk tovább, nyilvánvaló, hogy ennek az országos kutatási tervvel összhangban kell történnie, elhatározásainknak oda kell beépülniök.

Az országos távlati tudományos kutatási terv 104 *főfeladatot* sorol fel.

A főfeladatok számos *feladatot* foglalnak magukba, ezek viszont kutatási *témákra* oszlanak. A főfeladat — feladat — téma hármas szintjét jól meg kell jegyeznünk, hogy a terv szerkezetében el tudjunk igazodni. Ami a mi területünket illeti, az a 86. sz. főfeladatként nyert beiktatást, amelynek címe: *A közművelődés hazai története, elméleti és gyakorlati kérdései a szocialista társadalomban.* A szóban forgó főfeladat 5 feladatra oszlik, közülük a második a következő: *A könyvkiadás, könyvtári munka, sajtó, rádió, televízió, film, hivatásos művészetek kapcsolata a közművelődéssel,* — vagyis a könyvtárügy egy sorban szerepel a művelődés egyéb intézményeivel. E feladaton belül kell majd kidolgozni az egyes témaköröket, témákat. Meg kell jegyeznünk, hogy a tervben a könyvtár egy más összefüggésben is többször előfordul, szerepel ugyanis az ún. „kutatási helyek" fogalmán belül így: „kutatóintézetek, egyetemi tanszékek, könyvtárak, múzeumok, fejlesztési intézetek vagy üzemi kutatócsoportok". Vagyis a könyvtár két összefüggésbe tartozik bele, lévén egyrészt a közművelődés, másrészt a tudomány támogatása a feladata.

A további részletek kidolgozása, vagyis a program megalkotása az „előkészítő bizottságok" feladata lesz. Ezeket főfeladatonként alakítják meg (tehát az egész közművelődésügy számára egy bizottság létesül). A bizottság abban a tervtanulmányban, amelyet a főfeladattal kapcsolatban készít, nemcsak a programra terjeszkedik ki, hanem ezenfelül számos továbbmenő feladatai is vannak; mégpedig

a *kutatási kapacitás* számbavétele,
a kutatási feladatok, illetőleg *témák elosztása*,
javaslattétel a hazai és nemzetközi *kooperációra* és
a kutatási főfeladat megoldásához szükséges *anyagi és személyi feltételek* meghatározása.

[1] Tudományos és Felsőoktatási Tanács: *Az országos távlati tudományos kutatási terv kidolgozása.* Bp. 1960. 94 l.

Az előkészítő bizottság munkáját nyilván segíteni fogja, ha mi könyvtárosok egymás közt tisztázzuk legalább saját tematikánk körvonalait.

1. A kutatás javasolt témakörei

A könyvtártudomány, amelynek problematikájáról ezen a konferencián szó van, aránylag nem régi keletű. Mindazonáltal világszerte széles mezőnyben folynak a kutatások, s nem kis mértékű az a társadalmi haszon, amelyet ezek eredményeznek. Ha csak arra gondolunk, hogy az Egyesült Államokban pl. maga a Könyvtárfejlesztési Tanács (Council on Library Resources) — legutóbbi évi jelentése szerint — egyetlen év folyamán 1 275 000 dollárt fordított könyvtári kutatásokra, megérthetjük, hogy előre tervezett s kellő szervezettséggel vitt tudományos munka nélkül már sem a tőkés, sem a szocialista társadalomban nem lehet meglenni. Számunkra az a kötelezettség, hogy a magunk részéről mi is felvessük és *a kor színvonalán* igyekezzünk megoldani kutatást érdemlő kérdéseinket.

A helyzetet, amelyből elindulunk, két dolog jellemzi:

a) bizonyos lemaradás észlelhető a külföld kutatási szintjével szemben,

b) sürgetően jelentkeznek a szocialista társadalom igényei.

Sajátságos, hogy azzal a nagy fejlődéssel, amelyet könyvtárügyünk 1945 óta megtett, nem tudott kellő lépést tartani az elméleti munka. Vannak témakörök, amelyek eminensen kell hogy érdekeljenek bennünket, ezenfelül külföldön erőteljesen művelik is őket, s nálunk megfelelő érdeklődést mégsem keltenek. Ilyen egyebek közt a könyvtár társadalmi funkciója, a könyvtár és társadalom között fennálló sokfajta kölcsönhatás vizsgálata. Vannak kitűnő szakozóink, de alig foglalkozunk az osztályozás elméletével. Nem bontakoztak ki még kellően a dokumentációs kutatások. Elhanyagolt terület a könyvegészségügy stb. Nyilvánvaló, hogy az érintett elmaradás megszüntetése nélkül a gyakorlati munka sem fejlődhetik kellőképpen.

Ezt annál is inkább fontos hangsúlyozni, mert a szocialista fejlődés különleges igényeket támaszt velünk szemben. Társadalmunk szokatlanul gyors változása azt eredményezi, hogy egyrészt évről évre nő az olvasók tábora, másrészt messzemenően differenciálódik is. Megmértük-e, mik az új igények, s milyen konzekvenciák adódnak belőlük könyvtárügyünkre nézve? Kielemeztük-e munkánk új feltételeit, s tudunk-e tudatosan, részleteiben tisztázott választ adni — nem szólamszerűen — arra, hogy miben segítheti a könyvtár sajátos módon a szocializmus építését?

Ezekre a kérdésekre választ nyilván a kibontakozó kutatások fognak adni. Ennek az ankétnak az a feladata, hogy állást foglaljon a fő irányokat illetően. Az alábbiakban majd megtesszük javaslatainkat. Természetesen nem gondolhatunk a témák egyenként való felsorolására, ilyen részletekbe az ankét nem mehet bele; itt csak a témaköröket tűzhetjük ki vitára.

Mielőtt azonban a javasolt témaköröket előterjesztenők, pár szempontot a továbbiak megértéséhez már előre szeretnék bocsátani.

A könyvtártudományban is világosan kettéválnak az elméleti kutatások (ebben a vonatkozásban: alapkutatások) és az alkalmazott kutatások. Az előbbiek célja általános elvek, törvényszerűségek felderítése, az utóbbiaké választ adni a „hogyan" gyakorlati kérdésére, vagyis tudományos szinten eljárási szabályok megállapítása. Elméleti kutatás pl. a könyvtár mibenlétének, funkcióinak tisztázása, az osztályozás elmélete, a dokumentáció elmélete stb. Az

alkalmazott kutatás ugyanakkor ilyen kérdésekre felel: *hogyan* lehet az irodalmat a katalógusban legcélszerűbben feltárni, *hogyan* lehet a kezdő olvasókat legeredményesebben kielégíteni stb. Ez utóbbi területet könyvtári metodológiának is nevezhetjük, nálunk régebben „gyakorlati" könyvtártannak hívták. Az elméleti kutatások azonban természetesen nemcsak általános, mindenkor érvényes törvényszerűségek felderítésére törekszenek, hanem a társadalmi valóság egy darabjáról lévén szó, azt a maga *konkrét s időben változó* mivoltában igyekeznek megismerni, benne a fejlődés törvényeit felderíteni. A szorosan vett könyvtárelméletet ezért ki kell egészítenie a helyzetelemzésnek (pl. Nagy-Budapest könyvtári helyzete, a tanyavilág könyvtári helyzete), továbbá a történeti fejlődés bemutatásának, megjegyezve, hogy a helyzetelemzés maga is történeti vizsgálat. Így a könyvtártudomány témái a következő felosztásban vetődnek fel:

elméleti kutatások (alapkutatások)
  könyvtárelmélet
  helyzetelemzés és történet
alkalmazott kutatás (metodológia).

A félreértések elkerülése végett itt ki kell térni még egy kérdésre. A könyvtárosság gyakorlati foglalkozás, a hozzá tartozó ismeretek jórésze is a mesterségbeli tudnivalók fogalma alá esik. Szó sincs róla, mintha minden könyvtári publikáció könyvtártudomány lenne, valljuk be szerényen, ezek zöme gyakorlati ismereteket terjeszt (de azért nem kevésbé értékes). Főleg nem árt ezt hangsúlyozni az alkalmazott könyvtártan vonatkozásában. A tudománynak megvannak a maga kritériumai, azok itt is érvényesek. De a gyakorlati ismeretek felett kétségtelenül van már egy rétege a könyvtári ismereteknek, amelyek tudományos vizsgálat eredményeként jönnek létre, *mi ezekre (és csakis ezekre)* gondolunk.

A vizsgálatok három köre.

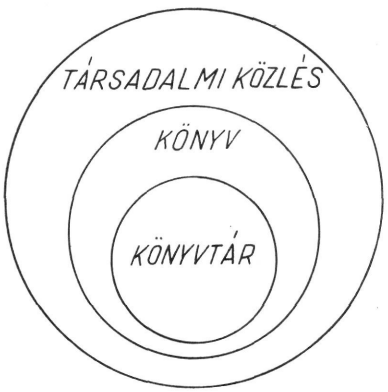

1. ábra

Szólnunk kell a vizsgálat köréről is. A könyvtáros mindig három kiterjedésben vetheti fel problémáit. *a)* Összpontosíthatja figyelmét magára a könyvtárra. *b)* Kiterjeszkedhetik a könyv és olvasás problematikáját követve könyvtáron kívüli területekre (könyvnyomdászat, bibliofilia, könyvterjesztés stb.). *c)* Végül kérdéseit vizsgálhatja a társadalom közlési folyamatainak egészében (könyv, film, rádió, televízió stb.). Egy példán illusztrálva ezt, az olvasók érdeklődésének vizsgálata szorítkozhatik magára a könyvtári forgalomra, de minthogy nem mindenki jár könyvtárba (és a könyvtárba járó olvasók szintén szereznek könyvet egyéb forrásból is), vizsgálni lehet az érdeklődést, az olvasmányok szerepét általában; végül az is nyilvánvaló, hogy — lévén a könyv az ismeretközlésnek, szórakoztatásnak stb. csupán egyik eszköze — ugyanaz a személy könyvet is olvas, rádiót is hallgat, moziba is jár, így teljes képhez csak akkor juthatunk és értelmezni a konkrét jelenséget csak úgy tudjuk, ha tágabb összefüggésben nézzük. A könyvtár, a könyv és a társadalmi közlés

problematikája három egymást magába ölelő körként ábrázolható. Ami bent van a belső kisebb körben, az bent van a külső nagyobbakban is. (Az országos kutatási terv 86. főfeladata is lényegileg ilyen keretben veti fel a kérdéseket.) A konferencia résztvevői jól tudják, hogy a könyvtártudomány tartalmának meghatározását illetően — mióta csak erről a tudományról beszélnek — mindig két szemlélet érvényesült. Az egyik a SCHRETTINGER-féle, amely csak a könyvtárakat vizsgálja, a másik, a szélesebb (PEIGNOT, OTLET stb.), amely a könyv egész kérdéskörét felöleli (tk. bibliológia, könyvtudomány). Újabban, ahogy a társadalmi közlés egésze tudományos probléma lett, jelentkezik a harmadik nézőpont. Lehetséges, hogy a közeljövőben egy nagy, egységes tudományterület fog kialakulni, felölelve a közlés módjának, tartalmának, hatásának mindenfajta problémáját. Az alábbiakban tehát mi elsődlegesen mindig a könyvtári problémákat vetjük fel, de ezt úgy értjük, hogy a fent említett kettős háttérre (könyv, közlés) állandóan tekintettel kell lenni.

Természetesen a témák fontossága, súlya nem azonos. Minthogy mindenre nem telik erőnk, ki kell választanunk a legfontosabbakat, a fontosak közül is a sürgőseket. Magától értetődik, hogy a szocialista fejlődés fent említett szempontjai döntően érvényesülnek itt. Minden szocialista államra érvényes ez. Az NDK könyvtártudományával kapcsolatban pl. K. BRÜCKMANN a kérdést így fogalmazta: „Meg kell követelnünk, hogy a kutató munka és a kiadott kutatási megbízások összeessenek azokkal a politikai, gazdasági és kulturális problémákkal, amelyek a szocializmus további felépítése szempontjából előtérbe nyomulnak."[2] Vagy idézzük a cseh J. DRTINÁT: „Az új könyvtártudományt, amely a könyvtári gyakorlatból származik, s azzal szoros kapcsolatban marad, egész világosan az elméletből gyakorlattá válás szándéka jellemzi."[3] Végül hivatkozzunk KŐHALMI Béla 1955. évi szavaira: „az öncélú elméletesdire . . . feleletet kell még adnunk marxista alapozású könyvtártudományi munkánkkal is."[4]

Az alábbiakban javaslatainkat négy *témacsoportban* terjesztem elő. Ezek:
Elméleti alapok.
Olvasásvizsgálat.
A modern könyvtermeléssel kapcsolatos problémák.
A könyvtári munka szervezése.
Az egyes témacsoportokon belül beszélünk témakörökről, témákról.

1.1 Elméleti alapok

A könyvtár társadalmi funkciója.

Mindenekelőtt hozzá kell fognunk a könyvtárral kapcsolatos alapvető elvi kérdések kidolgozásához. Érzik ennek a feladatnak a súlyát a polgári könyvtártudományban is (kiragadott példák: A. BROADFIELD: *Philosophy of librarianship*, B. LANDHEER: *Social functions of libraries*, P. KARSTEDT:

[2] BRÜCKMANN, Kurt: *Über die nächsten Aufgaben des wissenschaftlichen Bibliothekswesens der Deutschen Demokratischen Republik*. Zentralblatt für Bibliothekswesen, 73. Jg. 1959. Sonderheft. 272. l.

[3] DRTINA, Jaroslav: *A szocialista könyvtárügy néhány lényeges jellemvonása*. Könyvtári Figyelő, 5. évf. 1959. 9. sz. 15. l.

[4] KŐHALMI Béla: *Könyvtártudományunk feladatai*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 6. köt. 1954. 359. l.

Studien zur Soziologie der Bibliothek).[5] A könyvtár és társadalom összefüggése azonban sokkal hangsúlyozottabb, minden szempontból sokkal döntőbb a szocialista társadalomban, következőleg a kérdés elméleti hátterének tisztázása is sürgetőbb.

Arról van tehát szó, hogy a könyvtárat nem szabad izoláltan néznünk, hanem fel kell derítenünk a könyveket, könyvtárakat létrehozó társadalmi hajtóerőket, szükségleteket; innen kell magyaráznunk sajátos vonásaikat, jellegüket, továbbmenően változásaikat is. De kutatni kell egyben a könyvtár társadalomalakító munkáját is, a belőle kisugárzó hatásokat, amelyek viszont a társadalom életét módosítják. Csak így, a hatások és kölcsönhatások közös tisztázása útján juthatunk el a valóság olyan képéhez, amely tudományosnak nevezhető. Magától értetődően fokozott jelentőség jut a könyvtár mai funkciórendszerének, annak a kérdéskörnek, hogy mi a könyvtár szerepe a *mai* társadalomban (a tudomány mai fejlettsége, az olvasók mai száma és színvonala esetében). Elsősorban mellőzhetetlen a következő két terület alapos elemzése: *a)* a könyvtár és a polgári társadalom; *b)* a könyvtár és a szocialista társadalom.

Az általános kérdések tisztázása mellett az egyes könyvtártípusokra vonatkozólag (közművelődési könyvtár, szakkönyvtár, iskolai könyvtár, egyetemi könyvtár stb.) külön is el kell végezni a funkcióvizsgálatot (a szocialista tudat fejlesztése, az általános és szakműveltség növelése, a tudományos kutatás és a termelés közvetlen segítése, művészeti nevelés, szórakoztatás stb.). Felmerül az egyes könyvtárak mellett az összkönyvtári és hálózati funkciók vizsgálata is, mint korunk könyvtárügyének jellemző kérdése.

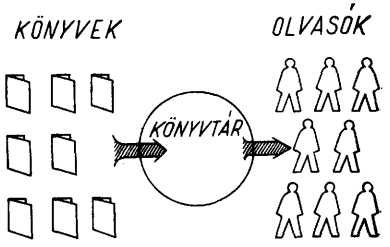

2. ábra

Itt vetődik fel a könyv terjedésének, felhasználásának általánosabb folyamata mint alapprobléma, továbbá a könyv és a többi közlési mód viszonya. (Pl. mi az, aminek továbbadására — és őrzésére! — elsősorban a könyv alkalmas, s mi az, amire a többiek jobban beválnak.)

A könyvtár szerkezeti elemzése

Ha feladatunk a társadalmi összefüggések vizsgálata, feladatunk az is, hogy képet nyerjünk a könyvtár szerkezetéről. A társadalmi szükséglet kialakította ezt az intézményt — annyi egyéb között — sajátos jelleggel, s nekünk vizsgálnunk kell a rá jellemző törvényszerűségeket. Kiindulásként azt az alaphelyzetet kell elfogadnunk, hogy a könyvtár mindig közvetítőként áll a könyvek és az olvasók között, ahogy ezt a *2. ábra* mutatja.. Mindkét irányú kapcsolata lényéhez tartozik, bár nem azonosak. A könyvek felé befogadó, azok állandóan áramlanak belé. Az olvasó felé viszont aktív, nyújtja könyveit és szolgáltatásait. Vagyis a könyvtár vizsgálata számára állandóan háromféle aszpektus adódik: nézni lehet a könyvek felől, az olvasók felől és a

[5] BROADFIELD, A.: *A philosophy of librarianship*. London, 1949. 120 l. — KARSTEDT, Peter: *Studien zur Soziologie der Bibliothek*. Wiesbaden, 1954. 97 l. — LANDHEER, B.: *Social functions of libraries*. New York, 1957. 287 l.

kettőt összekötő szervezet felől. Ami az utóbbit illeti, azért mellőzhetetlen, mert a könyvtár korántsem puszta csatorna, amelyen a könyvek átáramlanak az olvasó felé, hanem „gyűjtemény", amelyben azok egységgé formálódnak. Amikor leltárról, megőrzésről, raktári rendről, katalógusokról s a feltárás egyéb módjairól beszélünk, mindig ezzel a gyűjteménnyel állunk szemben. Minden valamirevaló könyvtári definícióban bent van ez a kifejezés: „rendezett könyvgyűjtemény", vagyis a könyvtár lényegéhez tartozik alakító, rendező szerepe. A rendezettségnek különféle fokozatai vannak s vannak válfajai; ezeket is vizsgálni kell. De vannak vele kapcsolatban olyan általános törvényszerűségek, amelyek minden könyvtárra jellemzőek. Ilyen pl. maga az, hogy a könyvtári rendet is állandóan két tényező determinálja: *a)* a könyvekben rejlő adottságok és *b)* az olvasók igényei (l. a fenti alapszkémát). Akár az ókori, akár a XVIII. századi, akár a bonyolult jelenkori osztályozásokat nézzük pl., mindig ezt találjuk. További általános jellemzője a könyvtári rendnek, hogy sosem befejezett, mindig alakuló. Bár a könyvtáros mindig áttekinthető egységre törekszik, azt sosem zárhatja le, hiszen szüntelenül új művek áramlanak be (egyúttal új igények jelentkeznek), vagyis a rendet folyamatosan változtatni is kell. Az ilyen alapelvek megállapítása nemcsak az elméleti megértés alapfeltétele, de elengedhetetlen a részletkutatásokhoz is.

Ennyit a könyvtárelméletről. Most áttérünk a helyzetelemzés és a történet kérdéseire. A fentiek után magától értetődő, hogy elsősorban két témacsoporttal kell foglalkoznunk: az olvasók és a könyvek vizsgálatával.

1.2 Olvasásvizsgálat (Helyzetrajz és történet)

Helyzetrajz

Ahogy adósak vagyunk az alapvető elméleti kérdések tisztázásával, pár kezdeményező lépéstől eltekintve alig tettünk valamit a konkrét könyvtári helyzet feltárására, megfelelő, tudományos elemzésére. Holott az élet csak úgy önti a problémákat, s ezek megválaszolása nélkül sem könyvtári világunk tudatos szemléletére nem juthatunk el, sem gyakorlatunkat megfelelően alakítani nem tudjuk.

A fő problémák az ellátottság, az igények és az irodalmi hatás körül csoportosulnak.

a) Ellátottság. Mindenekelőtt fel kell tárni a könyvtári ellátottságot, tisztázni: hogyan, milyen mértékben jut az adott könyvtári szervezetben könyvhöz a lakosság. A probléma először felmerül *földrajzi* nézőpontból, vagyis települési helyenként, mint falu, város, főváros; részletezendők természetesen ezen belül is az eltérések (pl. belváros, perifériák). De a földrajzi vizsgálat csak az egyik keresztmetszet, vizsgálni kell az ellátottságot *társadalmi szükségletek* szerint is. Itt arra kell választ adni, milyen mértékben vannak biztosítva a kutatómunka, a termelés, az egészségügy, az iskola vagy például a vakok, betegek stb. könyvtári feltételei. Már itt megjegyezhetjük — félreértések elkerülése végett —, hogy korántsem puszta adatgyűjtésről van szó, beható elemzésekre, az összefüggések felderítésére gondolunk. Például egy vidéki város (mondjuk Salgótarján) szakirodalommal, könyvekkel és folyóiratokkal való ellátottsága részlettanulmányként is rendkívül becses lehetne, ha az adatokat az ott élő szakemberekhez viszonyítva, azok megoszlását alapul véve mutatná be, másrészt a kapott helyzetképet beágyazná a szakirodalom nyúj-

totta lehetőségek összképébe. E kérdéskörben igen tanulságosak lennének bizonyos *negatív* vizsgálatok is. Sokat beszélünk róla, de mindig szólamszerűen, hogy a szakirodalom hiánya megbénítja a kutatást, visszafogja a termelést. Ezt a közhelyet így mindenki tudja, ezt a könyvtárosnak ki sem szabadna mondania. Neki *konkréten* kellene tudnia, hol mutatkoznak a hiányok, s azok milyen konzekvenciákat eredményeznek. Ami az értelmezést illeti, megvizsgálandó, van-e valami mérhető összefüggés az életszínvonal és a könyvtári ellátottság között, továbbá, hogy mi a természetes megfelelés a kulturális és a könyvtári ellátottság között.

b) Igények. Rendkívül fontos az olvasók igényeinek minél egzaktabb módszerekkel való feltárása. Ha tudjuk elméletben, hogy a könyvtárat társadalmi szükséglet hozta létre, vizsgálnunk kell konkréten is, mi ez a szükséglet. Fokozottan fontos ez szocialista társadalmunkban, ahol a régivel szemben teljesen új helyzet jött létre. V. I. SUNKOV, a szovjet Könyvtári Tanács elnöke legutóbbi programadó beszédében hangsúlyozottan emelte ki a fizikai és szellemi munka közti lényegi különbség fokozatos felszámolásának kihatását, azt hogy ma már nemcsak a kutatók, a mérnöki-technikus személyzet számára van szerepe a politikai, tudományos és műszaki könyveknek, hanem egyre nagyobb mértékben igénylik ezeket a szovjet társadalom egyéb rétegei is; ezért elengedhetetlen az idevágó elméleti kérdések kidolgozása.[6] Nem kis jelentőségű társadalmunk fokozódó differenciálódása. Míg régen meglehetősen homogén volt mind az ún. nép, mind a műveltek világa, ma mindkettő az olvasói igények végtelen változatosságát mutatja. Gondoljunk csak a foglalkozások mai sokaságára! És mindezt megint keresztezik a települési, képzettségi stb. viszonyok. De hogy a kérdés milyen lényeges, azt illusztrálja, hogy az 1958. évi washingtoni Nemzetközi Tájékoztatási Konferencia problematikájában az első témacsoportot a kutatói igények vizsgálata alkotta.[7] E. TÖRNUDD nagy beszámolójától *(Hogyan használják a tudósok és mérnökök a tudományos irodalmat és tájékoztató szolgáltatásokat?)* a részletbeszámolókig 13 referátum foglalkozott a témával. Megjegyezhetjük, hogy itt is adódnak *negatív* területek. Feladataink közé tartozik a nem-olvasók tanulmányozása is: hogyan oldják meg problémáikat? mennyiben jelentkeznek a nehézségek objektíven, s mennyi szerephez jutnak azok tudatukban? Az irodalom felől nézve negatív terület az, amit nem igényelnek; itt elsősorban a holt művek problémái merülnek fel (kiadványfajonként, tudományszakonként meddig él, hat, keresett az irodalom). Megjegyzendő továbbá, hogy fogalmilag szigorúan kettéválasztható a *szükséglet* és az *igény*, amaz objektív tényező, emez annak szubjektív felismerése. Igaz,hogy a módszerek (főleg a kérdőíves módszer járja) e téren még fejlesztésre szorulnak, de ez a körülmény is inkább a kutatásra kell hogy ösztönözzön bennünket.

c) Igénybevétel. Az igények és az ellátottság csak az eredmény feltételeit teremtik meg, hogy az létrejön-e, egyéb körülményektől is függ. Mindenesetre az eredmény az igénybevétel, s ez maga külön vizsgálati terület. Sőt megállapíthatjuk, hogy a helyzetrajz problematikájában világszerte az igénybevétel a legkidolgozottabb s méretét tekintve is a legszélesebb terület. Főbb kérdései

[6] SUNKOV, V. I.: *Zadacsi szovetszkoj bibliografii v predsztojascsem szemiletii.* Szovetszkaja Bibliografija, 1959. 3 (55). No. 3—8. l. — Magyarul: Könyvtári Figyelő, 6. évf. 1960. 4/6. sz. 114—121. l.

[7] *International Conference on scientific information. Washington, November 16—21. 1958. Proceedings.* 1—2. vol. Washington, 1959. 1635 l., 1 t.

ezek: kik, milyen céllal, milyen mértékben járnak a könyvtárba és mit olvasnak?

A „*kik*" kérdés az olvasók összetételét, rétegeződését rejti. Nem kell magyarázni, hogy megint milyen fontos probléma szocialista társadalmunkban. Vizsgálni kell, hogy a rétegeződés hogy alakul kor, foglalkozás, műveltségi szint stb. szerint, mik e csoportok arányai egymás közt, s hogy viszonyulnak ezek az össznépesség arányaihoz. Megint külön probléma falu, város, főváros stb.

Hasonlóan izgalmas kérdés azonban, hogy *mik az olvasás indítékai*. A szórakozás, továbbtanulás, művelődés stb. arányai merülnek itt fel, bár ezek még csak a durva kategóriák. Már finomabb vizsgálatot igényel, hogy e kategóriákon belül milyen befolyásoló tényezők érvényesülnek (divat, propaganda, ismerősök ajánlása, recenziók stb.) és milyen intenzitással. Mi tesz vonzóvá egy könyvet, s mi riaszt el tőle, esetleg várakozás ellenére is. Ha az irodalomtudományban fontos szerepet kap az ízlés kutatása, itt sokkal szélesebb keretekben vetődik fel a probléma: mindenfajta irodalmi termékre (tehát korántsem csak a szépirodalomra) vonatkozóan. Csupa olyan kérdés, amely egy szocialista társadalomban, ahol a tömegek kulturális, ideológiai nevelése fokozottan előtérben van, sürgős megválaszolást kér. Minthogy bizonyos mértékig rendelkezésre állnak a nyugati államokból az ottani vizsgálatok eredményei, érdekes lesz kideríteni, mi az eltérés a tőkés és a szocialista társadalmak között.

Az a kérdés, hogy *milyen mértékben* veszik igénybe az olvasók a könyvtárat, viszonylag a könnyebbek közé tartozik, mert mennyiségi adatokat kíván, de a könyvtár társadalmi hatása szempontjából legkevésbé sem jelentéktelen. Ennél a kérdésnél jegyezzük meg, de általánosabb érvénnyel, hogy a könyvtári nyilvántartások magukban is kifejezhetetlen értéket képviselnek, csak olvasni kell tudni bennük. Nem voltunk-e sokszor vakok e kinccsel szemben, nem jártunk-e úgy el, mint az írástudatlan beduin, aki nem tudott mit kezdeni a legértékesebb leletekkel?

Az igazi tartalmi kérdés az, hogy „*mit*" olvasnak olvasóink. Persze itt is komplex problémáról van szó. Lehet elemezni a helyzetet műfaji megoszlás szerint (könyv, folyóirat stb., illetve szépirodalom, ismeretterjesztő irodalom, szakirodalom), de még érdekesebb a részletező vizsgálat: hogyan alakul az érdeklődés tárgykörök szerint (sőt továbbmenően egyes művek szerint). Bizony nem lenne haszontalan feldolgozni a politikai irodalom, a természettudományi irodalom, a műszaki irodalom, a mezőgazdasági irodalom stb. forgalmát, természetesen több keresztmetszetben, vagyis szétválasztva a nehézségi fokokat (szakkönyv, népszerűsítő mű stb.), s megosztva figyelve az egyes könyvtártípusokat, eltérő olvasótípusokat. Közművelődési könyvtárügyünk keretében mindenesetre alapvetően fontos lenne tanulmányozni a most bontakozó szakirodalom-olvasást, bármilyen kezdetleges formák közt folyik is, kielemezni a tanulságokat. Különleges terület a tudományos könyvtárak használata. Feltehetjük pl. a következő kérdéseket: felhasználják-e és milyen mértékben azokat a forrásanyagokat, amelyek ott jelen vannak (külföldi szakkönyvek, külföldi folyóiratok)? milyen az ipari termelés és a könyvtárak kapcsolata? mit nyújtanak a könyvtárak az orvosi gyakorlat számára? stb. Ugyancsak nem lenne érdektelen megvizsgálni a könyvtárközi kölcsönzés több éves anyagát, főleg külföldi vonatkozásban. A kérdés vizsgálható, mint utaltunk is rá, olvasótípusok szerint. Pl. milyen érdekes lenne összehasonlítani, mit olvasnak az egyetemi hallgatók nálunk és egy másik népi demokra-

tikus vagy egy nyugati államban. De a fő típusok mellett figyelmet kell szentelni a melléktípusoknak is (pl. képzetlen sokat olvasó, képzett keveset olvasó).

Így keresnek feleletet a „kik", „mivégre", „mennyit" és „mit" kérdései. Természetesen ezek a kérdések a vizsgálatban nem mindig válnak így szét, sőt igazán hiteles képet együttes felvetésük eredményez. Pl. ha egy könyvtár forgalmát — mondjuk egy hét keretében — átfogó elemzésnek vetjük alá, együtt tesszük fel a kérdéseket: ki, mit, milyen célból olvas.

Eddig a helyzetrajz három problémakörét vettük sorra: az ellátottságot, az igényeket és az igénybevételt. Mindenki előtt világos, hogy ezek összefüggnek egymással. Hogy fejezhető ki az összefüggés? A kapcsolat először az igények és az ellátottság között áll fenn, majd ezek viszonya függ össze az igénybevétellel. Az igények és az ellátottság között az összhang, megfelelés keresendő, mindig innen kell kiindulni, mert ez a könyvtárügy eredményességének alapja. *(Első törvény.)* Az összhang, megfelelés foka hozandó azután párhuzamba az igénybevétellel, normális körülmények között itt egy újabb kapcsolat fedezhető fel. Részleges összhangnak ui. kis igénybevétel, teljes összhangnak maximális igénybevétel kell hogy megfeleljen. *(Második törvény.)* Csakhogy a gyakorlatban ez nem mindig így van. Sokszor igények és ellátottság egyezése esetén is elmarad a várt igénybevétel. Következőleg az igénybevételnek egyéb feltétele is van, ez pedig a könyvtár vonzóereje. A szélső eset az, ha az érdekeltek nem is tudnak a könyvtárról. De elmarad az eredmény akkor is, ha tudnak ugyan róla, de messze van, csupán nehézségek árán érhető el. Végül nincs megfelelő igénybevétel még közvetlen közelség esetén sem, ha rosszak a könyvtár szolgáltatásai, nehézkes az ügyvitele. Az igénybevétel elemzése tehát mindig el kell vezessen ahhoz a kérdéshez, hogy megfelelő-e, s ha nem, mik az elmaradás (részleges elmaradás) okai.

d) Hatások. A helyzetrajz teljessége megkövetel az eddigieken kívül egy további elemzést is, a könyvtár hatásának konkrét vizsgálatát. Ez valamennyi közt a legnehezebb. Mindnyájan tudjuk, hogy a könyvtár — általában az irodalom — nem kis hatást fejt ki, egész munkánknak ez a feltételezés az alapja, mégis megakadnánk, ha a részletekről kellene vallanunk. Megint azzal az esettel állunk szemben, hogy sokszor sajnos a könyvtárosoknak maguknak sincsenek tisztázott részletismereteik, holmi laikus általánosságoknál ők is alig tudnak még egyebet.

Felmerül a probléma az irodalomtudományban is, amikor vizsgálják egy-egy író (vagy akár mű) hatását a korabeli közvéleményre, az utókorra. Az ilyen vizsgálat ott is a társadalmi szemlélet jele. Számunkra természetesen a feladat még szélesebb mértékben jelentkezik. A módszerek sajnos itt a legtisztázatlanabbak. Míg az előző esetekben többnyire célhoz vezet a statisztikai módszer, itt sokkal kifinomultabb, néha egyenesen egyedi vizsgálatok szükségesek. A kérdések, amelyekre elsősorban választ kell kapnunk, a következők:

mikor jön létre a hatás, mik a feltételei? (Nem mindig jelentkezik, amikor kívánatosnak tartjuk, elő szeretnők idézni.)

hogyan folyik le?

milyen irányú? (tettre késztet, véleményt módosít, valamilyen vonatkozásban gazdagít stb.)

Igazi eredményeket természetesen a speciális vizsgálatok hoznak. A specializálás itt is főleg két irányban érvényesülhet:

olvasótípusok szerint (kutatók, gyakorlati szakemberek, gyermekek stb.)

az irodalom fajai szerint (népszerűsítő irodalom, klasszikus szépirodalom, modern szocialista irodalom stb.).

Mielőtt a könyvtári helyzetrajz kérdéskörét elhagynók, két kiegészítő megjegyzást kell tennünk. Az egyik az, hogy természetesen nemcsak az olvasásra vonatkoznak a fent elmondottak, hanem értelemszerűen a könyvtár egyéb szolgáltatásaira is. A tájékoztatással (dokumentációval) kapcsolatban pl. éppúgy felmerül az igények, az ellátottság, az igénybevétel, a hatás (hasznosítás) problémája, mint az olvasmányanyaggal kapcsolatban. A másik kiegészítés a vizsgálatnak a könyvtárat körülvevő köreire akar utalni (vö. 5—6. lap).

Szó volt már arról, hogy közönségünk olvasása, tájékozódása korántsem korlátozódik a könyvtár szolgáltatásaira. Ebből következik, hogy a fentebb tárgyalt vizsgálatokat lehet ugyan végezni pusztán a könyvtár viszonylatában, de lehet folytatni szélesebb keretek között is. Az utóbbi részleteire most nem térhetünk ki, mindenki értelemszerűen kiterjesztheti az elmondottakat. Csupán megjegyezzük, hogy a könyvtári ellátottságnak megfelelő szélesebb kategória az irodalmi ellátottság (itt az a kérdés, van-e könyv mindenkinek: a gyermekeknek, a műveltségbe újonnan belépő rétegeknek, szakmunkásoknak, parasztoknak stb., — s ami van, elég-e, megfelelő-e). Magyarázni sem kell, milyen fontos a könyvtári igény és irodalmi igény eltérésének tisztázása. Az olvasás és az irodalmi hatás ismert fogalmak. Arra is csupán utalni lehet — ezúttal is — , hogy tág lehetősége van a társadalmi közlés perspektívájában végzendő vizsgálódásoknak. Itt a fogalmak a következők: általános kulturális igény, általános kulturális ellátottság; kulturális „fogyasztás"; a művelődés hatása. Igen tanulságosak lehetnek (külföldön egyre gyakoribbak) az összehasonlító elemzések (pl. könyvtár és televízió között).

Ha talán kissé hosszadalmasnak tűnnek az elmondottak, arra szeretnénk csak utalni, hogy viszonylag kimunkálatlan területtel állunk szemben Kevesebb szóval nem lehetett volna elég világos képet adni. Másutt jobban állnak. A lengyeleknél pl. már szép hagyományai vannak az olvasásvizsgálatnak, amelynek központja ma a Könyvtártudományi és Olvasásügyi Intézet. Ez nemcsak maga végez munkát, hanem a vidéki megfigyelő állomások egész hálózatát építette ki.

Történeti kutatások

Szögezzük le, hogy rendkívül fontosnak tartjuk a történeti kutatásokat. De a könyvtár és társadalom viszonya meghatározó szempont kell hogy legyen itt is. Csak ebből a nézőpontból adhatjuk a jelenségek értelmezését, márpedig mi értelmezni akarjuk a társadalmi életnek ezt a darabját. Rendkívül fontosak ezért minden időszakra vonatkozólag az olyan kérdések, hogy mi volt a könyvtár jelentősége, szerepének tudata a korabeli közvéleményben, hogy mi volt az olvasók száma, osztálytagozódása, milyen sajátosságok jellemezték őket a könyvek használata közben, hogy mi volt a magánkönyvgyűjtés és közületi könyvgyűjtés viszonya stb.

Azt hiszem azonban, hogy egyetért az ankét abban, hogy számunkra a legfontosabb a könyvtártörténet utolsó száz évének feldolgozása. Ennek kettős oka van. Egyrészt ez érteti meg a jelen helyzetet. Másrészt ez a legdifferenciáltabb, következőleg legproblematikusabb, az értelmezést leginkább megkívánó időszakasz. A könyvtárügy döntő jelentőségre a közművelődésügy kiszélesedésével, az írás-olvasás általánossá válásával jutott, ez a tényező magyarázza a

közművelődési könyvtárügy kibontakozását; ugyanakkor a modern tudomány differenciálódása hozta létre a szakkönyvtárügy bonyolult szervezetét. S mindegyik a szolgáltatásoknak mennyi ágazatát, a felépítésnek milyen jellegzetes formáit alakította ki! A régi, alig tagolt, szűkkörű és kiskapacitású könyvtárak helyén a modern könyvtárügy szétágazó hálózatának kibontakozását megrajzolni, a változásra ösztönző és visszatartó erőket egyaránt számbavenni, az általános fejlődés és a hazai viszonyok egybevetését megadni — nem a legérdekesebb feladatok közé tartozik-e? S az utolsó száz év keretében nem kínál-e fokozottan bonyolult problematikát a legutóbbi tizenöt év szocialista fejlődése?

A fentiekből az következik, hogy legidőszerűbbnek két témakör minősül: *a)* a közművelődési könyvtárügy története, *b)* a szakkönyvtárak kialakulásának története. Nem mintha egyéb témák nem lennének fontosak, sőt igenis jelentősnek tartjuk az olvasási kultúra egész fejlődésének feldolgozását, de az első menetben az említett két témára kell a figyelmet összpontosítani.

1.3 A modern könyvtermeléssel kapcsolatos problémák (Helyzetrajz és történet)

Ha ez az ankét a témákat fontosságuk alapján akarja kiválasztani, éles vonalakkal rajzolódik szemünk elé az a témacsoport, amely a modern könyvtermés méreteivel függ össze. Az első előadás már igen meggondolkoztató adatokat közölt e méreteket illetően. De elképesztőek a számok akkor is, ha pusztán a tudományos termésre vagyunk tekintettel. A Tudományos Társulatok Nemzetközi Tanácsa (ICSU) szerint évi 13 millió lapnyi terjedelemben kerülnek közreadásra tudományos értékű publikációk. Olyan földcsuszamlásszerű jelenség ez, amely teljesen új feltételeket teremt munkánk számára. Mi jellemzi a könyvtermést, és milyen kihatások adódnak belőle a könyvtárak számára? — jelentkeznek szükségszerűen a megválaszolandó kérdések.

A modern könyvtermelés elemzése

Mindenekelőtt szembe kell nézni a helyzettel, meg kell vizsgálni a modern könyvtermést a maga konkrét mivoltában, különféle összefüggéseiben. Elsősorban három vonatkozásban szükségesek a tanulmányok: mennyiségi, műfaji és minőségi szempontból. (Most a második körben vagyunk, de ez esetben innen kell kiindulnunk; csak ennek felderítése után léphetünk be a belső, szűkebb körbe, a könyvtár területére.) A *mennyiségi* vizsgálat fogalma az eddigiek után világos. *Műfaji* vizsgálaton azt értjük, hogy tisztázandó a könyveken belül a monográfiák, kézikönyvek, adattárak stb. modern funkciója, a könyveken túl a sajtó, folyóiratok, referáló lapok, intézeti közlemények stb. szerepe. Ismeretes, milyen központi problémává lett a közreadás átfutási időtartama (az az idő, amely a tudományos felfedezés és a nyomtatott közlemény kézbevétele közé esik). Ez kiadványfajonként eltérő. Könyvekben csak évek múlva csapódnak le az új eredmények, a folyóiratcikkekben már hónapok múlva. Ezért jutottak a folyóiratok döntő jelentőségre számos tudományág területén, meghagyván a könyveknek az időnkénti összegezés feladatát. Csakhogy a kutatás olyan gyors tempót vett, hogy beállt a feszültség a folyóiratközlemények felé is; ma már bénítóan hat a 4—8 hónapos átfutás is. Ismeretes J. D. Bernal forradalmi javaslata, hogy a jelenlegi folyóiratrendszer helyére teljesen új megoldást léptessünk, megelégedve a cikkek kivonatainak kinyomtatásával

(a teljes szövegek fotomásolat vagy mikrofilm formájában lennének hozzáférhetők).[8] Itt vetődik fel az elsődleges és a másodlagos publikáció kérdése is.

A *minőségi* vizsgálat a publikációk tartalmára vonatkozik, azt igyekszik tisztázni, hogyan alakulnak a témák, irányzatok az egyes társadalmi rendszerekben, országokban, korokban stb. (Kitekintés a külső kör felé: közlési módok szerint, pl. könyv-film-rádió vonatkozásában.) Könnyű belátni, mennyire tanulságos lenne kielemezni, hogy milyen kérdésekre terjeszkedik ki a hazai szakirodalom szemben más országokéval, hogy mik a tárgyalás szempontjai a szocialista, illetve a tőkés országokban stb.

Nem szabad megfeledkeznünk egy speciális, határterületi kérdésről: a féligpublikált vagy nem publikált irodalomról. Annyira fontos ez, hogy H. Coblans egy előadásában, amelynek *A nemzetközi dokumentáció problémái* címet adta, kizárólag erről beszél.[9] A tudományos intézetekben ma már nagy számmal gyűlnek fel azok a szövegek, amelyek fontos tartalmuk ellenére sem látnak nyomtatásban napvilágot. Az ok főleg az az ellentmondás, amely a tudományos kutatás volumene és a publikációs lehetőségek közt kialakult, egyszerűen lehetetlen mindent kinyomtatni; néha a titkosság miatt nem kerül sor a közreadásra. Mindenesetre világszerte panaszkodnak, hogy mi minden marad ma rejtve a kutató előtt, gyakran még ugyanabban az épületben is. Mi olvassuk ezeket a panaszokat, vagyis a külföldi beszámolókból ismerjük a problémát (tudjuk pl. hogy az Egyesült Államokban évi 100 000 „műszaki beszámoló" készül), de senki sem mérte még fel, mi a helyzet nálunk.

Ami a vizsgálat szempontjait illeti, mindig két dologra kell a kutatónak figyelnie. Egyrészt azt kell kielemeznie, mik a jelenkor tipikus irányzatai, másrészt azt, hogy mik a szocialista társadalom jellegzetességei. Megjegyezhetjük, hogy e témacsoportban elsősorban a tudományos, illetve szakkönyvtárak kérdései kerülnek előtérbe.

Kihatások a könyvtári állományra

Mindez nem kis hatással van a könyvtárak állományára, átalakulást, nem egyszer súlyos zavarokat eredményezve.

a) A teljesség kérdése. Nemrégen még vitathatatlan követelménynek tartották a tudományos könyvtárak esetében a teljességet. Közben az élet rácáfolt az ideálra, a könyvtárak bizony tehetetlenül állnak szemben a feladattal. De inkább csak szenvedik a fejleményeket, a pontos diagnózis még hiányzik. Pedig itt is csak a bonyolult helyzet kielemzése hozhat eredményt. Tulajdonképpen a feladat a következő: a tudományos termés adatait számszerűen szembe kell állítani a könyvtári kapacitással, s elemezni kell a kapott viszonyt. Vagyis: nézni pl. a kémiában, hogy mit kellene beszerezni, s szembeállítani ezzel, mennyi a maximális keret kötetben, pénzben, devizában. Meg lehet rajzolni akár a grafikont is, ábrázolni, hogy a két vonal hogyan távolodik el egyre jobban egymástól. Így jelentkezik — tudatosan — egy újszerű társadalmi jelen-

[8] Bernal, J. D.: *Provisional scheme for central distribution of scientific publications.* The Royal Society Scientific Information Conference 1948. Report and papers submitted. London, 1948. 253—258. l.

[9] Coblans, H.: *Probleme der internationalen Dokumentation.* Nachrichten für Dokumentation, 1959. 1. Nr. 10—13. l. — Magyarul: Könyvtári Figyelő, 5. évf. 1959. 2. sz. 33—44. l.

ség: ellentmondás a világ irodalmi termelése és a könyvtárak felvevőképessége között. Nyilván fokozottan jelentkezik a probléma egy olyan kis állam számára, mint Magyarország. Ha az Egyesült Államok a Farmington Terv útján próbált a kátyúból kikeveredni, s ha e Terv első tíz évi tapasztalatainak tudományos feldolgozására 21 000 dollárt irányoztak elő, megérthetjük, mennyire fontos a kérdés a számunkra. Meg kell tehát vizsgálni nekünk is, milyen mértékben van jelen a külföldi tudományos szakirodalom könyvtárainkban. A kérdés a fenti mennyiségi egybevetés mellett elemezhető tartalmilag is, pl. úgy, hogy számbavesszük egyes fontosabb tudományok (pl. agrártudomány) könyvtermését, folyóiratait stb. egy bizonyos időszakban, majd a kapott címjegyzéket egybevetjük a hazai állománnyal, végül elemezzük mind a meglevő, mind a hiányzó anyagot kutatási irányok, országok stb. szempontok szerint. A nyomasztó kényszerűség helyett az értelmes szelekció útjára csak ezen az alapon léphetünk.

b) Eltolódás a kiadványfajok megoszlásában. Amit fentebb mondtunk a kiadványfajokkal kapcsolatban, nemcsak az irodalom területén jelentkezik, hanem ugyancsak felmerül könyvtári keretekben is. Az eltolódás igen nagyméretű. (Világszerte idézett példa, hogy a washingtoni Kongresszusi Könyvtár új szerzeményeinek már 3/4 része periodika). Mindez azt jelenti, hogy vizsgálni kell a kiadványfajok arányait, összevetve egymással a különféle könyvtártípusokat egyrészt, a hazai és a külföldi helyzetet másrészt. Főleg igen nagy gondot kell fordítani az újabb, sokszor még teljesen ki sem alakult típusokra, mint pl. a sokféle sokszorosítás, gépirat (l. fentebb a féligpublikált és nem publikált anyag kérdését). Feltárást érdemel maga az a speciális eset, hogy a kézirat és nyomtatvány hajdan véglegesnek tartott éles határa megint elmosódott a sokszorosítványok közéjük ékelődésével. Rendkívül időszerű a nemírásos dokumentumok (film, hangszalag, hanglemez stb.) gyűjtésével összefüggő kérdések tanulmányozása. Természetesen a szelekció a kiadványfajok tekintetében is kényszerítően érvényesül. Ma már a nemzeti könyvtár számára is probléma, hogy mit gyűjtsön pl. az aprónyomtatványokból. Ismeretes, hogy a nyomtatás milyen mértékben követ korunkban a közreadás funkciója mellett használati célokat is (zacskók, dobozok feliratai stb.). Ki gondolhatna ennek a nyomtatványáradatnak az elraktározására és megőrzésére? De hol van a határ?

c) Az értékküszöb. Ezzel elérkeztünk témáink egyik legnehezebbjéhez, annak a problémájához, hogy mely dokumentumnak van könyvtári értéke. Tipikusan korunk kérdése ez: számunkra azonban kikerülhetetlen. A válasz nyilván nem lehet sablonos, könyvtártípusonként eltérő lesz. A szakkönyvtárak szempontjából a *tudományos* értékküszöbnek van jelentősége, azt az irodalmat kell gyűjteniök, amely a kutatáshoz ad anyagot (tehát nem harmadkézi, népszerűsítő stb. feldolgozás). A közművelődési könyvtárak szempontjából a *használati* érték a lényeges. Itt különleges feldolgozást érdemel az „alighasznált" és a „holt" anyag kérdése, amelyek tisztázatlansága máris sok zavart okozott könyvtári életünkben Legnehezebb a nemzeti könyvtár problémája, ahol sem a használati, sem a tudományos értékküszöb nem elegendő. Itt az „archiválisʺ értéknek kell korszerű értelmet adni.

d) Állományelemzés. Ahogy az előző témacsoportban (1.2) a helyzetrajz fő problémája az olvasás volt, itt az állományelemzés lép annak a helyére. Ez épp úgy önálló kutatási terület rangját érdemli, mint amaz. Amit a fentiekben teljesség, kiadványfajok, értékküszöb kapcsán elmondtunk, tulajdonképpen mind állományelemzés, nemcsak gyakorlati vizsgálat. A fentiekhez tehát

ennek hangsúlyozása mellett csak annyit fűzünk hozzá, hogy a részvizsgálatok mellett van olyan elemzés is, amelynek vezető szempontja az állomány egésze (kiegyensúlyozottság, megfelelő arányok az egyes részlegek között, az a bizonyos gyűjteményjelleg). Itt említjük meg, hogy az állományelemzéshez elengedhetetlenül szükséges bizonyos standardjegyzékek kidolgozása.

Kihatások a feltárás módszereire

Korunk könyvtermésének méretei még egy vonatkozásban okoztak földcsuszamlást a könyvtári életben: a feltárás terén. Itt is teljesen új helyzet alakult ki, s annak jellegével, lehetőségeivel itt is szembe kell néznünk.

a) Az osztályozás problémái. A könyvtártudomány keretében azért lett főfontosságú ágazattá az osztályozás, mert ez van hivatva rendet teremteni a kiadványok különben áttekinthetetlen dzsungelében. A mai helyzet még csak nem is hasonlítható a hajdanihoz. Hogyan is lenne ahhoz mérhető, mikor a mai osztályozás pár tucat általános kategória helyett a tudományok túlspecializált, szinte a végtelenségig differenciált tematikájával áll szemben? Az ETO szakszámainak a mennyisége már meghaladja a százezret, s hasonló nagyságrendben folyik az új szovjet osztályozó rendszer kidolgozása. De a különbség nemcsak mennyiségi. A tudományok differenciálódása nem úgy történik, ahogy a fa ágai szétválnak egymástól, aholis minden hajtás külön él a többi mellett. Itt az új hajtások nemcsak kiválnak, hanem sokszor össze is nőnek egymással, mégpedig nem is egy irányban. Nemcsak az ún. komplex tudományokra jellemző ez, a témák sokirányú összefüggését, kapcsolatait tapasztalhatjuk a tudomány egész területén. (Egy elemzés szerint az 1950. évi közlemények 85%-ának összetett tárgya volt.) Az új helyzet azonban azt jelenti, hogy az osztályok lineáris elrendezésével, amely a régi osztályozó rendszereket jellemzi, a tudományok összefüggéseit ma már visszaadni nem lehet. (Innen ered a „többsíkú" osztályozás, s mindaz a kísérlet, amely a komplex valóságban, sokirányú, keresztül-kasul ágazó összefüggéseivel akarja ábrázolni a tudományos tematikát.) S e minőségi különbség mellett még szerepet kap a megközelítés más módja is. RANGANATHAN szerint az egyik legdöntőbb eltérés az, hogy régen a könyvtári szolgáltatás egységei az átfogó ismerettömbök voltak, ma a szolgáltatás kiterjed az ismeretelemekre is (könyvrészletek, folyóiratcikkek, adatok, egyes megállapítások stb.).[10] Következőleg az osztályozás számára is az elemeket feltáró eljárás a parancs, a mélységbe kell hatolnia („mélységi osztályozás"). Mindez csak fokozza az elmondottak súlyosságát.

Nyilvánvaló, hogy az új helyzetben nemcsak a gyakorlati osztályozás (a „szakozás") a könyvtárosok feladata, hanem tisztázniok kell az osztályozás elméleti kérdéseit is. Ma már az *osztályozáselméletnek* hatalmas irodalma van. Ezen belül nem kis feladatok várnak reánk is, minthogy a szocialista tudományrendszerezés egyre sürgetőbb. A külföldi idealista és prakticista irányzatokkal szemben („az osztályozás puszta konvenció dolga"), nekünk épp a tudományos osztályozás megteremtésén kell dolgoznunk. Tudománytalan minden osztályozás, amely önkényes, nem a valóságot tükrözi (még ha konvenció szentesíti is), tudományos pedig az, amely a valóság meglevő összefüggésrendszerét adja viszsza. A könyvtártudomány feladata az, hogy megoldja a gyűjteményeinkben

[10] RANGANATHAN, S. R.: *Micro thought and its service.* Annals of Library Science. 4. vol. 1957. 123—129. l.

együttlevő hatalmas publikációtömeg áttekinthetővé tételének kérdését, vagyis fedje fel az ott adva levő összefüggéseket. A spekulatív osztályozások kora lejárt, minthogy már folyik a valóságból kiinduló, azt elemző osztályozás, — értve valóságon ez esetben a gyűjteményünkben előttünk levő, írásos, rögzített ismeretek világát. Azzal a jólismert jelenséggel állunk itt is szemben, hogy kezdetben filozófiai keretben jelentkező probléma később szaktudományi jelleggel kerül vizsgálat alá, szaktudományi módszerekkel.

b) A bibliográfiai nyilvántartás. V. I. SUNKOV fentebb már idézett beszédében hangsúlyozottan utalt arra, hogy az eddiginél nagyobb mértékben és bátrabban kell megvitatásra bocsátani a bibliográfiai elmélet kérdéseit. Szavai értékeléséhez azonban tudni kell, hogy a Szovjetunióban önálló bibliográfiai folyóirat jelenik meg (a *Szovetszkaja Bibliografija*), s a beszédet megelőzően 1959-ben külön bibliográfiai konferencia zajlott le. De még ehhez a helyzethez képest is fokozni kell az elméleti munkát! Mit szóljunk akkor mi a mi oly vékonyan csörgedező bibliográfiaelméleti tevékenységünkkel? Igaz, hogy a téma fontossága nálunk is benn van a köztudatban (ezért nem is kell itt sokat időznünk), csak a szükséges tanulmányok maradnak el mégis csodálatos módon.

Pár kérdésre kell felhívnunk a figyelmet.

Az egyik a bibliográfiai feltárás *szélessége*. Amit fentebb a könyvtermés alakulásával kapcsolatban mondtunk, az mind bibliográfiai probléma is: a mennyiségi növekedés a hagyományos bibliográfiai kereteket feszegeti, a műfaji eltolódás új feldolgozási gondokat okoz stb. Mi modern értelemben véve a bibliográfiai nyilvántartás elengedhetetlen anyaga, ez a kérdés. Kiemelendők az új típusok: sokszorosítványok, félig publikált és nem publikált anyag stb.

Foglalkozni kell a feltárás *mélységével* is a fent említett RANGANATHAN-féle megjegyzés szellemében. A helyzetet az teszi nehézzé, hogy egyszerre kell szélesíteni is, mélyíteni is a feltárást. Hogy birkóznak meg ezzel a bibliográfiák?

Nagy probléma a bibliográfiai *átfutás*. Tisztáznunk kell, hogy tudományáganként és bibliográfiai típusonként mennyi az az idő, amíg a publikációkról az adatok bibliográfiailag hozzáférhetőek.

Gondos elemzést igényelnek az egyes bibliográfiai *műfajok*. Külön kell foglalkozni a szakbibliográfia, az ajánló bibliográfia, a nemzeti bibliográfia, a személyi bibliográfia stb. kérdéseivel, funkciójával, szerkezetével. Eközben döntő szempontként érvényesüljenek — itt is, de egyebütt is — a szocialista társadalom szükségletei.

A bibliográfiai munka általános kérdéseinek (célkitűzés, funkció, tartalom, forma) vizsgálata mellett foglalkozni kell a bibliográfiák tipológiájával, a nemzeti bibliográfia korszerű funkcióinak tisztázásával, a szakbibliográfiák és az ajánló bibliográfiák differenciált típusaival, a közművelődési, illetve a tudományos és szakkönyvtári hálózatok bibliográfiák iránti igényeivel, a bibliográfiák felhasználásával az egyes könyvtártípusokban, illetve az egyes olvasórétegek által. Fontos feladat a rejtett bibliográfiák, a folyóiratmutatók és a bibliográfiai hivatkozások problémáinak tanulmányozása.

c) Dokumentáció : referálás és gépi irodalomkutatás. Nincs időnk, hogy részletesen foglalkozzunk azzal, hogyan nő át a bibliográfia — épp korunkban — dokumentációvá. Míg a feltárás bibliográfiai szakaszában az olvasó megelégszik azzal, hogy segédeszközt kap, jegyzékbe foglalják számára az irodalmat (de maga választ!), hovatovább a jegyzékek sem elegendők, a válogatást is egyre jobban áthárítja az őt kiszolgáló apparátusra. (Minél nagyobb özönnel s minél gyorsabb iramban jönnek a publikációk, annál gyorsabb ez a

folyamat; magától értetődően elsősorban a természettudományok és a technika területén élesedett ki a helyzet.) A dokumentáció tehát korszükséglet, válasz arra az igényre, hogy összeköttetést teremtsünk a messzemenően differenciált olvasói, kutatói igények és az ugyancsak hatalmasan specializálódott publikáció-tömeg között.

Arra sem kell sok szót vesztegetnünk, milyen széles kutatási területté nőtte ki magát az utóbbi években a dokumentáció. Önálló folyóiratai vannak, konferenciák egész sora foglalkozik kérdéseivel, elég itt csak az 1958. évi washingtoni Nemzetközi Tájékoztatási Konferenciára utalnunk. Nyilvánvaló, hogy számunkra is komoly konzekvenciák adódnak ebből a helyzetből, ha nem akarunk lemaradni.

A bibliográfiai címjegyzékek elégtelensége mindenekelőtt a referálás elterjedését váltotta ki. Ezért először mi is ezt a témakört szeretnénk kutatóink figyelmébe ajánlani. Szükségünk van a hazai helyzet feltárására tudományáganként részletezve, a hazai és külföldi referálás viszonyának tisztázására (a kettős feldolgozás indokoltsága vagy feleslegessége), az egyes típusok elemzésére s itt a tárgyi hűség vizsgálatára.

A dokumentációban egyre inkább súlyponti helyet kap a gépi irodalomkutatás, értve ezen a kivonatoknak egy mesterséges „gépi" nyelvre való áttételét, a kódrendszerek kérdését, a különféle válogatási eljárások vizsgálatát. A súlyponti jelleg szembeötlő volt a washingtoni konferencia tematikájában, s jól látható a szovjet kísérletekben is. (G. I. Gol'dgamer: „Meg kell teremtenünk a feltételeket a tájékoztató munka gépesítésére és automatizálására, amely lehetővé teszi, hogy tízszeres, százszoros és ezerszeres gyorsasággal tudjuk végezni a szükséges anyag feldolgozását és kikeresését".[11]) Természetesen mi a Szovjetunió és az Egyesült Államok szintjén nem foglalkozhatunk a kérdéssel. Azonban mégsem mondhatunk le arról, hogy lépést tartsunk a fejlődéssel. Pár kiválasztott szektorban kutatásokat kell végeznünk elsősorban az olcsóbb lyukkártya megoldásokkal, de legalább egy területen a Filmorex rendszerű fotoszelekcióval is, ha az elektronikus gépekről még le is kell mondanunk.

A dokumentáció terén továbbmenően fontos témák a dokumentációs feldolgozások és szolgáltatások tipológiája, a szolgáltatások hatékonysága, a feldolgozások minőségi és mennyiségi viszonyai, a dokumentáció iránti igények felmérése. Foglalkozni kell a társadalomtudományi dokumentáció és a természettudományi-műszaki dokumentáció sajátos problémáival, a dokumentáció kutatásfejlesztő és termelésfejlesztő feladataival és szerepével, a dokumentáció terminológiájának kérdéseivel.

Történeti kutatások

Minthogy elméleti vizsgálódásaink középpontjában a bonyolult mai helyzet áll, a történeti kutatásban is azt kell előtérbe helyezni, amely ennek megértését elősegíti. Három témakört kölönösen ki szeretnénk emelni.

a) Fel kell dolgozni a *modern magyar könyvtörténetet.* Minthogy a betű igazán társadalomformáló erővé az írás-olvasás általánossá válásával lett, az utolsó száz év kiemelése ebben a vonatkozásban is indokolt. Az utolsó száz

[11] Gol'dgamer, G. I.: *Informacionno-bibliograficseszkaja rabota — vazsnüj étap naucsnogo iszszledovanija.* Szov. Bibliogr. 1959. 5. No. 27. l.

évben alakultak ki a kapitalista nagyvállalatok, a modern sajtó. A technikai fejlődést épp úgy meg kell rajzolni, mint a tartalmit, vagyis a különféle irányzatok harcát, a kiadványfajok differenciálódását ugyanúgy, mint a példányszám alakulását. Természetesen rendkívül fontos feladat külön a felszabadulás utáni korszak könyvtörténete, itt az új, szocialista tendenciák kimutatása.

b) Meg kell írni könyvtáraink *állományának* történetét. Először ezt a munkát az egyes könyvtárak keretében kell megkezdeni, később lehet az általános fejlődés megrajzolására vállalkozni. A kérdések, amelyekre feleletet akarunk kapni, nagyjából a következők: hogyan alakultak koronként a gyarapítás szempontjai, mi indokolta a változást (pl. néha csak az új vezető más tudományszakja); milyen volt a gyűjtött, profilba tartozó anyag teljessége, értéke (pl. az OSzK esetében a Hungaricáé, a Műegyetemi Könyvtár esetében a műszaki irodalomé); az egyes kiadványfajok aránya hogyan módosult; mi volt az aktív és a passzív állománygyarapítás szerepe. Külön és igen fontos kérdés a gyűjtőkör szabályozásának, legalábbis differenciálásának és összehangolásának története.

c) Hangsúly esik a *bibliográfia* történetére. A terület nagysága miatt itt is felbontva kell kézbevenni a feladatot. Lehetséges időbeli bontás (pl. a szakbibliográfia története a két világháború között; a szakbibliográfia története a felszabadulás óta). De szükséges tudományáganként is differenciálni (a társadalomtudományok bibliográfiája, a természettudományok bibliográfiája stb.). Mindenütt ki kell terjeszkedni a felölelt anyagra (rámutatva a kihagyottra is !), a szempontokra, a feldolgozási módszerekre, a szerkesztők, kiadók jellegzetességeire. Külön téma a hazai referálás története, először nyilván ez is tudományáganként megközelítve (pl. a műszaki, a mezőgazdasági, az orvostudományi referálás története).

Kiegészítőleg kell foglalkozni a régi könyvtörténettel. Kiemelendő szerepet kell biztosítani a RMK-problémakörnek (elvi kérdés: fenntartható-e a Szabó Károly féle elhatárolás), s be kell fejezni az ősnyomtatványkatalógust.

1.4 A könyvtári munka szervezése. Módszertani kutatások

A könyvtári módszertannak (amelyet másképp alkalmazott könyvtártannak is nevezhetünk) igen sok tétele ki van már dolgozva, koránt sincs szándékunk itt őket számbavenni. Mi most csak azokkal az időszerű, vizsgálatot érdemlő kérdésekkel akarunk foglalkozni, amelyeket indokol az alábbi három szempont valamelyike: *a)* a szocializmus építése, *b)* a gazdaságosság, *c)* a korszerűsítés, a minőségi színvonal emelése.

A szocializmus építésének követelményei

a) Az olvasóközönség szélesítése. A szocializmus lényegéhez tartozik hogy a lakosság egyre nagyobb tömegeit vonja be a művelődésbe, míg végre a „műveletlen rétegek" régi fogalmát teljesen ki is küszöböli. Hogy ez sikerüljön, ahhoz — tanulmányozás, kísérletezések utján — meg kell találnunk azokat a legjobb módszereket, amelyek biztosítják a nagyobb olvasóközönség beszervezését

földrajzi vetületben: pl. Budapest — vidék
kor szerint: pl. gyermekek — öregek
társadalmi csoportok szerint: pl. szakmunkások, parasztok, agronómusok.

Nyilvánvaló, hogy előzetesen meg kell teremteni az olvasási egyenjogúság feltételeit, de ehhez is tisztázandók a módszerek (bibliobusz?), és tisztázni kell alapvető kérdéseket (pl. a könyvtári nyilvánosság fokozatai és formái). A szóban forgó kérdéskörben különös hangsúly esik az olvasókkal való bánásmód kérdésére (ifjúság, nők, még alig olvasó parasztok stb. megközelítése).

b) Irodalompropaganda a tömegek között. 1945 után a szocialista irodalompropagandának számos formáját vezettük be: nagy számmal jelentek meg az ajánló bibliográfiák különféle típusai, több könyvtárunk próbálkozott az egyéni olvasófüzettel stb. Ezek a kísérletek azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményt. Ha más nem, ez maga figyelmeztethet arra, mire vezet a puszta gyakorlat! Már Kőhalmi Béla megállapította ezelőtt öt évvel az ajánló bibliográfiáról: „A nagy lendülettel megindult állami népművelő munka egyszerűen átvette ezt a Szovjetunió könyvtári gyakorlatába begyökerezett intézményt anélkül, hogy a valóságos szükségletet, egyes olvasórétegek igényeit, az olvasás irányát kinyomozta volna. . . . . Tapasztalatlan népkönyvtárosaink jórésze nem tudott mit kezdeni az ajánló bibliográfiák áradatával: feldolgozni még nem tudta. Még kevésbé használhatták fel az új olvasók; jórészüket meg se érintette még népnevelő munkánk."[12] Most módszeresebben kell újra kezdenünk, s jobban meg kell alapoznunk, ami első menetre nem sikerült. Számba kell tehát vennünk az önképzés jelenlegi formáit Magyarországon, az útbaigazítás iránt jelentkező szükségleteket. Hozzájuk képest kell megvizsgálnunk az ajánló bibliográfia típusait s lehetőségeit. Igen fontos kötelezettség a bibliográfiák hasznosításának állandó figyelése. Ami az irodalompropaganda *szóbeli* formáit illeti, ugyancsak a megfigyelésen és kísérletezésen kell kezdeni. Különösen fontos kérdés, hogy milyen formában és mértékben valósítható meg az olvasók egyéni irányítása (részkérdések: mi a cél, milyen szinten lehetséges, milyen módszerek vezetnek célhoz, mik a feltételek — pl. személyzet! — ?). A formák szerinti vizsgálatot ki kell egészítenie a *tartalmi* propaganda vizsgálatának. Itt a kérdések a következők: hogyan lehet eredményesen propagálni a politikai irodalmat? munkások közt a szakirodalmat? stb.

c) A tudományos kutatás és a termelés támogatása. Amilyen fontos szocialista feladat a tömegek körében az olvasás propagálása, épp olyan jelentős a másik ősi könyvtári feladat is: a tudományok támogatása. Ha a második témacsoportban felvetettük a bibliográfia elméleti kérdéseit, s az imént szóltunk az ajánló bibliográfiáról, fűzzük hozzá: a szakbibliográfiának is megvannak a módszertani kérdései. Sajnos, az a kötelezettség, amelyet Kőhalmi Béla idézett előadásában e vonatkozásban elénk vázolt, még mindig változatlanul fennáll. (Ő így írt: „A szakbibliográfiák módszertanának kidolgozása kétségkívül ránk váró feladat . . . ezeket minden tudományág számára történeti kialakulásuk, társadalmi funkciójuk, céljuk, más tudományokkal való kapcsolatuk, más tudományba való átnövésük és a saját belső fejlődési törvényük figyelembevételével külön-külön kell kidolgozni."[13] Semmit nem tehetünk hozzá.) A szakbibliográfiák módszertanát ki kell egészítenie a tájékoztatás (dokumentáció) módszertanának. Természetesen itt sincs generális megoldás, tudományáganként külön kell a választ megadni. Vannak problémák munkaáganként (pl. az aktív dokumentáció formái és határai). Külön fejezet (és az egyik legjelentősebb) a felhasználás módszertana és vizsgálata. Igen fontos téma az együttműködés

[12] *I. m.* 361. l.
[13] *I. m.* 362. l.

kérdése a tájékoztató szolgálatban. Végül e keretben vetődik fel — nagy hangsúllyal — a könyvtárnak mint „kutatási helynek" a problémája.

d) A nevelés és oktatás támogatása. Analóg módon kell kidolgozni, hogy miképpen működhetik közre a könyvtár a nevelésben és oktatásban. Fontosabb kérdés: az iskolai könyvtár és a gyermekkönyvtár, ifjúsági könyvtár eltérései, a rendszeres olvasásra való nevelés, szocialista erkölcsre való nevelés olvasmányok által.

e) A könyvtáros munkája és képzése. A szocializmus építésének minden területen megvannak a személyi feltételei, így van ez a mi munkánkban is. Éppen ezért, ha vizsgáljuk módszereinket főfunkcióink szerint, az is tisztázásra vár, milyen könyvtárosokat igényelnek ezek a funkciók. Megint csak a differenciált vizsgálat vezet célhoz. A kérdést tehát így kell felvetni: mit kell nyújtania a könyvtárosnak

a vállalati szakkönyvtárban,
az egyetemek intézeteiben,
a járásszékhelyeken stb.

Ahhoz képest, amit nyújtania kell, meghatározandó, hogy

mit kell tudnia (képzettség),
milyenek legyenek a képességei (adottság).

A gazdaságosság

Gazdaságosságon azt értjük, hogy minél kevesebb idő, energia, költség ráfordításával érjük el a célt. Gazdaságosság az is, ha ugyanazzal a ráfordítással minőségileg magasabb eredményhez jutunk. Ezek a követelmények érvényesek a könyvtári munkára is.

a) Munkaszervezési problémák. Könyvtárainkban nincs túl nagy becse a munkaszervezési kérdéseknek, ezért ritkán vizsgáljuk őket a kellő elmélyedéssel és színvonalon. Pedig olyan alapvető kérdések várnak tisztázásra, mint pl. az, hogy hol milyen *felépítés* a helyes. Lehet tagolni ugyanis a munkát feladatok szerint (gyarapítás, feldolgozás, az olvasók kiszolgálása stb.), de lehet tudományszakok szerint is, kiadványfajok szerint is (mint az OSzK tárai) stb. Úgy vélem, a szakosítás kérdése egyszerre több vonatkozásban is vizsgálatra vár. Foglalkozni kell pl. a berlini Staatsbibliothek szakreferensi megoldásával. S ha a könyvtár egész szerkezete nem is tagolódik szaktudományonként, fel kell vetni a problémát egyes osztályokon belül (szakosított feldolgozás, szakosított olvasószolgálat). Külföldi könyvtárak szép eredményeket érnek el a szakosított és komplex feldolgozással (nem külön címleíró és szakozó, hanem más-más szakképesítés és együtt címleírás, szakozás). Foglalkozni kell továbbmenően a könyvtári tevékenység *mutatószámainak* kidolgozásával, a könyvtárosok rétegződésével (tudományos könyvtárosok, középkáderek, technikai személyzet, kisegítő személyzet), a könyvtári munkakörökkel, a munkakörök leírásával, a szoros értelemben vett könyvtári *statisztika* feladataival és módszereivel.

b) Racionálisabb állománygyarapítás. A második témacsoport mondanivalói után szinte felesleges hangsúlyozni, milyen fontos e vonatkozásban a helyes módszerek kidolgozása. A főfeladat a *gyűjtőkörrel* kapcsolatos problémakör kidolgozása (nemcsak egyes könyvtári, hanem hálózati vonatkozásban is, sőt vizsgálva az esetleges nemzetközi kooperáció lehetőségeit is). Hogy a funk-

ciónak a gyakorlatig való levitele mennyire hiányzott, hogy a könyvtárosok elvi tisztázás nélkül milyen sokáig s milyen jóhiszeműen folytathatnak egy pusztán örökül kapott gyakorlatot, azt talán éppen a beszerzési munka mutatja legjobban. Komoly problémaként jelentkezik az *állománytípusok* kérdése. Ma már az állomány, mint általános fogalom, meghaladott. Sajátos típusok alakultak ki: falusi, kisvárosi, nagyvárosi, vállalati, egyetemi központi, egyetemi intézeti stb. Ezeket mindet vizsgálat alá kell vetni a funkció szempontjából: mire képesek, mire nem. S meghatározni, mi a jó, a megfelelő típus. Világszerte vitatott kérdés az *állománycsökkentés*, selejtezés. Nálunk főleg a közművelődési könyvtárakban vált akuttá az ügy, de korántsem korlátozódik rájuk.

c) A katalógusfejlesztés kérdései. A katalógusok terén a gazdaságosság mind az idő, mind a munkaerő, mind a költségek tekintetében hosszabb idő óta döntően jelentkezik. Régen leszoktunk arról, hogy minden elképzelt ideális igénynek eleget próbáljunk tenni. (Pl. hiába kívánnák az olvasók a folyóiratcikkek és újságcikkek katalógusát.) Minthogy azonban a lemondás inkább a kényszerhelyzetbe való belenyugvásként, mintsem elvi alapon történt, az első kérdés, amit tisztázni kell, ez: *mit tartalmazzon a katalógus?* Megint, most gyakorlati szempontból, a kiadványfajok kérdésével kell szembenéznünk (kisnyomtatványok, sokszorosítások stb.). Megválaszolandó a kérdés külön katalógusfajonként is (pl. tartalmazza-e a szakkatalógus is valamennnyi kiadást, utánnyomást stb.). Külön, nehéz kérdés, mit öleljen fel az ajánló katalógus. A következő kérdéskör a *feldolgozás módszereit* érinti. Foglalkozni kell a teljes és egyszerűsített feldolgozási eljárásokkal, a katalogizálás nélküli feldolgozással, a részletes katalogizálási szabályzattal és példatárral, a könyvtári és bibliográfiai címleírás sajátosságaival, az egyes kiadványfajták különleges címleírási problémáival, a testületi szerző fogalma köré csoportosuló aktuális elvi és gyakorlati kérdésekkel. A szakozás tekintetében meg kell vizsgálni, milyen az ETO használata könyvtárainkban. (Melyik táblázatnak mi a szerepe, jól alkalmazzák-e, milyen hibák, eltérések jelentkeznek, főleg a segédtáblázatok tekintetében?) De nem kevésbé fontos a szakkatalógus szerkesztésének kérdése. A feldolgozásnál is mindig két szempontból kell megítélnünk a helyzetet: 1. az anyag, 2. a használók szempontjából. Sajnos még teljesen elhanyagolt — viszont annál fontosabb — kutatási terület a *katalógusok használatának* részletes tanulmányozása és mélyreható elemzése jól átgondolt és hosszabb időt felölelő kísérletsorozatok alapján. Könyvtárügyünk differenciáltsága megkívánja, hogy foglalkozzunk a feldolgozás különféle válfajaival, ahogy az egyes könyvtártípusok szerint eltérnek (színvonal, tempó, kapacitás, technika stb.). Ez vezet el a katalógus *gazdaságosságának* vizsgálatához (költségelemzések).

Mielőtt a gazdaságosság kérdését lezárnók, annak illusztrálására, hogy milyen horderejű problémának tekintik ezt világszerte, felsorolunk pár témát, amelynek kutatása az amerikai Könyvtárfejlesztési Tanács megbízásából folyik.[14] Ilyenek: az egyetemi könyvtárak folyamatos selejtezésének problémája (50 000 dollár — Yale University), az előzetes katalogizálás (58 000 dollár — Library of Congress), a könyvek helyproblémáinak korszerű megoldása (50 000 dollár — Yale University), a nagy tudományos könyvtárak anyagának felhasználása (40 000 dollár — University of Chicago) stb.

[14] *Council on Library Resources Annual report.* 1—3. 1956/1957—1958/1959. Washington, 1957—1959. 3 db.

A korszerűsítés szempontjai

A korszerűsítésen részben azt értjük, hogy vegyük át a külföldnek a mi színvonalunkat meghaladó eredményeit, de azt is, hogy nézzünk szembe a korproblémákkal magunk, s keressük meg a mai, kielégítő, korszerű megoldásokat.

a) A hálózat és a kooperáció. Könyvtárügyünk legmodernebb, alapvető elve a hálózati elv. Azonban nem elég azt deklarálni, részleteiben is ki kell dolgozni, hogy *hogyan oszlanak meg a funkciók*, ha a könyvtári életet egymást magukba foglaló egységekbe szervezzük. Mik tehát a helyi, mik a hálózati, mik az országos szintű feladatok, — ez a kérdés. Például az állománygyarapítást véve: mi a helyileg szükséges, ott alkalmas vagy fordítva: ott felesleges irodalom, mit kell gyűjtenie a hálózati központnak, s mi szükséges csupán országos szinten. Ugyanígy jelentkeznek a kérdések a feldolgozás, a bibliográfiai munka stb. tekintetében. Hangsúlyozottan fontos téma a raktározásé (helyi raktár, hálózati raktár, országos tároló raktár). A hálózaton belül másik témakör a *hálózat gondozásának módszertana.* A harmadik: *a központi szolgáltatások módszertana.* Itt a központi feldolgozás, könyvtárközi kölcsönzés, központi katalógusok stb. témái vetődnek fel. Az utóbbit véve: nagyon kívánatos lenne az igénybevétel elemzése (a cédulák élő és holt része). Elemezni kell a negatív eseteket is, igen fontos tanulságok adódhatnak belőlük 1. a KK felé (a művek tulajdonképpen megvannak, csak nincsenek bejelentve), 2. a könyvtárak felé (hiányos állomány). A *kooperáció* tekintetében elsősorban a közművelődési könyvtárak és szakkönyvtárak együttműködését kell vizsgálni. További téma ugyanazon hely (község, város) könyvtárainak együttműködése.

b) Könyvvédelem. Sajnos, nemcsak a szükségletekhez, lehetőségeinkhez képest is rendkívül el vagyunk maradva Nem ismerjük könyveink papírtípusait s azok tartósságát, nem foglalkozunk tudományos színvonalon a romlás megelőzésének, a papír tartósságának kérdéseivel. Ugyanezt mondhatjuk el a kötésekről stb. Sürgős feladat tehát az országos jellegű korszerű könyvegészségügyi laboratórium megteremtése. Ez foglalkozhatna a restaurálás elvi kérdéseivel is. Ki kell dolgozni továbbá a raktározás egészségtanát hazai viszonyainkra vonatkozólag.

c) *Mikrofilm.* Mint a könyvvédelem tekintetében, mindenekelőtt itt is fel kell dolgozni a legjobb külföldi eredményeket. Foglalkoznunk kell a tekercs, a filmcsík, a mikrolap és a mikrokártya előnyeivel és hátrányaival. Kísérleti alapon kell felderítenünk a mikrofilm alkalmazhatóságának határait.

2. *A kutatási terv szintekre bontása*

A feldolgozandó tematika olyan széleskörű, hogy eredményeket csak könyvtárosaink széleskörű bekapcsolódásától várhatunk. De sok esetben a témák jellege is olyan, hogy a decentralizált kutatást igényli. Éppen ezért azt javasoljuk, hogy a kutatás négy szinten induljon meg, válasszuk külön azokat a témákat, amelyeket 1. még országos szinten sem tudnak megoldani, vagyis nemzetközi kooperációt igényelnek, 2. az országos feladatokat, 3. a hálózatiakat és 4. a helyieket. Nyilvánvaló, hogy pl. a magyar könyvtártörténet megírása országos feladat, a mezőgazdasági könyvtáraké hálózati, a budapesti Egyetemi Könyvtáré helyi. Elgondolásunk érzékeltetésére szolgáljanak a további példák:

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Nemzetközi kooperációt igénylő témák : A könyvtártudomány enciklopédiája (a főtémák kooperatív kidolgozása egy közösen kiadandó gyűjtemény számára); a dokumentáció gépesítése; könyvegészségügy; mikrofilmtechnika; szabványosítás; ősnyomtatvány- és régi könyv-kutatás.

Országos témák : könyvtárelmélet, a szocialista irodalompropaganda általános kérdései, a modern könyvtermés analízise, az országos helyzetrajz, a bibliográfia elmélete, a tájékoztatás (dokumentáció) elmélete, a munkaszervezési kérdéskör, az országos könyv- és könyvtártörténet.

Hálózati témák : hálózati helyzetrajz, a gyűjtőkör vizsgálata, szakági dokumentáció, a dokumentáció hasznosítása, a hálózat módszertana, a hálózati könyvtárügy története.

Helyi témák : olvasóvizsgálatok, állományelemzések, katalóguselemzések, helyi bibliográfiák, táj- és helyismereti munka, egyes könyvtárak története, könyvtárosok életrajzai.

Azt javasoljuk, hogy központilag csak a két felső szint tematikáját dolgozzuk ki.

3. Szervezési feladatok

3.1 A kutatási szervezet

Az ismertetett távlati kutatási tematika felvázolja azokat a kereteket, amelyen belül a könyvtártudományi kutatásnak a következő időben ki kell bontakoznia. A vizsgálatok, témák kitűzése nyilvánvalóan a legelső és talán legfontosabb lépés a kutatás színvonalának és eredményességének fokozása érdekében. Világos azonban, hogy a kutatási feladatok kitűzése *szükséges, de nem elegendő* feltétele a könyvtártudományi kutatások fellendítésének, hiszen ehhez számos — szervezeti jellegű — kérdést is meg kell oldani.

A tudományos kutatás szervezése nagyon bonyolult feladat, amelynek során kedvező feltételeket kell kialakítani ahhoz, hogy a kutatásra képes és alkalmas szakemberek eredményes kutató tevékenységet folytathassanak. A kutatás szervezésének módja elválaszthatatlanul összefügg a kutatási terület jellegzetességével. Gondoljunk ezzel kapcsolatban például a természettudományi kutatás, a műszaki kutatás, a társadalomtudományi kutatás egymástól teljesen eltérő követelményeire és feltételeire.

A könyvtártudományi kutatás jellegzetessége, hogy többnyire nagyon szorosan kapcsolódik a tényleges könyvtári tevékenységhez. Ezért ezeket könyvtárakban dolgozó szakemberekre kell bízni, akik biztosítani tudják a kapcsolatot a kutatások során feldolgozott elmélet és a könyvtári tevékenységük során folytatott gyakorlat között.

Vannak azonban olyan kutatási feladatok, amelyek mintegy *alapkutatás* jellegűek, nem kapcsolódnak annyira szorosan tényleges könyvtári munkához, mint az előzőkben említett kutatások. Ezeket a kutatásokat folytathatják akár olyan könyvtárosok, akik az egyes könyvtárakban dolgoznak, akár pedig olyan kutatók, akiket egy másféle szervezeti keretben fognak össze. Miután az ilyen jellegű kutatások a könyvtárügy legalapvetőbb kérdéseinek *sokoldalú* tisztázását kívánják, általában célszerűnek látszik az idevágó kutatási erőfeszítéseket szervezetten *összefogni*.

Látható, hogy a könyvtártudományi kutatás területén is felvetődik — akár csak más tudományágak területén — a kutatások centralizálásának vagy decentralizáltságának kérdése.

Sem a teljes centralizálás, sem a teljes decentralizálás nem látszik célszerűnek és megoldhatónak a könyvtártudományi kutatással kapcsolatban. A centralizálás, vagyis a kutatások összevonása feltehetően növelné ugyan bizonyos vonatkozásban a kutatások eredményességét és hatékonyságát, azonban magában rejtené azt a veszélyt, hogy megszakad, de legalábbis meglazul az elmélet és gyakorlat kapcsolata. Megoldhatatlannak látszik a káderkérdés is, hiszen nem lehet a könyvtárakban dolgozó kutatókat a könyvtárügy sérelme nélkül kiemelni a könyvtárakból és egy központi kutatási szervbe tömöríteni. Másfelől azonban nem vezetne eredményre a könyvtártudományi kutatótevékenység teljes decentralizálása sem. Ezzel kapcsolatban vannak már kedvezőtlen tapasztalataink, hiszen a jelenlegi helyzet lényegében a kutatások decentralizálását tükrözi.

Az előzőkből kikerekedő kép szerint legcélszerűbb a jelenlegi helyzetben olyan szervezet kiépítése, amelyik egyesíti a centralizálás és decentralizálás előnyeit, és lehetőség szerint kiküszöböli hátrányait.

Elgondolásunk szerint továbbra is a könyvtárakban kellene végezni — a helyi témákon kívül — a könyvtári gyakorlattal legszorosabban összefonódó *alkalmazott* tudományos kutatásokat, míg emellett kislétszámú, de erős központi szervet kell létesíteni kettős feladattal. Egyik feladatként adódik a *könytártudomány elméleti kutatásainak végzése*, tehát olyan kutatásoké, amelyek a könyvtárügy legalapvetőbb problémáit tárják fel és oldják meg, és amelyek feldolgozása kihat az alkalmazott kutatások egész sorozatára. Második feladatként járulna ehhez a kutatások *szervezeti összefogása* és irányítása.

Központi szervként a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottsága és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ jönnek tekintetbe. Az elsőnek főleg elvi, az utóbbinak operatív szerepet kell ellátnia. A feladatok a következők:

a könyvtártudományi kutatás országos távlati tervének összeállítása;

a kutatások részletes tématerveinek feldolgoztatása, értékelése, véleményezése, közzététele;

a kutatásokról készülő beszámolók feldolgozása, értékelése, közzététele, kutatási eredmények kiadása;

a könyvtártudományi kutatás elvi, módszertani és szervezeti kérdéseinek feldolgozása;

rendszeres tájékoztatás nyújtása a könyvtártudományi kutatásokról;

a kutatókkal való közvetlen foglalkozás (tanácsadás, szakmai és módszertani segítség) megszervezése;

kutatási ügyekben véleményezés, tanácsadás, javaslattétel az érdekelt állami és társadalmi szervek számára;

pályázatok kiírása, lebonyolítása.

A könyvtártudományi kutatások szervezéséhez és irányításához nem elegendők a KMK és az egyes könyvtárak és intézmények közötti hivatali kapcsolatok, annál sokkal közvetlenebben működő szervezetet célszerű kialakítani, egyrészt a Könyvtártudományi és Módszertani Központ és a kutatók, másrészt a kutatók egymás közötti kapcsolatainak kiszélesítésére.

Elgondolásunk szerint a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak *kutatási* tanácsadó, véleményező és bíráló *bizottságokat* kellene alakítania, amelyek alkalmasak volnának arra, hogy biztosítsák a szoros kapcsolatot az

operatív irányító központ és a decentralizált kutatók között, és így segítsék érvényre juttatni a kutatási tervek végrehajtására vonatkozó elgondolásokat. Ezek a bizottságok, amelyekben a legkiválóbb, legtapasztaltabb kutatók foglalnának helyet, állandó szoros kapcsolatot tartanának fenn a különféle könyvtárakban működő kutatókkal, és megfelelő szakmai, ideológiai és módszertani támogatásban részesítenék azokat. Alkalmas forma volna ez a rokontémákon dolgozó kutatók összefogására, tevékenységük egyeztetésére és összehangolására, valamint a vidéki kutatók tevékenységének megkönnyítésére.

Elgondolható volna, hogy a szervezendő kutatási bizottságok egyben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottságának albizottságaiként vagy munkabizottságaiként működnének. Ez a szervezési mód jelentősen megnövelné a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottságának jelenlegi elég szűk bázisát, és megnövelné elvi irányításának hatékonyságát.

3.2 A tervszerűség biztosítása

A helyzetképből kiviláglott, hogy könyvtártudományi kutatásunk jelenlegi legsúlyosabb nehézsége a kutatások tervszerűtlensége. A témaválasztás ösztönös jellege folytán nem érvényesültek a kutatásban azok az alapvető szempontok, amelyek egyebekben többé-kevésbé világosan állnak a könyvtári dolgozók közvéleménye előtt.

A távlati kutatási tematika kidolgozása az első lépést jelenti az ösztönösség felszámolásához, a tudatosság érvényrejuttatásához. Kitűzött céljaink eléréséhez azonban a távlati tematikai keretterv még nem elegendő, ki kell dolgozni ennek alapján az előzőkben említett módon a hálózati kutatási terveket és az egyes könyvtárak kutatási terveit is mind távlati, mind pedig éves vonatkozásban.

A kutatási tervek kidolgozása és elkészítése után következik egy fontos lépés, amellyel gyökeresen szakítunk a közelmúlt és a jelen gyakorlatával, és új alapokra helyezzük a könyvtártudományi kutatások szervezeti kereteit. *A kutatási* tervekből az egyes könyvtárakra háruló *feladatokat* ugyanis *be kell építeni az érdekelt könyvtárak munkatervébe.* Ezzel felemeljük a könyvtári kutatást — akár munkaidőkedvezménnyel, akár anélkül, de a rendszeres könyvtári munkától függetlenül végzett mellékmunka szintjéről — a hivatalos könyvtári munka szintjére, és elismerjük az egyéb könyvtári elfoglaltsággal egyenrangú, az állam, a társadalom szempontjából fontos tevékenységnek. A kutatások ezáltal szilárd alapot nyernek, elvégzésük már nemcsak a kutatók eddig is bebizonyosodott felelősségérzetén, áldozatkészségén múlik, hanem ugyanolyan elbírálásban és támogatásban részesülnek a kutatási feladatok, mint a könyvtári munkatervekben szereplő egyéb feladatok.

A könyvtártudományi kutatásoknak a könyvtárak munkatervébe való beépítése természetszerűleg nagy felelősséget ró a könyvtárak vezetőire. Ennek a felelősségnek meg kell nyilvánulnia a kutatások gondos előkészítésében, folyamatos figyelemmel kísérésében és a kutatók rendszeres beszámoltatásában. A megnövekedett felelősséggel viszont az a nagy előny jár együtt, hogy a könyvtárak vezetőinek alkalmuk nyílik a kutatás tervszerűségének és céltudatosságának fokozására, a témaválasztás meghatározására és a kutatások hatékonyságának fokozására, a kutatási eredmények eredményesebb felhasználására.

A munkatervbe felvett kutatások elvégzéséhez szükséges feltételeket a könyvtáraknak szervezetten kell biztosítaniok. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy idetartozik többek között a kutatásokhoz szükséges munkaidő biztosítása is.

3.3 A kutatások színvonala

A kutatásoknak a könyvtári munkatervekbe való beillesztése fokozott felelősséget jelent a kutató számára is. Intézményessé kell tenni a kutatások módszeres előkészítését és feldolgozását.

Új kutatások megindítása előtt részletes, ütemezett feldolgozási munkaterveket kell készíteni, amelyet a könyvtár vezetője útján véleményezés céljából be kell küldeni a Könyvtártudományi és Módszertani Központhoz. A kutatásnak munkatervbe való felvételét a könyvtár vezetője dönti el a kutatás részletes tematikai és ütemterve, valamint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ véleménye alapján. Meghatározott időközökben be kell számolniok a kutatóknak a könyvtár vezetője, illetve a KMK előtt. Ki kell építeni a félévenkénti írásbeli beszámolók rendszerét.

A folyamatban levő kutatások esetében összefoglaló beszámolót kell készíteni a kutatás jelenlegi állásáról, és össze kell állítani a még hátralevő kutatások részletes tematikai és ütemtervét.

A kutatások színvonalának emelését szolgálják azok a viták, megbeszélések, értekezletek, konzultációk, amelyeket a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervez az említett kutatási bizottságok segítségével.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ további feladatai ezzel kapcsolatban központi dokumentációs anyagok változatos formában való szolgáltatása (belföldi és külföldi szakirodalom, bibliográfiák, referátumok stb.), szükség szerint szakértők bevonása egyéb problémák megoldására. Nagy gondot kell fordítani mindenekelőtt a fiatal kutatók nevelésére, szakmai, ideológiai, módszerbeli segítésére. Különleges feladatok hárulnak a Könyvtártudományi és Módszertani Központra a vidéken nagyobb vagy kisebb városokban stb. dolgozó kutatók ilyen irányú támogatásával kapcsolatban is.

3.4 Munkaszervezés

Kutatásoknál általában — és így a könyvtártudományi kutatásoknál is — találkozhatunk egyéni és csoportos kutatással egyaránt. Az egyéni kutatás esetén a kutató önmaga dolgozza fel a téma egészét, és igyekszik a problémákat sokoldalúan megvilágítani és megoldani. Csoportos kutatás keretében pedig több hasonló érdeklődésű kutató kollektív munkája nyilvánul meg.

Mindkét kutatási formának van előnye és hátránya. Elsősorban azonban a téma és a feldolgozási szempontok döntik el, hogy melyik kutatási formát célszerű alkalmazni. Vannak témák, amelyek sokoldalú feltárását és feldolgozását kellő színvonalon meg tudja oldani egy-egy kutató is. Vannak viszont olyan komplex kérdések, amelyek vizsgálatához kívánatos kutatócsoport alapítása.

A korszerű könyvtárügy bonyolult kérdéseinek vizsgálatával kapcsolatban egyre inkább terjed külföldön az a nézet és gyakorlat, hogy kutatócsoportok keretében végezzék el a munkát. Példaként megemlítjük a dokumentációs kutatások részére alakult sok külföldi munkacsoportot, az osztályo-

záselmélet terén úttörő munkát végző szovjet, indiai, angol és a nemrég megalakított amerikai munkacsoportot stb.

Ennek megfelelően kell egyes konkrét esetekben eldönteni, hogy egyéni vagy csoportos kutatás alkalmasabb-e az adott téma feldolgozására. Néhány komplex kutatás elvégzésére kutatócsoportot szervez a Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Az első ilyen csoport a katalogizálással kapcsolatos alapkutatások kidolgozására már meg is alakult. A közeljövőben meg kívánjuk szervezni a gépi dokumentációs eljárásokkal és az osztályozáselmélettel foglalkozó kutatócsoportokat is.

3.5 Ösztönzés. Pályadíjak

A súlyponti kutatások ösztönzésére, kutatóink tudományos erőfeszítéseinek a legfontosabb irányokba való terelésére nagyon hasznos módszer pályázatok kiírása. Úgy gondoljuk, hogy évente néhány — nem nagyszámú — pályázat megfelelően előkészített pályázati feltételekkel és pályadíjakkal vonzaná könyvtárosainkat.

A pályázatok kitűzését nyilvánvalóan koordinálni kell a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottságának pályázati kiírásaival, valamint az Országos Könyvtárügyi Tanáccsal, mint könyvtárpolitikai irányító szervvel.

3.6 Tájékoztatás

A helyzetképből kiviláglott a kutatások koordinálatlan, elszigetelt volta is. Az elszigeteltségen jelentősen segíthetne, és a könyvtártudományi kutatás országos egységét nagymértékben fokozhatná a kutatók — és általában a könyvtári közvélemény — rendszeres tájékoztatása a kutatások helyzetéről és állásáról. Ez a feladat, amelynek megoldására elsősorban a Könyvtártudományi és Módszertani Központ hivatott, a következőket öleli fel:

a távlati és éves kutatási tématervek rendszeres közzététele mind országos, mind hálózati és helyi vonatkozásban;

a kutatási témák és a kutatók központi nyilvántartása;

kutatási hírek rendszeres közlése;

egyes kutatások részletes tematikai és ütemtervének, módszereinek, részeredményeinek közlése;

egyéni kutatási beszámolók gyűjtése és közlése.

Miután a kutatások a könyvtárak munkatervi feladatai között szerepelnek, összefoglaló kutatási beszámolót kell a jövőben tartalmazniok a könyvtárak és hálózatok jelentéseinek, beszámolóinak, évkönyveinek.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ évente összefoglaló beszámolót készít a könyvtártudományi kutatásról saját tapasztalatai és a könyvtárak és könyvtárhálózatok jelentései alapján.

3.7 Közreadás

A közreadás terén a jelenlegi helyzetet az jellemzi, hogy párhuzamosan látszólag hármas (de együttesen sem elégséges) tevékenység folyik. Az egyik a *könyvtárak saját*, a másik a *központi könyvtári és könyvtárügyi szervek*, a harmadik pedig a *kiadók* publikációs tevékenysége.

a) *Könyvtárak.* E téren figyelemre méltó szempontnak vehetjük a publikációs tevékenység fejlődését. Ez is azok közé a könyvtári vállalkozások közé tartozik, melyek még egy évtizede (nem is szólva a felszabadulás előtti időkről) nem számítottak a magyar könyvtárak *feltétlenül szükséges* funkciói közé. (Hasonlóan például az olvasószolgálathoz vagy a szervezett referensz-szolgálathoz stb.). Ma a könyvtárak zöme a jelentkező, a vélt és a várható szükségletektől sarkallva kénytelen egyre nagyobb méretű publikációs tevékenység folytatására. Megvizsgálva a könyvtárak 1959. évi publikációs tevékenységét, azt látjuk, hogy a kiadványok zöme nem könyvtártudományi kérdésekkel foglalkozik, hanem bibliográfiákat, katalógusokat, gyarapodási jegyzékeket stb. ad ki. Ez alapjában helyes is így, s valószínű, hogy könyvtártudományi vonatkozásban a jövőben is kis mértékben számíthatunk az egyes könyvtárak kiadói tevékenységére.

b) *Központi könyvtári és könyvtárügyi szervek.* E vonatkozásban elsősorban az Országos Könyvtárügyi Tanács és a KMK jön számításba. Az elmúlt két év folyamán számos könyvtárügyi kiadvány jelent meg a két szerv kiadásában. Elenyésző azonban azoknak a kiadványoknak a száma, amelyeket a könyvtártudomány területén folyó kutatások eredményeinek vagy részeredményeinek publikációiként foghatunk fel.

c) *Kiadók.* A könyvkiadók túlnyomórészt bibliográfiákat adnak ki (ezt is igen korlátozott mértékben). A könyvtártudományi kiadványok kis példányszámot igényelnek, s a kiadók — jól érthető okokból — fáznak tőlük.

A periodikus könyvtárügyi kiadványokat részben a könyvtárak publikációihoz, részben pedig a központi könyvtári és könyvtárügyi szervek publikációihoz sorolhatjuk.

Áttekintésképpen az alábbiakban közöljük a három legjelentősebb könyvtári periodikában közölt cikkek mennyiségét 1959-ben.

Magyar Könyvszemle	60	cikk
A Könyvtáros	120	„
Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója	39	„

Nem könyvtári periodikákban 1959-ben összesen 22 könyvtári vonatkozású cikk jelent meg.

Ezek szerint a periodikáktól eltekintve, a könyvtártudományi munkák közreadása még nincs megszervezve. Javaslatunk az, hogy szervezzünk a KMK mellett egy speciális *könyvtári kiadót,* amely a KMK, az OKT és az egyes könyvtárak különböző jellegű kiadványai mellett közreadhatja a könyvtártudomány részeredményeit és végső konklúzióit is.

A kiadói intézmény részletes szervezeti felépítése kidolgozás alatt van.

Mondanivalóim végére értem. Hogy a javasolt kutatási irányok helyesek-e, a súlypontozás megfelelő-e, hogy az itt vázolt szervezeti megoldásokkal egyet lehet-e érteni, a kibontakozó vita lesz hivatva eldönteni.

GÉZA SEBESTYÉN: THE PERSPECTIVE PLAN OF THE THEMES OF RESEARCH IN LIBRARIANSHIP

By way of introduction it is pointed out that there exists a clear segregation also in librarianship between basic and applied research. The former is aimed at throwing light upon general principles and laws, whereas the latter is destined to clear up the practical problems of the „how to do it", better said, to establish certain rules of procedure on a scientific level. Basic research, for example, can be concerned with the substance or social functions of the library, etc. Applied research deals with questions such as for instance *how* to make literature accessible by the means of catalogues in the best possible manner, *how* to give the best service to people just beginning to visit libraries, and the like. This latter field is also called library methodology. It goes without saying that basic research is not exclusively aimed at the clearing up of general laws in force independently of the social order, but as librarianship is a part of social reality, basic research endeavours to examine its *concrete phenomena changing with time* and its laws of development. Library theory, in the strict sense of the word, therefore, must be complemented by the analysis of the present state (general survey) and the description of historical development, remarking that the analysis of the present state is a historical investigation in itself. Thus, the themes arising in connection with library science can be divided as follows:

Basic research
- library theory
- analysis of the present state (general survey) and history

Applied research (methodology).

Concerning the *extent* of the investigations, the librarian considers his problems from three angles. *(a)* He can focus his attention upon the library itself; *(b)* he may investigate domains closely linked to books and reading, but falling outside the scope of the library (printing, bibliophilism, book distribution etc.); *(c)* finally, he can examine his problems in the light of social communication processes (books, films, radio, television, etc.). The problem-complex of library, book and communication processes can be represented as three concentric circles: all that is contained in the inner, smaller circle is equally included in the outer, larger ones. Although the suggested research themes are inside the inner circle, i. e. they are primarily concerned with questions touching upon the library proper, still, in dealing with these problems, one must always be conscious of the double background represented by book and communication processes.

With respect to the *priority* to be given to questions in the course of the examinations, those come first that are important from the viewpoint of socialist development.

The submitted plan suggested four principal research subject groups, of which 1 to 3 are concerned with library theory, the 4th group deals with applied library science (methodology). Group 1 covers the theoretical fundaments, groups 2 and 3 analyse the most important questions relating to the general survey and the history.

1 *Theoretical fundaments*

The social functions of the library.
- Library and society, in particular: *(a)* the library and bourgeois society; *(b)* the library and socialist society;
- Functions of the different types of libraries. Networks. Relationship between library and other communication processes.

Constructional analysis of the library.

2 *Analysis of reading*

(a) Number of libraries
- according to geography (cities, provincial towns, villages)
- according to social requirements (extent of library services to research work, to production, to public health, to education, etc.,)

(b) Requirements and needs
- according to geography
- according to the social strata

(c) Utilization
- the readers
- motives for reading

what do they read?
how much do they read?

(d) Effects of reading

In the field of *historical* research the main task is to clear up the questions concerning the evolution of the present state (public library systems — special libraries), better said, before all the history of the last 100 years is to be elaborated.

3 *Problems relating to modern book production* (General survey and history)

Analysis of modern book production
(a) its quantity
(b) its quality
(c) its subject

The so-called "non-published" material

Two viewpoints should be given special emphasis:
what are the typical current trends?
what are the characteristics of socialist publishing activity?

Effect upon library holdings
(a) The question of completeness
(b) Displacement in the distribution of the different types of publications
(c) The doorstep of scientific, etc., value
(d) Analysis of library holdings

Effects upon the methods of processing
(a) Problems of bibliographical control
(b) Manual and mechanical methods of processing
(c) Problems of classification

In *historical* respect three fields of research must be given special attention:
(a) Modern history of the book (progressive phenomena and socialist trends)
(b) History of the book collections of the single libraries. History of the problem of the field of interest
(c) History of bibliographical processing

4 *Organization of library work* (Methodology)

From among the questions relating to the "how to do it" in library work, the ones that are linked to the following three requirements must be given particular attention:

The building of socialism
(a) Broadening of the reading interest
(b) Propagation of literature (recommending bibliographies, readers' advisory services, etc.)
(c) Services to research and production
(d) Services to education and instruction
(e) The librarian's work and training

Library Economy
(a) Questions of work organization
(b) Increased rationalization of acquisition policies (Types of collections, collection interests, weeding-out, etc.,)
(d) Questions concerning the development of the catalogues (additions to the catalogue, examination of their use, economy in cataloguinge, costs).

Modernization

Problems regarding library systems and cooperation: union catalogues, central storage systems, methodology of network maintenance.

Book hygiene (paper protection, restoration etc.,)

Microfilm techniques

It was suggested that the research plan be broken down according to the *levels* upon which the single problems are to be dealt with. Thus, the following distinctions should be made:

1 *Subjects requiring international cooperation:* Encyclopaedia of librarianship (cooperative elaboration of the main themes for a collection to be published jointly); mechanization of documentation; book hygiene; microfilm techniques; standardization; research in relation to incunabula and ancient books (historical bibliography).

2 *National subjects:* (library theory, general questions of socialist book propaganda, analysis of modern book production, general survey on the national level, theory

of bibliography, theory of documentation, the question-complex of work organization, national historical bibliography and library history).

3 *Subjects in connection with the library systems* (survey of the sistems, examination of collection interests, special documentation, utilization of documentation, methodological problems, history of library systems). It should be observed that in Hungary the libraries are grouped into systems (e. g. there exist technical, agricultural, school library systems etc.).

4 *Local subjects* (examination of readers, analyses of library stocks, of catalogues, local bibliographies, regional and local research subjects, history of single libraries, biographies of librarians).

Finally, the plan submitted contained proposals regarding the most important organizational questions. Concerning the problem *centralization — decentralization* it was suggested that the majority of the research themes, in first line those concerned with methodology, be elaborated also in the future by the libraries themselves (that is to say in a decentralized way), but under effective professional central guidance. For this latter task the Committee of Library Science of the Hungarian Academy of Sciences and the Centre of Library Science and Methodology (the latter within the frame of the National Széchényi Library) have been envisaged. *Systematic* work must be ensured; arrangements should be made that the research work for which the plan provides be given at least as much support by the chief librarians, as the so-called routine-work. To attain the highest *standard*, meetings, discussions, consultations should be arranged and to stimulate research, prizes should be offered every year. It is very important to arrange *publishing* facilities. The establishment of a separate publishing house for library literature and bibliographies has also been envisaged by the plan.

Felszólalások

Kőhalmi Béla *egyetemi tanár, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Intézete*

Egy szocializmust építő társadalom tudománypolitikájában minden tudománynak, így a könyvtártudománynak s az ettől elválaszthatatlan könyvtáraknak *nemcsak a helye, de a feladatai* is pontosan ki vannak jelölve. A társadalomépítés jelen szakaszában a feladatok foglalata: befejezni a szocializmus alapjainak lerakását.

Ha tehát a könyvtártudományi feladatok pontosabb kitűzéséről beszélünk, helyes ugyan, hogy tudományunk saját belső fejlődésének szükségleteiből indulunk ki, de félmunkát végzünk, ha nem vesszük figyelembe az ugyane célokat szolgáló többi tudományokkal való kapcsolat kérdéseit.

Éppen ezért nem helyeslem azt, hogy kizártuk a tárgyalás anyagából a könyvtárainkban folyó vagy esetleg ide telepítendő nem-könyvtártudományi kutatás megvitatását. A könyvtártudományt, *mint intézményekhez kapcsolódó tudományt* sajátosan az jellemzi, hogy alig találunk olyan alapkutatás jellegű témát, amely végső fokon ne a termelő munkát közvetlenül segítő kutatást, amely ne az oktatást vagy ne az általános művelődési színvonal emelését akarná szolgálni.

Áll ez a kapitalista országok könyvtártudományára is. Folyóirataikban különösen az utóbbi évtizedekben sűrűn találkozunk olyan tanulmányokkal, amelyek a kutatók és oktatók igényeit és szokásait puhatolják ki, és azt vizsgálják, hogy szolgáltatásaikat a valóságos szükségletnek megfelelően alakítsák ki.

A feladatoknak és témáknak az a seregszemléje azonban, amit kaptunk, ebben a formában nem szolgálta jól azt a célt, amiért összejöttünk. Az volna a teendőnk, hogy a *kiemelkedő* feladatokat beszéljük meg, éspedig azon a három fő területen jelentkező feladatokat, amelyeken a könyvtártudományi és könyvtári munka a legtöbb segítséget tudja nyújtani a szocialista építésnek, tehát: a) a tudományos kutatás megsegítése, b) az oktatás támogatása és c) a szocialista kultúra megalapozása területén jelentkezőket, de ezeken belül is *külön kell vizsgálat alá vennünk e feladatokat a társadalomtudományok és külön a természettudományok és alkalmazott természettudományok vonatkozásaiban.*

A *társadalomtudományok* esetében például alig lehet elérni „a tervezésnek szorosságát és egzaktságát"; itt a világnézeti és kulturális célok a fontosak. Ahogy az Akadémia főtitkára, Erdei Ferenc és Kónya Albert, a Tudományos Tanács főtitkára írta: *„itt nem témákból, hanem a főfeladatokból kell kiindulni, tehát a szocialista építés közgazdasági, jogi, pedagógiai, történeti, irodalomtörténeti és filozófiai problémáinak megoldására irányuló kutatói feladatokról van szó".* Itt van az a történelmi pillanat, amikor a könyvtártudományi munka belterjességét erőltető és ezzel beérő, féloldalas törekvésekkel le kell számolnunk.

Háromfajta nem egészséges szemlélettel kell itt szembeszállnunk. Egyrészt azzal a szemlélettel, mely a történelmi stúdiumokat úgy műveli, hogy nem vesz tudomást a társadalmi, politikai, gazdasági, tudománytörténeti háttérről, s így vajmi kevés vagy semmi tanulsággal nem szolgál a jelen vitái, küzdelmei számára. Kovács Máté és Sebestyén Géza előadásaikban e kérdésben a helyes nézőpontot alkalmazták.

Másrészt le kell számolnunk azzal a szemlélettel is, amely a történelmi stúdiumokat feleslegeseknek, mellőzhetőknek, legjobb esetben harmadrendűeknek minősíti, noha *a történelem a máig ér*. Ezeknek ajánlom az országos kutatási terv vázlatának elolvasását, ahol a főfeladatok között sok helyütt meg lehet találni a történelmi kutatás feladatait. Lázár Péter előadásában a történeti stúdiumokkal foglalkozó fiatal könyvtárosokról szólva, úgy állította be a dolgot, mintha fiatal kutatóink holmi káros szenvedélynek, valamiféle alkoholizmusnak hódolnának. Abban azonban egyet értek vele, hogy szocialista építőmunkánk könyvtári problémáival való foglalkozás több figyelmet érdemelne. Viszont megérdemelne még egy vitát, hogy mi módon kellene történeti stúdiumokat folytatniuk könyvtárosainknak.

A harmadik káros irányzat az, amely a könyvtártudományt úgy akarja művelni, hogy *nem hozza kapcsolatba a többi tudományokkal, nem teremt eleven kapcsolatot a szaktudományokat gondozó intézetekkel és azok kutatóival, s ilyen módon elszigetelődik és hajlamossá válik arra, hogy a könyvtártudományi kutató munkát egy szűk prakticizmus, a könyvtárak falán túl nem látó gyakorlat aprólékos kérdéseire korlátozza.*

Hogy mennyire szükséges a könyvtárak és kutatóintézetek közötti *szoros kapcsolat létesítése*, annak bizonyítására elegendő, ha rámutatok az országos kutatási terv nyelvtudományi, marxista irodalomelméleti, magyar irodalomtörténeti és történettudományi főfeladataira. Ezek a főfeladatok nagyobb részükben éppen a *legújabbkori magyar fejlődés vizsgálatának feladatait foglalják magukban*, már pedig ezek a feladatok *hatásos könyvtári közreműködés nélkül nem oldhatók meg. Meg kell mondanom, hogy könyvtári feltáró munkánk éppen ezen a területen a legelhanyagoltabb.* Gondoljunk arra a visszás helyzetre, amely a két világháború közti évtizedek hézagokkal teli *nemzeti bibliográfiájában, sajtóbibliográfiájában a Horthy-korszak kutatóját fogadja.*

Sőtér István akadémikus, a MTA első osztályának titkára az Akadémia nagygyűlésén elhangzott osztálytitkári beszámolójában ezt mondotta: „tudományos közvéleményünk türelmetlenül várja, hogy nagy vezető könyvtáraink, de a vidéki könyvtárak közül is a legjelentősebbek minél hamarább a különböző tudományágak kutató tevékenységének fontos, köztiszteletben álló tűzhelyeivé váljanak. El akarjuk érni azt a szintet, hogy könyvtáraink ugyanoly rangú tudományos intézetekként szerepeljenek a köztudatban, mint az akadémiai kutatóintézetek vagy az egyetemi tanszékek kutatócsoportjai."

A tudományos terv irányelveinek megszövegezői súlyt helyeznek arra, hogy a nemzetközi tudományos kapcsolatok szerephez jussanak. Ezek a kapcsolatok évről-évre gazdagabbak, egyre élénkebbek, de ennek ellenére alig van nyoma annak, hogy e nemzetközi szervek által fenntartott dokumentációs vállalkozásokban *mi is részt vennénk. Ezen pedig nekünk könyvtárosoknak — a magyar tudományosság nemzetközi súlya* és tekintélye érdekében — változtatnunk kell.

Áttérek most a könyvtártudománynak és a *szakkönyvtáraknak a természettudományokkal és az alkalmazott tudományokkal* való kapcsolatára. Az országos

tudományos kutatási terv vázlatának 104 főfeladata közül 71 a természettudományok és alkalmazott tudományok körébe esik. Ez a szocialista iparosításnak és a mezőgazdaság szocialista átalakításának jelen szakaszában magától értetődő. E feladatokkal kapcsolatban kell kiragadnom *néhány kérdéscsoportot,* amelyekkel nekünk is foglalkoznunk kell.

1. *Az országban folyó természettudományi és műszaki dokumentációs munka koordinálása.* Megvizsgálandó az Országos Műszaki Könyvtár sokoldalú dokumentációs szolgálatatásai *eredményes* felhasználásának kérdése. Megvizsgálandó továbbá a termelő tárcákhoz tartozó alközpontok, a nagyüzemek és fontosabb középüzemek házi dokumentációs tevékenysége és kapcsolatuk az Országos Műszaki Könyvtárral. *Az OMK koordináló szerepe megfelelő jogkör hiányában még nem eléggé érvényesül.* Az itt jelentkező tudományos feladat abban áll, hogy megvizsgáljuk a mi adottságaink folytán *fokozottan fejlesztendő iparágakban, tehát elsősorban ott, ahol elértük a világszínvonalat,* sőt esetleg meg is haladtuk azt, illetve ahol ezt a színvonalat meg kell tartanunk, sőt tovább kell emelnünk (műszeripar, híradástechnika, gyógyszerkutatás) a dokumentáció helyzetét, koordinálását.

2. A kutatói igények felderítése alapján meg kellene vizsgálni az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és az Orvostudományi Dokumentációs Központ dokumentációs tevékenységét.

3. A kellő nyelvismerettel nem rendelkező fiatal szakemberek számára *kísérletképpen* meg kellene teremteni a tudományos tájékoztatás olyan formáját, mely egy-egy igen fontos kutatási ágazatban *elért tudományos eredmények felett általános áttekintést ad.* Meg kellene indítani a kalauz jellegű, szakágazatonkénti másodfokú bibliográfiák sorozatát.

4. Tovább kell fejleszteni — a tudománytörténeti oktatás hiányának pótlására — a *Budapesti Műszaki Egyetem műszaki tudománytörténeti és az Orvostörténeti Könyvtár orvostudomány-történeti sorozatát.*

5. A világsajtó bibliográfiái és központi folyóiratjegyzékek alapján meg kellene vizsgálni, hogy a számunkra kiemelkedően fontos kutatási területek legfontosabb *külföldi folyóiratai legalább egy példányban* megtalálhatók-e valamelyik könyvtárunkban.

6. Végül: be kellene kapcsolódnunk az indexelés, osztályozás, visszakeresés, a kódolás és az *automatikus dokumentáció* kérdéseinek több mint egy évtized óta folyó *nemzetközi eszmecseréjébe.* Erre a célra a könyvtári osztályozás, a dokumentáció és a gépesítés szakembereiből *kutatói csoportot* kellene szervezni. Ez a csoport — RANGANATHAN washingtoni javaslata szellemében — idővel kísérletet végezhetne olyan területeken, *ahol a gépesítés várható előnnyel jár, s ahol ez gazdaságilag is indokolt, de ahol a visszakeresés tradicionális módja is használatos, hogy összehasonlításra, döntésre alapunk legyen.*

Fekete Béla, *az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója*

A világnézeti feladatok azt követelik tőlünk, hogy a könyvtáros vegyen részt a szocialista ember nevelésében, egyénileg foglalkozzék az olvasóval, személyes kapcsolatot teremtsen velük. Foglalkoznunk kell az állománygyarapítás teljesebbé tételével is. Egyik legfontosabb probléma, hogy miképpen lehetne a központi feldolgozást úgy megoldani országosan, hogy munkaerőket szabadítsunk fel. Amíg sok külföldi országban technikai újítások felhasználása lehetővé teszi ezt, addig a mi könyvtáraink idevágó felszerelése

szegényes. Fontos volna, hogy a technikai vívmányok legalább néhány helyen rendelkezésre álljanak, hogy feladatainknak meg tudjunk felelni. Az Agrártudományi Egyetem Könyvtára örömmel részt venne ebben a munkában, ha az illetékes szervek ezt a közreműködést kérnék.

Haraszthy Gyula

Sebestyén Géza olyan gazdag és sokrétű feladattervet vázolt fel, hogy feltétlenül szükség lesz a témák sorrendjének, sürgősségének megállapítására, a helyes súlypontok kialakítására. Bölcs önmérsékletet kell majd tanúsítanunk, hogy megállapítsuk, milyen témák kidolgozása szükséges elsősorban könyvtáraink és könyvtárügyünk fejlődéséhez. Mivel könyvtárosaink alapvető feladata nem a tudományos kutatás, hanem a könyvtári szolgáltatások magasszínvonalú teljesítése, méginkább összpontosítani kell erőinket a legfontosabb témák kidolgozására, s csupán később kell foglalkozni a másod- vagy harmadrangú témákkal.

Kovács Máté helyesen mutatott rá arra, hogy területünkön az elméleti kutatás hátramaradt. A gyakorlat nem egyszer előrerohant, ugyanakkor az elmélet háttérbe szorult. Ma viszont egész sor olyan könyvtári feladattal állunk szemben, amit elemzés, tudományos vizsgálat nélkül nem tudunk jól megoldani.

Itt különösen azokra a témákra utalok, melyek a *könyvtárközi együttműködéssel* kapcsolatosak. Az is természetes — ankétunk résztvevői előtt erről nem kell bővebben beszélni —, hogy *egy* könyvtár ma már nem könyvtár, bizonyos feladatokat egy-egy ország könyvtári hálózatainak kooperációs jellegű *együttműködése* oldhat csak meg hatásosan és hasznosan, sőt néhány területen nemzetközi együttműködésre is szükség van. E kooperációs feladatok kutatását, elemzését, korszerű feltárását könyvtári gyakorlatunk ma már nem nélkülözheti. Csak jelzésszerűen érintek néhány témát: a központi raktárintézmény, a különféle hálózatok együttműködésének problémája, a szerzeményezés egyeztetésének kutatása olyan szinten, amilyen szinten kizárólag szocialista államok képesek kooperációs problémákat előbb elvi-elméleti, majd szervezeti-gyakorlati síkon megoldani.

Lázár Péter bírálattal illette a könyvtári kutatómunka elaprózását, a folyóiratokban közzétett tanulmányok vagy cikkek túlburjánzását a monográfiák rovására. Alapjában véve helyes ez a megállapítás, de ki kell egészíteni a következőkkel. A könyvtártani témák nagy része a kérdőívek tanúsága szerint egy vagy legfeljebb két év alatt befejeződik. Így van-e ez minden esetben? Nem mindig. Itt számolnunk kell a kérdőívek okozta félreértéssel is: a kérdések s így a feleletek az 1959. év munkájára vonatkoztak, egy esetleges több éves programnak csak egyetlen évi részlete tükröződött a kérdőíveken, a több éves összefüggések technikai okokból nem bontakozhattak ki. A másik ok eddigi kiadási viszonyainkban rejlik. Illetékes kiadóink alig vállalkoznak könyvtártani jellegű monográfiák kiadására, így kutatóink — ha publikálni akarnak — kénytelenek összefüggő témáikat is folyóiratcikk formájában közzétenni, hiszen a kutatónapok „igazolása" szükségessé teszi, hogy publikációk lássanak napvilágot: cédulázásra illetékes hatóságaink aligha adnak kutatónap kedvezményt. Viszont e területen javulásra van kilátás: az Országos Könyvtárügyi Tanács és a KMK kiadói tevékenysége következtében a monográfiák száma előreláthatólag emelkedni fog.

Jós Ferenc, *Megyei Könyvtár, Kecskemét*

A könyvtártudományi kutatás általános érdekű problémáin kívül figyelembe kell venni azokat a sajátos feladatokat is, amelyek a megyei könyvtárak tájkönyvtári funkciójából természetszerűleg következnek. Kecskeméten pl. már régóta szüksége mutatkozik a városban és a megyében született vagy ott élt írók, tudósok, közéleti személyiségek irodalmi munkásságának a bibliográfiájának. Ennek elkészítése folyamatban van. A megyei könyvtárakban folyó tudományos kutatói munkának szorosan kapcsolódnia kell a tanácsi szervek és a különböző társadalmi szervezeteknek a terület gazdasági és kulturális fejlesztését szolgáló célkitűzéseihez; egy-egy feladat megoldásához mélyreható történeti kutatást, adatgyűjtést és azok feldolgozását kell elvégezni. Mint ahogy a területi fejlesztés problémái nem elszigetelt, helyi jelentőségű események csupán, hanem szervesen illeszkednek a szocialista építés országos terveibe, ugyanígy az ezekhez kapcsolódó kutatómunkának is helyet kell biztosítani a könyvtártudományi kutatás távlati tervében. Szívesen látunk olyan témákat, amelyek feldolgozása során Bács megyéről és Kecskemétről szóló adatok kutatásával hozzájárulhatnánk széleskörű problémák megoldásához.

Szilágyi János, *Országgyűlési Könyvtár*

A könyv- és a könyvtártörténeti kutatások terén eddig háttérbe szorultak a legújabb korra vonatkozó kérdések. De még a legújabb kor könyvtártörténetét kutatók sem foglalkoztak a munkás- és a népkönyvtárak történetével, holott ezek történetének feldolgozása legalább olyan fontos, mint a tudományos könyvtáraké. Hozzá kellene már kezdeni továbbá a felszabadulás utáni korszak könyv- és könyvtártörténetének feldolgozásához is. Ezen a téren jóformán semmi nem történt. Végül pedig meg kellene írni egy összefoglaló magyar könyvtártörténetet. Ilyen mű eddig köztudomásúlag még nem készült, csak egyes részelemei állnak rendelkezésünkre, amiket fel lehetne használni az összefoglaló műben. Természetesen nem egy emberre hárulna egy ilyen mű megírása, ezt csak egy munkaközösség vállalhatja magára.

A széles tömegek nem ismerik eléggé könyvtáraink szerepét. Tudományos publikációs lehetőségeinket nem használjuk fel eléggé a jelenlegi állapot megjavítására. A szélesebbkörű publikálást, a könyvtárügy szélesebbkörű megismertetését szem előtt kellene tartani a tudományos kutatás programjában is.

A beszámolók általában a könyvtártudomány elméleti kérdéseivel foglalkoztak, a gyakorlati teendőkkel, a szervezési feladatokkal azonban keveset. Pedig ezen a területen legalább olyan nagyok a hiányok, mint az elméleti kérdések terén.

1954 körül megkezdődött a könyvtártudományi munkaközösségek szervezése. Ezek csupán rövid ideig működtek, pedig létrehozásuk nagyon helyes volt. Fel kellene újítani tevékenységüket. Nagyobb segítséget kell nyújtani a könyvtárak személyzetének a könyvtártudományi kutatások megindításához, illetőleg végzéséhez. Számításba kell venni, hogy vannak olyan könyvtárosok is, akik eddig nem foglalkoztak kutatómunkával, ezek felkarolását és támogatását is biztosítanunk kell. Szeretnénk részletesebb és konkrétabb tájékoztatást kapni az említett pályázatok és ösztöndíjak kiírásáról.

A kutatónapok kérdése nagyon régóta vajúdó kérdés. Szükség volna egy olyan rendeletre, amely ezt egységesen szabályozza. Jelenleg az a helyzet, hogy akiknek van kutatónap-kedvezményük, jelentős előnyöket élveznek a többi kutatóval szemben. A kutatónapok engedélyezését azonban előzetesen elvégzett teljesítményhez kell kötni.

A munka tervszerűbbé tétele végett a KMK szervezzen központi nyilvántartást a könyvtártudományi kutatásokról, ezáltal elkerülhetjük a párhuzamos kutatásokat. Másrészt a KMK felvilágosítást és tanácsot tudna adni a kutatóknak, hogy milyen témákkal foglalkozzanak.

Csűry István, *a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója*

Legelőször is Kovács Máté gondolatmenetét szeretném alátámasztani, azt, hogy milyen gyakorlati haszna van a könyvtártudomány művelésének, és milyen károk származnak abból, ha ez elmarad. Sokan vannak itt közöttünk, akik a minisztériumban vagy az Országos Könyvtárügyi Tanácsban dolgoznak és tapasztalhatták, hogy számtalan olyan gyakorlati kérdés merül fel, amely alapos elemzést igényel. Sajnos, többnyire rögtönzéssel kell e problémákat megoldani, vagy hivatali feladatként kell kidolgozni olyan elvi, szervezési vagy módszertani problémák megoldását célzó terveket, amelyek tudományos elmélyedést igényelnének. Nagyon jellemző, hogy sokkal könnyebben jutunk előre olyan kérdésekben, amelyekhez szakirodalom áll rendelkezésünkre. Könyvtárügyünk leginkább az országos szervezettség tekintetében fejlődött, nem utolsó sorban azért, mert megfelelő irodalomra támaszkodhattunk. Most komoly formában foglalkozni kezdtek az illetékes szervek a központi katalógus továbbfejlesztésével. A központi könyvraktár terve is megérlelődött. A szakirodalom mindkét esetben tudományos szintű előmunkálatokat alapozhat meg. A Debreceni Egyetemi Könyvtárban is azt tapasztaltuk, hogy azokon a területeken tudtunk a gyakorlatban előrejutni, amelyeken tudományos alapon is munkálkodhattunk, ahol viszont ez hiányzott, a gyakorlat sem fejlődhetett.

A könyvtártudományi kutatómunka nehézségeivel is szeretnék foglalkozni. Az előzetesen kibocsátott tájékoztató anyagából tudjuk, hogyha mindent összeszámítunk, kb. 50 fő munkaidejének megfelelő idő esik ki országosan könyvtártudományi kutatás címén a gyakorlati könyvtári munkából. Vajon arányban van-e az eredmény a ráfordított idővel? Én azt hiszem nincs. A könyvtári tudományos munka sokkal kedvezőtlenebb helyzetben van, mint úgyszólván minden más tudományos munka. Egész sor tudományágnak önálló kutatóintézete működik, tanszékük van az egyetemen. A könyvtártudomány területén azonban nem ez a helyzet. Van ugyan tudományos központunk, amely azonban elsősorban szervező munkával foglalkozik, van könyvtártudományi tanszék is, amelynek viszont a kezdet nehézségeivel kell megbirkóznia, és végül vannak könyvtárak, amelyek csak kevéssé tudják támogatni a tudományos munkát, minthogy az elsődleges gyakorlati teendők ellátására sincs elég emberük. Azt hiszem, ezt a kérdést nem szabad elhallgatni.

További probléma: a személyzeti politika nehézségeiből adódó kérdések. A könyvtárak életét, munkáját irányító szervek sokszor meg nem értő módon szólnak bele a könyvtár személyzeti ügyeibe. A könyvtártudomány iránti érdeklődés és alkalmasság kívánalma tehát gyakran a leendő könyvtárosok

kiválasztásában sem érvényesül. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a kutatónapok rendszerével nem lehet ezen a helyzeten sokat javítani.

Javaslom, hogy az illetékes szervek vizsgálják meg azokat a lehetőségeket, amelyek szerepelnek az előzetes tájékoztatóban, pl. hogyan lehet huzamosabb időre könyvtárosokat beosztani a KMK-hoz. Tudniillik az a baj, hogy ma könyvtártudományi kutatásokat többnyire éppen a gyakorlati munkával leginkább megterhelt szakemberek végeznek. Hosszabb időn át kellene nekik lehetőséget biztosítani arra, hogy elméleti munkával foglalkozzanak, s a gyakorlati teendőket félretehessék. Fontos, hogy azok műveljék a könyvtártudományt, akik benne vannak a gyakorlatban. Éppen ezért kutatói státusok szervezésével nem is lehetne megoldani problémáinkat.

Végül néhány szót arról, hogyan vonhatók be a könyvtártudományi munkába a nem könyvtártudományi érdeklődésű munkatársak. Vannak erre is lehetőségek, és nem árt, ha különösen most, amikor a könyvtártudományi kutatás megszervezéséről van szó, ezekre ráirányítjuk a figyelmet. Nagymértékben hasznosítani lehet pl. az egyéb irányú szaktudást a könyvtárban levő speciális anyagok (pl. kéziratok) feltárásában, publikálásában, valamint a szakbibliográfiai munkákban. Felkelthető az érdeklődés a könyvtártudomány határterületein elhelyezkedő témák kutatása iránt is. Leginkább azonban arra kellene az ilyen előképzettségű dolgozók figyelmét ráirányítani, hogy magának a könyvtártudománynak a területén is vannak olyan témák, amelyeknél jól lehet hasznosítani a másirányú szaktudást. Pl. a tudományos kutatói szükségletek könyvtári kielégítésének vizsgálata, az állományelemzés, a könyvtártechnika bizonyos problémái stb. Végül, amennyiben sikerül a tudományos könyvtárak szervezetét úgy átalakítani, hogy a szaktudományos előképzettséget igénylő könyvtári munkákat megfelelő képzettségű specialisták, az ún. szakreferensek végezzék, akkor helyes és célszerű, ha ezek a szakemberek nemcsak továbbképezik magukat a megfelelő szakterületen, hanem — a könyvtári lehetőségekhez mérten — annak önálló művelésében is résztvesznek. Ugy gondolom továbbá, hogy kivételes esetekben, valamely tudományág művelésében kiemelkedő eredményt elért könyvtárosok esetében e szervezeti reform megvalósítása előtt is lehetne arra gondolni, hogy a könyvtártudománytól idegen témával foglalkozzanak.

Kéki Béla, *Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára*

Senki nem vonhatja kétségbe, hogy az utolsó 15 évben a magyar könyvtárügy óriási mértékben fejlődött. Ha ezt így joggal megállapítjuk, akkor hihetetlennek tűnik, hogy közben a szakírók csak könyvtörténeti munkákat írtak, és hiányoznak a könyvtárügyi, a könyvtártechnikai vonatkozású közlemények. Ebben elvi ellentmondás rejlik. Haraszthy Gyula már megjegyezte, hogy nem egészen olyan a helyzet, mint azt Lázár Péter vázolta. Nézzük meg a valóságot.

Lázár Péter megvizsgálta a *Magyar Könyvszemlét* és a kutatók bejelentéseit. Ebből az a kép tárul elő, amelyet bemutatott. Ám az egyes könyvtárak kiadványai sem jelentéktelenek. Ezek is előrevitték a magyar könyvtárügyet, de nem vétettek számításba a helyzetkép felvázolásánál. Lehet, hogy a könyvtárak kiadványai között is akad jónéhány történeti munka, de legalább annyi a könyvtártani tárgyú.

Beszélni kell még *A Könyvtáros* c. folyóiratunk jónéhány cikkéről. Nem hiszem, hogy ezek mind elhanyagolhatók volnának. Sok olyan cikk jelent meg a lap hasábjain, amely megérdemelte volna a számbavételt. Utalhatnék Kőhalmi Béla cikkeire, de leghatásosabb bizonyítékom Rácz Arankának a szabadpolcról írt cikke. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára már egy évtizeddel ezelőtt 10 000 kötetet bocsátott a közönség rendelkezésére szabadpolcon, a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárában pedig 1953 óta 3000 kötetnyi szépirodalmi anyagban válogathatnak szabadon az olvasók. De erről nem jelentek meg beszámolók, nem írtuk meg a tapasztalatokat. *A Könyvtáros* egyszer régebben közölt ugyan cikket a szabadpolcról, de a frontáttörést Rácz Aranka cikke hozta meg. Ez a cikk vitát váltott ki, és a vita azt eredményezte, hogy ma már több megyei könyvtárban és a Fővárosi Könyvtár több fiókjában meghonosították a szabadpolcot. A vita *A Könyvtáros* hasábjain zajlott le. Vajon mellőzhető-e ez az értékeléskor?

Szerepet játszik itt a cikkek szerkesztési átfutási ideje is. A könyvtárügyi cikkek megkívánják a mielőbbi gyors publikálást, a könyvtörténeti tárgyúak kevésbé. Egy havonta megjelenő lapnál, mint *A Könyvtáros*, az átfutási idő sokkal rövidebb, mint a *Magyar Könyvszemlé*nél, ahol az 1—2 éves átfutási idő sem ritka. Az utóbbi évek könyvtörténeti kutatásainak talán legnagyobb eredménye Soltész Zoltánné nevéhez fűződik, aki valószínűsíteni tudta a második magyar ősnyomda létezését. Úgy tudom, hogy tanulmánya az elkészüléstől számítva egy év múltán jelent meg nyomtatásban. De ebből semmi baj nem származott. A könyvtárügyi cikkek szerzőinek viszont érdeküket fűződik hozzá, hogy javaslataikat, megállapításaikat minél előbb közöljék, ezért szívesebben publikálják cikkeiket rövidebben, tömörebben, de *A Könyvtáros* hasábjain.

Amíg magam is résztvettem 1959-ben a KMK Könyvtártudományi osztályának munkájában, addig csak a kutatók bejelentéseinek átvizsgálása történt meg. A valóságnak megfelelő képet csak akkor kapunk, ha a kutatók bejelentésein és a *Magyar Könyvszemlén* kívül az egyes könyvtárak kiadványait és *A Könyvtáros* évfolyamait is végignézzük, valamint ha a *Felsőoktatási Szemlé*nek és a *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatójá*nak egyes cikkeit is figyelembe vesszük. Ha ezeket mind végigböngésztük, akkor meglátjuk, hogy a helyzetkép, amely tegnap elénk tárult, nem hiteles, nem felel meg egészen a valóságnak. Többen és többet foglalkoztak könyvtártani kérdésekkel, mint ahogy azt Lázár Péter megállapította.

A második kérdés, amelyről szólni kívánok, a könyvtörténetírással kapcsolatos. A XVIII. és XIX. század magyar könyvtörténetének nincs elég kutatója, kevés az érdeklődő, a munka összehangolatlan, kevés is az eredmény, de ezért nem mindenben a kutatók a hibásak. Az 1711 előtti kutatásokat megkönnyítette, hogy egy hősi feladatot vállaló ember, Szabó Károly végigutazta, jobban mondva, végigszekerezte az országot, és összegyűjtötte az 1711 előtti nyomtatványok bibliográfiáját. Ennek és Sztripszky Hiador mások kiegészítéseinek alapján a kutatók könnyen és biztonságosabban dolgozhatnak. Az a legnagyobb baj, hogy a Petrik-féle bibliográfia betűrendes. A XVIII. és XIX. századi magyar könyvtörténet kutatásához hiányzik a megfelelő bibliográfiai alapvetés.

Egy hosszabb időre szóló országos tervben ilyen alapvető munkák elkészítését kell célul kitűzni. Kronológikus katalógust kérünk 1711-től

1945-ig. Ha ez megvolna, máról-holnapra könnyebbé válna a kutatók helyzete, és e területen is fellendülne a kutatás.

Havasi Zoltán, *a Szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója*

A könyvtárosoknak egyfelől a legmagasabb elvi szinten folyó akadémiai munka, másfelől a dolgozó tömegek irányában ható és a dolgozó tömegektől inspirált munka távlataiban kell megtalálniok helyüket és szerepüket. Az MTA Könyvtártudományi Bizottsága és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Intézete, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ és a különféle könyvtárak tömegekkel érintkező könyvtárosai között meg kell teremteni az együttműködést.

A könyvtártudományi kutatások és a könyvtárakban folyó nem könyvtártudományi kutatásoknak minősített munkák közötti összefüggések felmérésének igénye a gyakorlatban is felmerül. Mit tegyen a szegény könyvtárigazgató, aki tudja, hogy saját könyvtárának színvonala megköveteli azt a fajta elméleti munkát, amellyel a magyar könyvtártudományi kutatómunkához hozzá akar járulni, de számolnia kell azzal a munkával is, amit egy-egy kisebb könyvtárosi munkaközösség kénytelen elvégezni a működési területén jelentkező társadalmi és tudományos igények alapján? Hogyan tud a rendelkezésre álló erőkkel úgy gazdálkodni, hogy a változatos igényeknek is meg tudjanak felelni? De maguk az egyes könyvtárosok is nehezen tudják egyeztetni a két oldalról támasztott követelményeket. Bizonyos bibliográfiai munkákra gondolok. Szegeden például, nem saját kezdeményezésből, hanem a Szegedi Tudományegyetem Irodalomtörténeti Intézete munkatársainak erőteljes ösztönzésére — az általuk támasztott igényekre — irodalomtörténeti bibliográfiai munkálatokba kezdtünk az MTA Irodalomtörténeti Intézetével együttműködve. Ismeretes Szeged szerepe a XX. századi vidéki magyar irodalomban. Városunkban nincs más intézmény, amely e bibliográfiai feltárást vállalhatta volna. Az Egyetemi Könyvtárnak kellett vállalnia. Jelentkezik tehát az igény, hogy a kétféle munkát, a könyvtártudományi és a nem könyvtártudományi feladatokat összehangoljuk.

Arról szeretnék még szólni, hogy a könyvtárosnak nem pusztán közvetítenie kell az ismeretanyagot tartalmazó könyvet. Nem szorítkozhat pusztán mechanikus szolgáltatásokra. Igaz, hogy nem lehet eléggé erőteljesen hangsúlyozni a technikai vonatkozásokat munkánkban, hiszen a technikai eszközökkel időt és erőt szabadíthatunk fel magasabbrendű munkákra. De végülis a tartalmi, az érdemi munka a fontos. Nem képzelhető el, hogy a könyvtáros csak a szűkebb értelemben vett szakmája kérdéseit, problémáit kutassa; ezen kívül még valamely tudományágban is felkészültnek kell lennie, művelnie kell a tudományt és széles körben igénybe kell vennie az olvasótábor tagjainak alkotókészségét. Másképpen nem tudunk kibontakozni az előterjesztett kutatási tematika bonyolult hálózatából.

Scher Tibor *egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Intézete*

A felvetett kérdések alapos megtárgyalása főleg azért fontos, mert hozzásegít bennünket többek között az alapvető problémának, a helyes *szemléletnek* tisztázásához. Ezen a téren nekünk, a könyvtártudomány egyes

szakterületeivel foglalkozóknak van, és nem is kevés tennivalónk. Éppen ezért leginkább Kovács Máté előadásához kívánok kapcsolódni. Referátumának komoly érdeme, hogy marxista szempontból veti fel és elemzi az egyes kérdéseket. Szükségesnek és a továbbiakra vonatkozóan termékenyítőnek tartom jónéhány megállapítását, annál is inkább, mert könyvtártudományi szakkutatásaink — csekély kivételtől eltekintve — főleg a pozitivista tudományszemléletet képviselik. Ezzel szemben kutatásainkat, vizsgálódásainkat a marxista szemlélet jegyében kell végeznünk, mert csak így számíthatunk valóban tudományos, időtálló és hasznos eredményekre. Azt sajnos nem mondhatjuk — kutatásainknak például csak egy részét, az írás-, könyv- és könyvtártörténetet tekintve —, hogy a pozitivizmus egyedül a múltban volt uralkodó. A megjelenő könyvtörténeti tanulmányok alig foglalkoznak a könyv fogalmának és a könyvkiadás differenciálódásának kérdésével. Nem vizsgálják a könyv és a ponyva viszonyát, nem foglalkoznak az uralkodó osztály és az értelmiség részére, továbbá a „misera plebs" részére kiadott könyvek közötti mély ellentmondással, amely ellentmondást csak a szocializmus tudta feloldani, amikor a legszélesebb tömegek kezébe a legkitűnőbb könyveket, a legmagasabb rendű irodalmat adja. Az elkövetkező időben a marxista könyvtörténet számára is fontos feladat lenne például a ponyva történetének, mondanivalójának, példányszámának és jellegének kutatása és elemzése. De az általános könyvtörténet számára ugyancsak garmadával vetődnek fel hasonló feladatok, amelyek mind a mai napig megoldatlanok, vagy eddigi megoldásuk nem kielégítő.

A referátumok és a felszólalások során többször felvetődött és vitát váltott ki, hogy egyes szakkutatásainkból több, a másikból kevesebb látott napvilágot. Ugy vélem, hogy e téren elsősorban a minőség kérdése — vagyis, hogy milyen szemléletet képviselnek az eddig megjelent egyes tanulmányok — és nem a mennyiség kérdése a lényeges.

Ha a marxista szemlélet igényével lépünk fel, akkor nem tagadható, hogy könyvtártudományunk szakkutatásai terén elmaradás, korszerűtlenség észlelhető. Az eddigi kutatások legfőbb hiányossága, hogy mondanivalójukkal általában a társadalmi valóságtól elszigetelten jelentkeznek, figyelmen kívül hagyják a meghatározó gazdasági és társadalmi feltételeket. Példa erre Fitz József legutóbb megjelent terjedelmes műve, *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem történet*ének 1. kötete, amely alapvető mű lehetett volna, azonban említett elvi hiányosságai miatt e szerepét betölteni nem tudja.

Hasonló a helyzet az írástörténet vonalán is. Az írástörténeti kutatások megrekedtek a különféle írásformák fejlődésének, egymásba való átmenetének az ismertetésénél, és mindmáig adósaink maradtak a marxista szemlélet számára alapvetően fontos kérdéseknek még a felvetésével is! (Pl. Milyen körökben és mennyire volt elterjedve az írástudás? Mennyiben jelentett reális életszükségletet a társadalom különböző rétegei számára? Hogyan állt a jobbágyok írástudása? Milyen társadalmi rétegekből származtak az írni és olvasni tudók és mi volt ennek az oka?)

De adósunk maradt a szakkutatás a könyvkiadó és olvasóközönség, továbbá a mecénások szerepének helyes megvilágításával és ezen belül különösen az egyháznak mint mecénásnak a megvizsgálásával. Az egyház szerepének kimutatása könyvtörténeti kutatásunk egyik központi feladata, annál is inkább, mert az eddig e téren megjelent tanulmányok nagy része e kérdés-

ben nagyon is nem megfelelő szemléletet és következtetéseket képvisel. Nem szabad elfelejteni, hogy a mecénás-rendszer mindenkor a saját társadalmi törekvéseit akarta a könyvek igénybevételével is biztosítani!

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy milyen nagy feladatok várnak ránk a könyvtártörténeti vizsgálódások terén is. Hiszen a gyűjtő, illetve alapító személy vagy intézmény társadalmi állása, politikai és világnézeti beállítottsága határozta meg a könyvtárak gyűjtésének irányát. A vizsgálódás igen érdekes egyoldalúságokra mutathatna rá, hiszen például az egyházi alapítású könyvtárakra jellemző a korabeli irodalom teljes mellőzése. Úgy vélem, hogy már ez a néhány példa is elegendő arra, hogy igazolja Kovács Máté referátumát, különösen igazolja azt a felfogást, hogy vizsgálódásainknak a társadalmi összefüggések szempontjából a gazdasági és politikai háttér teljes megvilágításában kell történniök. Ha ezt a szempontot kutatóink figyelmen kívül hagyják, akkor az egyébként akár nagy gonddal is írott és sok adatra támaszkodó könyv már megjelenése pillanatában elavult. Az ankét legnagyobb érdemét abban látom, hogy a problémák felvetésével irányt mutat elkövetkezendő kutatásaink és vizsgálódásaink számára.

Geréb Lászlóné, *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*

A szocializmus építése szempontjából nagy jelentőségű az olvasás és az olvasással kapcsolatos kérdések vizsgálata. Az ilyen irányú vizsgálódásokhoz közvetlen élményekkel, leggazdagabb tapasztalatokkal a közművelődési könyvtárakban dolgozó könyvtárosok rendelkeznek. Közülük azonban nagyon kevés foglalkozik tudományos munkával. Ahhoz, hogy a történeti jellegű témákról a könyvtárosok figyelmét inkább a gyakorlati könyvtári munka problémáival való tudományos foglalkozás irányába tereljük, látókörük szélesítésére lenne szükség. Intenzívebb tapasztalatcserével és az anyagi érdekeltség fokozásával ezen a téren előbbre lehetne jutni. Ami a könyvtártudományi és más tudományágak területén folyó kutatói munkának a tudományos könyvtárakban fennálló antagonizmusára vonatkozik, az erre vonatkozó véleménnyel nem érthetünk egyet: Szabó Ervinnek, a modern magyar könyvtártudomány megalapítójának példája igazolja, hogy ilyen ellentétről beszélni nem indokolt.

Hencz Auréll, *Szegedi Egyetemi Könyvtár*

Kovács Máté referátumában említette, hogy egy tudományág helye, jelentősége alapvetően két tényezőtől függ: a tárgykör társadalmi fontosságától és a tárgykör tudományos feldolgozásának minőségétől és terjedelmétől. Talán nem árt — különösen a könyvtártudomány vonatkozásában — egy harmadik tényezőt is beiktatni, bár elgondolható, hogy ezt a referátum által említett első tényező magában foglalja: a társadalmi fontosság felismerését és felismertetését. E harmadik tényező érvényesítése, tudatosítása elsősorban tőlünk függ, s úgy gondolom, ezen a téren igen sok a tennivalónk. Gondolok itt most elsősorban a *Népszabadság*ban az elmúlt hetekben lefolyt vitára a műszaki fejlesztés és a műszaki tájékoztatás kérdéseiről.[1]

[1] Buzási János: *Javaslatok néhány műszaki fejlesztési probléma megoldására.* Népszabadság, 1960. máj. 22.; Hevesi Gyula: *A műszaki fejlesztés néhány problémájáról.* Népszabadság, 1960. máj. 25.; Jánszky Lajos: *A műszaki tájékoztatás a vezetés feladata.* Népszabadság, 1960. jún. 7.

Ankétunk egyik leglényegesebb pontja a könyvtártudományi kutatás távlati tervének körvonalazása. Az MTA Könyvtártudományi Bizottsága még 1954-ben, nem sokkal megalakulása után összeállította a könyvtártudomány ötéves tervét. Ezt a tervet Kőhalmi professzor tolmácsolásában az *Irodalomtudományi Közleményekből* annak idején megismerhettük. Kár, hogy egyik referátum sem tért ki arra, hogy a régi tervből mi valósult meg, helyesebben mi miért nem valósult meg, mert sajnos, azon kérdések zöme, melyeknek kidolgozását ez a terv kitűzte, lényegében ma is időszerű. Csak néhányat említek meg közülük: az 1945—1954. évi ciklusbibliográfia, a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* frissebbé tétele, korábbi ciklusbibliográfiák pótlása, az *RMK* új kiadása, magyar könyvtártudományi kézikönyv megírása stb.

A másik igen lényeges kérdés, a távlati tudományos terv kérdése. Elevenebb és gyakorlatibb lett volna a vita, ha a távlati tudományos terv vázát ismernők, ha látnók, hogy a könyvtári problémák hogyan illeszkednek bele a tervbe. Meg kell találnunk azokat a lehetőségeket, melyek révén a legfontosabb könyvtártudományi kérdések bekerülhetnek a távlati tervbe.

A több mint két évvel ezelőtt a regionális tervezés rendszerével kapcsolatosan kiadott kormányhatározat alapján egyes tudományágak területén komoly felmérő és elemző munka indult meg. Különféle tudományterületeken dolgoznak a regionális rendezési terveken. Megoldandó könyvtártudományi kérdéseink egy részét igen szerencsésen lehetne ehhez a regionális tervezéshez, az e tárgyban folyó kutatómunkához kapcsolni, arról nem is beszélve, hogy az egyes régióknak megfelelő könyvtári szervezet, ellátottság s egyéb könyvtári problémák rövidesen fel fognak vetődni.

Az ismertetett tematikai terv részletes programot jelöl ki a könyvtár társadalmi funkciójával, a modern könyvtermés vizsgálatával, a könyvtári munka szervezésével stb. kapcsolatosan, de nem tesz említést a könyvtárosról. Kovács Máté referátuma kutatási területként jelöli meg a múlt kiemelkedő könyvtáros-személyiségei életrajzának feldolgozását. Sebestyén Géza ugyanezen témát „könyvtárosok életrajzai" fogalommal jelöli meg. A szervezési kérdéseknél történik csak említés a könyvtáros munkájáról és képzéséről. Véleményem szerint a ma könyvtárosának jelentőségét, szerepét, feladatát stb. erőteljesebben, hangsúlyozottabban kell kiemelni. Lázár Péter különben célzott referátumában a könyvtáros személyére, szerepére, gondolatvilágára. A kutató és a könyvtáros, a könyvtáros és az olvasó kapcsolatának, a könyvtáros lélektanának a vizsgálata fontos. Vannak a könyvtárosi hivatáshoz fűződő olyan problémakörök, amelyekkel önálló témaként kell foglalkoznunk.

Balázs János, *Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára*

Lázár Péter előadásában szemléletesen vázolta azt a problémát, amely előadásának gerincét képezte, hogy ti. megítélése szerint a történeti jellegű kutatások túlzott mérvűek, jelenlegi aktuális problémáink mellett az ezekbe fektetett energia indokolatlan. Miként szemléltető grafikonokon bemutatta, ez az aránytalanság nemzetközi összehasonlításban is szembeötlő.

Lázár alapvetően abban látja e hazai jelenség magyarázatát, hogy a kutatók jelentős része a kor aktuális problémái iránt nem rendelkezik kellő hajlammal, nincs meg a bátorsága az ezek megoldásához szükséges, sokszor igen bonyolult elvi kérdések nyílt megvitatására. A történeti jellegű kutatá-

soknak azonban az esetek túlnyomó többségében nem ez a végső oka. Magyarázata a kutatói egyéniségnek és a tudományos kutatás természetének sokkal mélyebb rétegeibe nyúlik vissza. Elképzelhetetlen, hogy nemcsak a könyvtártudomány, de bármely más szaktudomány területén dolgozó kutató, mégpedig éppen a komolyan elmélyülni kívánó kutató, ne foglalkozzék történelmi stúdiumokkal. Az elmélyülő tudományos kutatásban a tudományág történetének vagy a tudományág egyes területei történetének kutatása nélkülözhetetlen előfeltétel. Ezt a magunk területére konkretizálva: nem lehet elképzelni a dolgok, a problémák gyökeréig hatolni kívánó könyvtárost történeti kutatásra való hajlam nélkül. A könyvtártudomány területén elmélyülni kívánó minden kutatónak szembe kell néznie a kérdések eredetének problémájával, az eddigi megoldási kísérletekkel, egyszóval ismernie kell a probléma eredetét, történetét. A problémák teljességéhez hozzátartozik azok múltja is, éppen a dolgokat folyamatukban szemlélni kívánó dialektikus szemlélet jegyében. A történeti stúdiumokkal való foglalkozás az esetek túlnyomó többségében nem a jelen aktuális problémáitól való elfordulás, sőt éppen a jelen kor problémáiban elmélyülni kívánó kutató esetében ez az igény csak *előstúdiumként* jelentkezik. Erre az előadásban közölt adatok, grafikonok szolgáltatják a legkézenfekvőbb bizonyítékokat. Az előadás szerint ugyanis a történeti kutatásokkal való foglalkozás különösen elburjánzott a kezdő könyvtárosoknál. Nem természetes jelenség-e az elmélyülni törekvő kutató számára, hogy kutatásának lehetőleg kezdetén megismerkedjék a tudomány, vagy annak egyes problémája vagy saját könyvtára történetével? Nem lehet egészséges állapot az, hogy a könyvtárba újonnan került dolgozók mindjárt a napi munka megreformálásával akarják kezdeni a tudományos kutatómunkát. Először gyűjtsenek tapasztalatokat, a tapasztalatok érlelődjenek ki bennük.

A történelmi stúdiumok és a könyvtártani érdeklődés az elmélyülni kívánó kutató szemléletében nem zárja ki egymást, hanem ellenkezőleg, szorosan és szervesen összefügg. A történelmi stúdium a mélyen megalapozni kívánt könyvtárosi pálya kezdetén szinte szükségszerűség.

Danyi Dezső, *a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának vezetője*

Ankétunk tárgya tulajdonképpen három problémakört ölel fel: a könyvtártudományi munka lényege és tartalma általában, soronlevő könyvtártudományi kutatásaink tematikai terve, végül a kutatómunka megszervezésének kérdései. Ami az első problémakört illeti, az a tény, hogy a távlati tudományos tervben a könyvtártudomány is helyet foglal, nem jelenti azt, hogy a könyvtártudomány tárgya és lényege tisztázott. Az ezzel kapcsolatos zavart az előadások és a felszólalások egymásnak ellentmondó nézetei is visszatükrözik. Például az egyik előadó szerint, ha a bibliográfiakészítés módszertanával foglalkozom, az könyvtártudományi munkának számít, de ha meghatározott tárgyú bibliográfiát készítek, az már nem könyvtártudomány. Mások viszont a bibliográfiák készítését is könyvtártudományi munkának minősítették. A könyvtártudomány nem egészen tisztázott tárgya egyéb nyomokat is hagyott a soronlevő könyvtártudományi kutatások tematikai tervében.

Kétféle módon lehet a könyvtártudomány fogalmának kérdéséhez hozzányúlni. Az egyik módszer szerint kereshetjük a könyv és a könyvtárak

kapcsolatait az élettel és a társadalommal és kutathatjuk kölcsönhatásaikat. Ez röviden szólva nem más, mint a könyv és a könyvtár szociológiája. A másik módszer szerint általánosíthatjuk, rendszerezhetjük a jelenlegi könyvtári gyakorlatban felmerülő problémákat, azaz a meglevő praktikumból tudományt alkothatunk. Nem kétséges, hogy az előbbi stúdium a fontosabb és elhatározó jelentőségű a könyvtári gyakorlat tudományos jellegű feldolgozása szempontjából is. A könyv és a könyvtár általános társadalomtudományi problémáinak kutatása — mondhatnám azt is, hogy az alapkutatás — időben is megelőzi a második módszer szerinti feldolgozást. Ennek a meggondolásnak a tervben is érvényt kell szerezni. Továbbá nyilvánvaló, hogy a könyvtártudomány legnehezebb, szociológiai jellegű feladatainak kidolgozását — az alapkutatást — ott kell összpontosítani, ahol kellő személyi, tárgyi és anyagi feltételek állnak rendelkezésre. Csak a könyvtártudomány szociológiai kérdéseinek alapos elemzése után lehet hozzákezdeni olyan téma feldolgozásához, mint pl. az ajánló bibliográfiák készítésének módszertana.

A könyvtártudományi munka nem azonos a könyvtárosok tudományos munkájával. Különösen akkor nem, ha szakbibliográfiák készítését nem minősítjük könyvtártudományi munkának, bár a szakbibliográfiával elősegíthetjük a távlati tudományos terv egyik vagy másik célkitűzésének megvalósítását.

A történelmi vonatkozású stúdiumok általános elítélésével nem értek egyet. Ugyanis a könyvtár, a levéltár és a múzeum talán legalkalmasabb környezetet nyújt történeti stúdiumok készítésére, és nem lehet csodálkozni, ha a könyvtáros történeti „beütéseket" kap a körülötte felhalmozott történeti művektől. Egyetértek azonban az előadóval abban, hogy a túlzott mértékű történeti kutatás az aktuális könyvtártudományi kutatómunka gyengeségét bizonyítja. De ha a történeti stúdiumok marxista ideológiai felkészültséget tükröznének, mégis fejlesztették volna könyvtártudományi tevékenységünk általános színvonalát.

A könyvtártudományi kutatás jelenlegi szervezete eltér az egyéb tudományok területén kialakult szervezeti formáktól; a távlati terv elkészítése során ezt is mérlegelnünk kell. Míg más tudományágakban a kutatók legnagyobb része kizárólag a tervben meghatározott tudományos témákkal foglalkozik, könyvtártudományi kutatást végző könyvtárosaink legnagyobb része egyéb munkákkal is meg van terhelve. Ilyen szervezeti körülmények között minőségileg és mennyiségileg csekélyebb eredmények várhatók, mint más tudományágak területén. Tehát a könyvtártudományi kutatás tervezett fejlesztéséhez szervezeti intézkedésekre is szükség van. Gondolok itt különösen a KMK-ra. A felvázolt programot sem mennyiségi, sem minőségi szempontból nem lehet az idejét múlta — heti 6 vagy 8 órás — úgynevezett kutatónap keretében megvalósítani. Az is felvethető, hogy ilyen nehézségek mellett nem volna-e célszerű egy minimális programmal kezdeni a szervezett kutatásokat? Előnyösnek látszik meghatározott kutatási témák vagy témacsoportok feldolgozását egy-egy könyvtár felelősségére bízni.

Polónyi Péter, *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*

Meggyőző tudományelméleti alapvetés, alapos helyzetelemzés, a lehetőségek, tennivalók feltárásában megmutatkozó tudományos és gyakorlati érzék harmóniája jellemezte a konferencia előadásait, amelyek a szocialista

művelődéspolitika követelményeinek és hivatásunk érdekeinek vonzó egységében nemcsak távlati célokat jelöltek meg, hanem konkrét munkatervet is adtak. Az előadásokban elhangzottaknak ezt a belső egységét két oldalról közelítették és bontották meg a hozzászólások. Egyrészt a könyvtári gyakorlat oldaláról — ennek adtak hangot a közművelődési könyvtárak dolgozói —, másrészt — a szakkönyvtárak képviselőinek aggodalmaiban nyilatkozott meg ez — egyéb tudományok érdekei felől.

E hozzászólások problematikája két fő kérdés köré csoportosítható. Az egyik: a könyvtári szakma — s ezzel együtt a szakmabeliek — viszonya a könyvtártudományhoz; a másik: a könyvtártudomány viszonya más tudományokhoz.

Ami az első kérdést illeti, úgy látom, hogy ez a viszony nem kielégítő. A könyvtárosok adósai saját szakmájuknak. Nem gyakorlati munkájukról van szó. A szakma elméleti kérdéseivel szemben fennálló adósság a nyugtalanító. Ez a közömbösség szakmánk problémái iránt megengedhetetlen. Sokan félreértették LÁZÁR Pétert; nem minősítésnek, hanem figyelmeztetésnek szánhatta, amit a könyvtárakban folyó kutatómunkáról mondott. Helyénvalóan. Mert elképzelhető-e az más szakmában, hogy kutatói idegen szakterületek felé húzódjanak, vagy többségükben történeti jellegű témákon dolgozzanak, mielőtt saját, legégetőbb problémáikat megoldották volna?

Az érdektelenség főokát bizonyos szemléleti konzervativizmusban látom. Ez az igazi kerékkötője a fejlődésnek. Alapját s tarthatatlanságát egyaránt a könyvtári munka természete világíthatja meg. A megőrzés elve, a szigorú következetesség — sokszor kényszerűen a hibás gyakorlathoz is, mert a munkamenetek korrekciója még nagyobb zavart eredményezhet — minden könyvtárost kritikusan tartózkodóvá tesz minden „rendbontó" újítással szemben. Sokszor még azokat is, akik egyébként jól tudják és derekasan vállalják is a szocialista könyvtár új funkcióiból adódó munkatöbbletet. Csak az elvi, a könyvtártudományhoz elvezető következtetést nem vonják le abból. Nem gondolnak arra, hogy könyvtáraink, melyek a kultúra és a társadalom egyre mélyebb rétegeibe hatolva napról-napra szélesebb körben tevékenykednek, és szolgáltatásaikkal nemcsak kielégíteniök, de fejleszteniök is kell olvasóik igényeit, munkánk hagyományos felfogásával nem lesznek képesek megbirkózni feladataikkal. Igazán eredményesen csak tudatosan, alapos szakmai elméleti felkészültséggel dolgozhatunk. A könyvtártudomány erre képesít. Világnézetünk, hivatástudatunk és a szakmai részletismeretek között ez az összekötőkapocs. Hogyan emelkedhetnének könyvtáraink megnőtt feladataik színvonalára, s milyen műhelyeivé válhatnának a tudományos munkálkodásnak? Fejlődésüknek KŐHALMI Béla által felidézett perspektívája bármily vonzó is, — irreálisnak tűnik. Alapvető különbség van a tudományos intézetek és a könyvtárak között. Azok mindegyike egy tudomány keretein belül fejti ki tevékenységét, mi több szaktudomány „bedolgozói" vagyunk. Gondoljunk például a szakbibliográfiákra.

A könyv- és könyvtárkultúra funkcionális vizsgálata lenne a feladatunk. Az, hogy munkánkat, szakproblémáinkat ne önmagunkból kiindulva szemléljük, hanem a jobban megismert társadalmi igények és szükségletek felől.

Olvasóink és könyveink — majd minden könyvtárban új és sajátos problémákat felvető, sokféle kísérlet, módszer tárgyát képező — érintkezésénél lehetne megfigyelni azokat a jelenségeket, amelyeknek vizsgálata nemcsak a magunk dolgában igazítana el, hanem fontos tanulságokkal szolgálna

a népművelés, az irodalom, a művelődéstörténet, a néprajz, a pedagógia, a lélektan, de még a praktikusabb tudományok művelői, szakemberei, irányító szervei számára is. Kivételesen kedvező helyzetben vagyunk, mert a kulturális értékek és a társadalom tagjainak kontaktusa nálunk nem alkalmi, az abban szerepet játszó tényezők meghatározhatók, a folyamatok nyomon követhetők, s típusokon belül megismétlődők.

Itt lenne az ideje annak, hogy széleskörű elemző vizsgálatok tárgyává tegyük a könyv, a könyvtár, az olvasás társadalmi szerepét és a tudomány eszközeivel is felmérjük, megrajzoljuk azt az utat, mely az otthontól, munkahelytől, iskolától a könyvtárig, írótól az olvasóig, az olvasmánytól az olvasás hatásáig vezet.

Alapvető és jobban megoldandó feladatnak érzem a művelődési intézmények tudományosan megalapozott, tervszerű együttműködésének biztosítását. A harmonikusan művelt, szocialista ember ideálja enélkül vágyálom marad. Milyen szerepet kell vállalniok, milyen erőket kell mozgósítaniok a könyvtáraknak ebben a népművelési munkamegosztásban? Mit kell tenniök a világnézet, a szakismeret, a korszerű általános műveltség kialakítása terén? Mit kell tenniök annak érdekében, hogy az olvasó emberek száma gyarapodjék, hogy olvasmányaikat ne ötletszerűen, egyoldalúan válasszák meg, hogy a könyveknek köszönhető élmények, tanulságok egyéni magatartást formáló erővé és társadalmilag is jelentős teljesítmények ösztönzőivé váljanak? Ezek a mi feleletre váró, legfontosabb kérdéseink.

A másik probléma a könyvtártudomány viszonya más tudományokhoz. Ebben a kapcsolatban a könyvtártudomány részben felhasználója, részben gyarapítója más tudományoknak. Nagy általánosságban a társadalomtudományokkal (pedagógia, lélektan, néprajz, irodalom-, történettudomány, szociológia stb.) való kapcsolatát lehet így jellemezni. A határvonal meghúzása a könyvtártudomány és más társadalomtudományok tartománya között rendkívül nehéz. Horváth János például az irodalomtudomány feladatának tekinti az olvasóközönség vizsgálatát is, azt, amit mi egyik legjellegzetesebb könyvtártudományi kutatási témánknak tartunk.

A természettudományokkal való kapcsolatunk az olvasószolgálati problémák tanulmányozása révén szerzett tapasztalatok közvetítésének mértékéig terjedhet.

Annál többet várhatunk viszont az orvos- és főként a műszaki tudományokkal való összefogástól. A könyvtártudomány művelőinek fontos könyvegészségügyi problémák megoldására kell szövetkezniük bakteriológusokkal, közegészségügyi szakemberekkel, vegyészekkel. A könyvtártudományi munkálatok sorába be kell iktatni gépesítési feladatokat, mint pl. a dokumentumtárolás, keresés és továbbítás korszerű — utóbbiaknak esetleg távközlés útján történő — megoldása; az anyagfeltárást megkönnyítő szelektorok, állományvédelmi és raktári stb. jelzőberendezések alkalmazása, gazdaságosabb helykihasználást eredményező raktározási, építési formák kialakítása; a kölcsönzési és a statisztikai munka nyilvántartási részének automatizálása; célszerű propagandaeszközök konstruálása stb.

Vizsgálat tárgyává kell tenni magának a könyvtárosnak helyzetét is. A könyvtártudomány célkitűzéseinek szépségében, a könyvtárosok hivatásszeretetében és képességeiben biztosítékát látom annak, hogy terveink megértő fogadtatásra találnak, és előbb-utóbb valóra is válnak.

Walleshausen Gyula, *Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára*

Sebestyén Géza bejelentette, hogy egy későbbi ankéton fogunk foglalkozni a könyvtárakban folyó nem könyvtártudományi kutatásokkal. Akkor látjuk majd teljes egészében a ránk váró feladatokat: milyen kérdések megoldására van szükség sürgősen és mi az, amit későbbre halaszthatunk. Akkor dől el az is, milyen arányban szerepeljenek kutatásaink között könyvtártudományi kérdések és — főleg a szakkönyvtárakban — az egyéb szaktudományokkal együtt megoldandó témák. E kétféle téma közötti határ egyébként is elmosódik. Másként is megvonhatjuk azonban a határt, megkülönböztethetjük az olvasókat közvetlenül szolgáló vagy közvetve szolgáló kutatási témákat. Minden könyvtár általában a saját olvasóit közvetlenül szolgáló témákat részesíti előnyben, — s ez természetes. Az egyetemi könyvtár a professzorok, a hallgatók, tehát az egyetemen folyó oktató-, kutató- és nevelőmunka támogatását van hivatva szolgálni. A területi közművelődési könyvtár a helytörténeti kutatást részesíti előnyben, a szakkönyvtár a mérnök, orvos, közgazda stb. igényeit elégíti ki. Így szerzünk megbecsülést a könyvtári munkának a társadalomban, bizonyítjuk be a könyvtár nélkülözhetetlenségét, társadalmi hasznosságát.

Hibás lenne fentiekből arra következtetni, hogy a szakkönyvtár ne foglalkozzék könyvtártudományi kutatással. Szó sincs róla. A szakkönyvtárakban is felmerülnek sajátos problémák, ezek elvi kérdéseit más, mint a szakkönyvtár nem oldhatja meg.

A múltban találkoztunk olyan egyoldalú, helytelen szemlélettel, amely szerint a termelőüzem csak termeljen, a kutatóintézet pedig kutasson. Ma már viszont egyes termelőüzemeknek önálló kutató részlegük van, amely a speciális helyi feladatokkal igyekszik megküzdeni. A könyvtárügy területén is hasonló megoldásra gondolok. Az általános jellegű (alap-) kutatások valamely központi szerv keretében, a helyi jellegű, szűkebb körűek pedig a megfelelő könyvtárban oldandók meg.

A könyvtártudományi kutatások mellett folytatni kell a nem szorosan könyvtártudományi, de egyéb szakterületek javát szolgáló kutatásokat is. Egyaránt fontos ez a társadalom és a könyvtár szempontjából. Éppen ezért nem helyes a könyvtártudományi kutatás szembeállítása a könyvtárosok által más szaktudományok javára végzett komplex témájú kutatásokkal. Persze, ezzel kapcsolatban olyan jellegű kutatásokra gondolok, amelyeket kizárólag a könyvtáros végezhet el a könyvtár állományára támaszkodva.

V. Waldapfel Eszter, *az Országos Pedagógiai Könyvtár igazgatója*

8—10 évvel ezelőtt még a könyvtártudomány létén vagy nemlétén vitáztunk. A vitákban nagyobb számban olyanok vettek részt annak idején, akik a könyvtártudomány létét tagadták, és legfeljebb a könyvtörténeti stúdiumok számára voltak hajlandók a könyvtártudomány rangját elismerni. Óriási lépést jelentett e téren, hogy 1952-ben létrejött az Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának keretében a Könyvtártudományi Bizottság, melynek bölcsőjénél ott álltunk mindazok, akik a könyvtártudomány egészséges fejlődését óhajtottuk. A bölcsőhöz azonban odasurrant a jószándékú és a tudomány fejlődését egyengetni szándékozó könyvtárosok mellett a rossz tündér is, mert csak ezzel magyarázható az, hogy a Bizottság — annyi

jószándék ellenére — 6 év után sem tölti be hivatását teljes egészében és minden területen.

De el kell ismernünk, már pusztán abban a tényben, hogy ma itt ülünk és a korábbi meddő viták helyett konkrét problémákról vitatkozunk, ennek a Bizottságnak is igen nagy szerepe van. Nem az volt ankétunk döntő kérdése, hogy van-e könyvtártudomány, annál többet vitattuk azt a kérdést, hogy melyek a könyvtártudományi kutatás soronlevő döntő feladatai, és hogy a könyvtártudománynak melyik szektorát kell a legsürgősebben fejleszteni. Ezt a kérdést igen sokan felvetették. Nem szeretném azonban, ha belecsúsznánk abba a téves szemléletbe, hogy a könyvtörténetet a könyvtártudományon belül szembeállítjuk az alkalmazott könyvtártudománnyal.

Mind a három referátum felvetette ezt a kérdést elvileg és kultúrpolitikai síkon. Érzésem szerint és felfogásomnak legmegfelelőbben Sebestyén Géza helyezte a könyvtörténeti kutatásokat a maga helyére. Lázár Péter tavalyi álláspontjához képest kissé szelídebben fogalmazta meg támadását a könyvtörténeti kutatásokkal szemben. Azt hiszem, hogy ez az egyik fő oka annak, hogy a hozzászólások nagy része e köré a kérdés köré csoportosult, és sokan úgy érezték, hogy a könyvtörténeti kutatások létjogosultságát kell megvédeni Lázár Péterrel szemben.

A könyvtörténeti kutatások aránytalan méretei tekintetében két problémát kellene felvetni, mindkettőt említette is Lázár Péter: mi az oka ennek a jelenségnek? egészséges-e ez a jelenség? Ez utóbbira egyértelműen kimondhatjuk, hogy nem egészséges. Nem egészséges az, hogy olyan sok kutató a történeti témák felé fordul, s a többi probléma egyáltalán nem érdekli.

A másik kérdés, vagyis hogy mi az oka ennek a jelenségnek, sokkal bonyolultabb. Az előadó nem elemezte eléggé ezt a kérdést.

Fontos volna annak tisztázása, hogy ha most már elfogadott és elismert tudomány a könyvtártudomány, melyek azok a törvényszerűségek, amelyeket megállapít. Ehhez az elemző munkához Sebestyén Géza referátuma nagy segítséget fog adni.

Ha felidézzük azokat a tudományokat — gondolok itt például a pedagógiára —, amelyek a múlt században kezdtek küzdeni elismertetésükért, és a századforduló vagy az első világháború idején érték el egyenjogúságukat, a könyvtártudomány mai helyzetéhez hasonló jelenségekkel fogunk találkozni. Területünkön az egyetemi oktatás igen hibás ebben, különösen a korábbi években, de ma sem változott még eléggé a helyzet. Az egyetemi oktatás nem tudta még eléggé közel vinni a hallgatókhoz a könyvtártudomány egész tartalmát. A történeti és az irodalomtörténeti kutatás hosszú múltra tekinthet vissza, módszerei, tematikája már kikristályosodott, a mi tudományunknak pedig még a problematikája is csupán kialakulóban van. Ezért is szívesebben fordulnak kutatóink azokhoz a témákhoz, melyekre a más tudományoknál kialakult módszerek alkalmazhatók. Amikor az idősebb generáció a könyvtártudományi kutatómunkát elkezdte, még szinte ismeretlen volt a könyvtártudomány gyakorlati, alkalmazott területe; a kutatások csaknem kizárólag a könyv- és könyvtártörténet területére korlátozódtak.

Felelni szeretnék röviden arra a megállapításra is, hogy a heti 6—8 órai szabad kutatás nem felel meg a korszerű kutatási módszereknek. Én nem hiszem, hogy bárki, aki ezért a heti néhány óráért harcolt, vagy aki ezt engedélyezte, úgy fogta volna fel a kérdést, hogy a kutató csak abban a 6 vagy 8 órában kutat. A kutatás a kutató számára bizonyos mértékig szórakozás,

felüdülés is. Valljuk meg, hogy minden komoly kutató szabadidejének igen nagy részét tölti kutató munkával.

A másik probléma a honorálás kérdése. Itt sem érzek döntő akadályozó tényezőt. *A Könyvtáros* pl. sokkal jobban fizet, mint más tudományos folyóirat. Nem hiszem, hogy a tudományos kutatást az anyagi tényező komolyan befolyásolná.

Mezei László, *az MTA Könyvtártudományi Bizottságának titkára*

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottsága több mint hat esztendeje képviseli a könyvtártudományt az Akadémián. Több hozzászólásból kicsendült az aggodalom, hogy bizonyos nehézségek vannak a Bizottság és a KMK között. Akik közelebbről ismerik a tényeket, tudják, hogy ezek a nehézségek nem léteznek, sőt a kapcsolat szükségszerűen úgy kellett hogy alakuljon, hogy a bizottság mint kutatóintézettel nem rendelkező akadémiai szerv, a KMK megalakulását örömmel üdvözölte, a KMK munkáját igénybe vette, és a megalakulás óta az együttműködés egyre szilárdul.

Az elmondottak alapján azt hiszem, a jelenlevőknek nem lesz kétsége afelől, hogy bizonyos kérdések — mint a könyvtárak szaktudományi szolgáltatásai és a könyvtárosok nem könyvtári tárgyú tudományos munkássága — azért nem kerültek most szőnyegre, mert ennek a konferenciának megvolt a maga szorosan meghatározott tematikája. Az akadémiai Bizottság a most elhangzottak felhasználásával az itt el nem mondottakat is felveszi programjába, és egy újabb ankéton igyekszik tisztázni a könyvtár és a tudományos munka kapcsolatait.

Szekeres Pál, *a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztályának vezetője*

Az utóbbi évek hazai fejlődését az jellemzi, hogy a könyvtárügy fontos állami üggyé vált. Nyugodtan állíthatjuk ezt a könyvtártudományi munkáról is. Ezzel megelőztünk sok gazdagabb országot. A múlt évben létrehoztuk a Könyvtártudományi és Módszertani Központot azzal a rendeltetéssel, hogy legyen irányítója a könyvtártudományi munkának elvi kérdésekben is és szervezeti kérdésekben is.

Mindannyian tudjuk, hogy folyik a távlati tudományos kutatási terv összeállítása. Ez a munka nagy segítséget nyújt kutatási elgondolásaink végrehajtásához. Nemcsak arra gondolok, hogy a tervben helyet kapnak a könyvtártudományi kutatások is. Ezen túlmenően minden egyes országos kutatási főfeladat keretében lehetőség nyílik, hogy a könyvtárak tudományos tevékenysége és szolgáltatásai felvétessenek a tudományos kutatás távlati tervébe. Kimeríthetetlenek az ebből eredő lehetőségeink; félő, hogy korántsem fogjuk kihasználni azokat.

A KMK kimutatása szerint 141 könyvtáros foglalkozik könyvtártudományi kutatással. Gondoljunk arra, hogy van hazánkban még jónéhány tudományterület, amelynek feldolgozására nem áll rendekezésre ennyi kutató. Valószínű, hogy a felsorolt kutatók egy része érdemtelenül élvez kutatónapkedvezményt. Nincs mögöttük tudományos tevékenység, de még egy szerényebb igényű cikk sem. Meg kell fontolni, kiknek a számára kívánjuk ezt a kedvezményt biztosítani; ezáltal sokat tudnánk segíteni az ankéton fel-

vetett problémák megoldásában. Ezt célozza az az előkészítés alatt álló miniszteri utasítás is, amely a könyvtárakban folyó könyvtártudományi kutatási tevékenységet kívánja szabályozni. Az utasítás lényege az, hogy a könyvtártudományi kutatások jelentős részét be kívánjuk építeni a könyvtárak munkatervébe.

Publikálási lehetőség tekintetében komoly lépéseket tettünk az elmúlt 1—2 évben. Őszintén fel kell azonban tárni, hogy a múlt évben csupán 50%-át használtuk ki a kiadványok megjelentetésére előirányzott kereteinknek. Nem fordult elő, hogy érdemes kéziratot anyagi eszközök hiánya miatt nem tudtunk volna megjelentetni. Erre az évre is nagyobb a kiadványok költségeire szánt költségvetési keretünk, mint amennyi a kilátásba helyezett megfelelő, értékes kiadványokhoz szükséges.

Legfontosabb célkitűzésünk, hogy a könyvtártudományi kutatás a könyvtárosok közügyévé váljék, hogy a kutatás jelentőségét tudatosítsuk, mert kutatás nélkül könyvtárosaink nem fejlődhetnek úgy, ahogyan azt szeretnők.

Nem állítható, hogy a gyakorlat egyáltalán nem fejlődhet elmélet nélkül; azonban előbb-utóbb kiütköznek az elmélet lemaradásából folyó nehézségek. Ez a helyzet kezd kialakulni a hazai könyvtárügy tekintetében is. Nem nagyképűségből hivatkozom HEGELre, aki azt mondta, csak a szürkület beálltával kezd repüléshez a bagoly. Ez érvényes a könyvtárügyre is. Először igen komoly könyvtári gyakorlatnak kell kialakulnia ahhoz, hogy komoly színvonalú tudományos tevékenység megindulhasson. Ezt tapasztalhattuk a legkülönfélébb tudományágak esetében is. Bár a könyvtáraknak évezredes előzményei vannak, tömegméretűvé csak az utóbbi évtizedekben váltak, úgyhogy most már tudományos vizsgálatok alapját alkotja a könyvtárügy.

A létnek és a tudatnak a marxista filozófiából ismeretes viszonyának tükrében kell a könyvtártudományi kutatás viszonylagos lemaradását is értékelni. Ma már felhalmozódott a legkülönfélébb könyvtártípusok területén olyan tömeges tapasztalat, amelyekre színvonalas tudományos munka építhető. Ezért van adva ma már a könyvtártudományi kutatás minden lehetősége. A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya nevében azt a reményt fejezem ki, hogy a könyvtárosok körében egyre fokozódik a tudományos tevékenység iránti érdeklődés, ugyanakkor pedig a megoldás felé haladnak a szervezeti kérdések is.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központnak kell a könyvtártudományi kutatómunka irányítását és szervezését kézben tartania és az idevágó elvi és gyakorlati kérdéseket tisztáznia. Remélem, hogy SEBESTYÉN Géza és LÁZÁR Péter megbirkózik ezzel a feladattal. Bízom abban, hogy meggyorsíthatjuk a könyvtártudományi kutatás fejlődését, bízom abban, hogy az elméleti tevékenység egyre inkább segíteni fog bennünket gyakorlati problémáink megoldásában és a könyvtári szolgáltatások hatékonyabb teljesítésében.

Szükségesnek látok azonban még egy kérdést felvetni, amely a vita folyamán kissé eltorzult. A történeti kutatások szükségességét LÁZÁR Péter nem vonta kétségbe. Nyilvánvalóan nem egészen jószándékú tehát az a nézet, hogy a történeti kutatások mellőzése ellen kell harcolni, mert ilyen javaslatról LÁZÁR előadásában nem volt szó. A történeti stúdiumok szükségessége tekintetében tehát nincs ellentét. Ezek természetesen hozzátartoznak a könyvtártudományhoz, a marxista tudományhoz. Eltorzult azonban a történeti

kutatások kérdése más vonatkozásban is, midőn úgy vetődött fel, hogy a könyvtárügyi és a történeti kutatást szembeállították egymással. A kérdés lényege nem az, hogy vagy történeti kutatások, vagy könyvtárügyi kutatások, hanem az, hogy a helyes kutatási arányokat biztosítsuk. Úgy látom, hogy e tekintetben sincs ellentét az előadó és a felszólalók között. Nem az a baj, hogy történeti kutatások folynak, hanem az, hogy ezek a történeti stúdiumok nem nyitnak utat sem a mai helyzetünk elemzése, sem a holnap fejlődése számára.

Egyetértek WALDAPFEL Eszternek és BALÁZS Jánosnak az előadót bíráló észrevételeivel és bizonyos, hogy világosabban láttuk volna a kérdést, ha LÁZÁR Péter megemlítette volna az általuk felvetett szempontokat is. De tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy LÁZÁR az ellenkezőjét sem állította annak, amit WALDAPFEL és BALÁZS hiányolt. Könyvtáraink már sokat fejlődtek, közművelődésügyi könyvtáraink munkája is ma már magasabb színvonalú. Sok könyvtárunkban folyik több irányú könyvtári kutatás is. A kutatók többségének azonban nincs kellő perspektívája. Márpedig a távlatokat nem nélkülözhetjük a kutatásban. Közel kétmillió ember látogatja ma már hazánkban a könyvtárakat. Ez a kétmillió ember évente 18—20 millió alkalommal fordul meg könyvtárainkban. Ez nem csekélység! Hatalmas ösztönző erő ez minden jószándékú könyvtáros számára. Akit ez a hatalmas kulturális tömegmozgalom nem ragad magával, az nem tekinthető igazán könyvtárosnak, annak nincs is helye a könyvtártudomány területén.

A könyvtári munka távlata szorosan összefonódik a szocialista művelődés fejlődésének távlatával. Egyetlen társadalmi rendszernek sem volt olyan társadalmi és művelődési eszménye, mint a szocializmusnak. Mindegyik osztálytársadalom igen szűk körre korlátozta művelődési eszményeit, amelyek igen ellentmondásosak voltak. Másféle műveltség volt az eszmény az uralkodó osztály számára és más az elnyomott osztályok számára. A szocialista társadalom viszont korlátozás nélkül biztosítja a dolgozó nép művelődésének fejlődését, a szocialista műveltség eszményének megvalósítását. Ez szolgáltat kellő távlatot a művelődésügy dolgozói, köztük a könyvtárosok tevékenysége számára. A szocialista művelődésügy fejlesztéséért, a kulturális forradalom sikeres megvalósításáért vívott küzdelemben előkelő szerepük van a könyvtárosoknak. A művelődést szolgáló sok más tényezővel szemben a könyvtárosi tevékenység, a könyv áthatja az élet minden területét. Könyvtárosainknak meg kell érteniük és meg kell szokniuk az előttünk álló távlatokat, amelyek egész népünk kulturális felemelkedésének útját kijelölik. Ennek birtokában könnyebben vállalkozhatnak könyvtártudományi kérdések tisztázására, és a történeti témákban is megtalálják a jövő felé mutató utat, amelyen előre kell haladnunk.

Fontos végül, hogy a Könyvtártudományi és Módszertani Központ hasson ösztönzőleg a fiatal könyvtárosokra, adjon nekik lehetőséget a fejlődésre, segítse és támogassa őket, hogy egyre nagyobb feladatokra vállalkozhassanak sikerrel. Abban a reményben, hogy ankétunknak céltudatosabb kutatómunka lesz az eredménye, sok sikert kívánok minden résztvevőnek.

Válaszok a felszólalásokra

Lázár Péter, *a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtártudományi osztályának vezetője*

Az ankéton elhangzott értékes felszólalások jórésze érintette a könyvtártudományi kutatás jelenlegi helyzetének, valamint a könyvtártudomány és a többi tudományágak kapcsolatának problémáit. Az utóbbi kérdésekkel nem kívánok foglalkozni, mivel ezeket előre megfontoltan kiiktattuk ankétunk tárgyköréből. Tettük pedig ezt azért, mert a könyvtártudomány és a többi tudományág kapcsolatának kérdései többet érdemelnek, mint hogy más — hasonlóan fontos — kérdések mellett mintegy mellékesen vitassuk meg azokat. Az ankét résztvevőinek érdeklődése megerősít azon felfogásunkban, hogy az idevágó kérdéseket egy későbbi ankét napirendjére tűzzük. Összefügg ez a problémakör azzal az általánosabb kérdéssel, hogy mi is a könyvtár szerepe társadalmunkban. Ennek a témakörnek tudományos színvonalú feldolgozása fog nyilván kielégítő választ adni a könyvtártudomány és a többi tudományág kapcsolataira.

Ami a történeti tárgyú kutatások kérdését illeti, a lényeges kérdésekben az összes felszólalók alátámasztották és megerősítették az általam előadottakat.

Mindenekelőtt szeretném hangsúlyozni, hogy több felszólalóval (Kőhalmi, Danyi, Balázs, Waldapfel) együtt magam is erélyesen tiltakoznék a történeti tárgyú kutatások beszüntetése ellen, ha valaki ilyen javaslattal élt volna. Ilyen javaslat azonban senki részéről nem hangzott el, úgyhogy nem tudom, ki ellen kellene megvédeni a történeti tárgyú könyvtártudományi kutatások létjogosultságát! Nem kívánom részletesen idézni előadásom idevágó részét, amelyben kiemelem, hogy szükség van történeti kutatásokra, nem mondhatunk le róluk, még ha a történeti kutatások jelenlegi helyzete és színvonala nem is kielégítő. További fejtegetéseimben a kutatás hiányosságait elemeztem, rámutatva a témaválasztás hiányosságaira, ennek feltehető okaira és a könyvtárügyi kutatások elhanyagolására.

Érdekes vita alakult ki arról, hogy mivel magyarázzuk azt az egészségtelen jelenséget, hogy olyan sok kutatónk a történeti témák felé fordul, s a többi probléma egyáltalán nem érdekli (Waldapfel Eszter fogalmazása!). Előadásomban ennek történeti és ideológiai okait elemeztem, ezt egészítette ki Geréb Lászlóné, Balázs János és Waldapfel Eszter további szempontokkal.

Balázs szerint nem igazi kutató az — bármely szaktudomány területén működjék is —, aki nem tisztázza a kutatásra váró kérdések eredetét, fejlődését problematikájának kialakulását és történetét. Ezt helyeselni is lehetne, ha Balázs „tisztázáson" nem értene elmélyülő kutatást és történeti stúdiomokkal való foglalkozást. Ilyen kiterjesztett értelemben azonban már nem helytálló Balázs tétele. Ne csak a műszaki tudományokra és a természettudományokra

gondoljunk ezzel kapcsolatban, ahol nyilvánvaló BALÁZS felfogásának elfogadhatatlan volta, de még a társadalomtudományok terén sem érvényesül általában. Miért kellene minden közgazdaságtudományi kutatónak gazdaságtörténeti kutatásokat is végeznie, sőt — gazdaságtörténeti kutatásokkal előkészítenie közgazdaságtudományi kutatásait? Nem tévesztjük-e össze ezzel a felfogással a történeti kutatást, a produktív, alkotó kutatómunkát a receptív jellegű, tájékozódó, tanulmányozó vizsgálódásokkal (előstúdiumokkal, ahogyan BALÁZS maga is nevezi ezt a tevékenységet)?

Ezen elvi jellegű észrevétel mellett kétségemet kell kifejeznem aziránt, hogy adott esetünkben éppen a legszélesebbkörű kutatói körültekintés, könyvtárügyünk égető kérdéseinek megoldása iránti vágy hajtja kutatóinkat a történeti stúdiumok felé. Igaza van KŐHALMI Bélának: a történelem a máig ér. Milyen kár azonban, hogy történeti témákkal foglalkozó kutatóink javarésze szerint csak a XVII—XVIII. századig! A mai valóság korszerű könyvtárügyi problémáihoz átvezető legújabb korszak, különösen a két világháború közötti korszak csaknem teljes mellőzése könyv- és könyvtártörténeti kutatásainkban — SZILÁGYI János emelte ezt ki nyomatékosan — nem arra enged következtetni, hogy BALÁZS János vélte szellemi magatartással állunk általában szemben; sokkal inkább igazolja ez a jelenség azon okok érvényesülését, amelyeket beszámolómban részletesen elemeztem.

A fiatal kutatók túlnyomóan történeti irányú érdeklődését GERÉB Lászlóné arra vezeti vissza, hogy a fiatal könyvtárosok nem rendelkeznek elég könyvtári tapasztalattal. Kérdés azonban, hogy a könyvtári munkába belecsöppenő, tapasztalatlan fiatal könyvtárosok érdeklődése mért fordul éppen a könyvtári gyakorlattal alig összefüggő múlt felé, és mért nem a hiányzó könyvtári tapasztalatok mielőbbi megszerzése és tanulmányozása felé?

Feltétlenül megszívlelendő az a szempont, amelyet WALDAPFEL Eszter említett a könyvtártudomány kialakulásáról és tudományos módszereinek fejlettségéről. Egyetértek felfogásával, hiszen magam is hangsúlyoztam a hagyományok nagy szerepét a könyvtártudományi kutatások témaválasztásában. A tudományos módszerek kidolgozatlan volta, kutatóink ezirányú járatlansága azonban csupán részben magyarázza — ha nem is menti — kutatóink túlzott érdeklődését történeti tárgyú témák iránt. Utalok ezzel kapcsolatban arra, amit előadásomban a kutatási módszerek értékeléséről, a módszer és a hagyományok kapcsolatairól állítottam.

Az elmondottakból kitűnik, hogy mennyi probléma vár még megoldásra egyedül a történeti kutatások helyes tematikájának és módszereinek kialakításával kapcsolatban. Nagyon megszívlelendő KŐHALMI Bélának ankétunkon elhangzott intelme, hogy önálló értekezletet érdemelne a könyv- és könyvtártörténeti kutatások módszertanának megvitatása.

Előadásomat tárgyi vonatkozásban KÉKI Béla részesítette konkrét bírálatban. A könyvtártudományi kutatásról vázolt helyzetkép szerinte nem felel meg egészen a valóságnak: a könyvtártudományi szakirodalmi termés és a kutatási eredmények elemzéséből kimaradtak *A Könyvtáros* és néhány más folyóirat könyvtártudományi cikkei, továbbá nagykönyvtáraink tudományos kiadványai; szerinte a *Magyar Könyvszemle* és a kutatási bejelentések nem nyújtanak valósághű képet. Ami az elemzés teljességét illeti, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy nagykönyvtáraink tudományos kiadványsorozatai főként különlenyomatokból állnak, amelyek szövege éppen a *Magyar Könyvszemlé*ben jelent meg. Ami ezenkívül publikálódott, az mennyiségre nézve olyan

csekély, hogy a helyzetképben elénk tárt számszerű arányokat aligha módosítaná. *A Könyvtáros*ban megjelent cikkek közül pedig nagyon kevés tekinthető tudományos kutatási eredmény publikálásának (erre különben GERÉBNÉ is utalt felszólalásában), úgyhogy a kutatás helyzetének feltárásához aligha lehet szükség *A Könyvtáros* általános elemzésére.

Nem kétséges, hogy egyetlen ankét sem képes válaszolni olyan bonyolult kérdéscsoport minden részletére, mint a könyvtártudományi kutatás helyzete és jövője. Az sem kétséges, hogy a felvetődő kérdéseket csak alapos megvitatás nyomán lehet megoldani. Ha maradtak problémák, amelyek további tisztázásra szorulnak, ha maradtak — itt fel nem vetett — nézeteltérések álláspontunk és az ankét egyes résztvevőinek álláspontja között, ezeket folyamatosan tisztáznunk kell a következő időkben; ez a Könyvtártudományi és Módszertani Központ egyik legfontosabb feladata. A következőkben már a kutatóké a szó, a kutatásoké a terep! Igyekezni fogunk az ankét tapasztalatait minél alaposabban hasznosítani. Kutatóinkon múlik, mennyire eredményesen tudják elősegíteni közös célunk megvalósítását, a magyar könyvtárügy és a könyvtártudomány felvirágozását.

Sebestyén Géza, *a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vezetője*

Ha most az ankét végén a vitára reflektálunk, az első kérdés, amire ki kell térnünk, a tematika kérdése. KŐHALMI elvtárs a könyvtári szolgáltatások kérdéskörét hiányolta a referátumokban. Mint bevezető szavaimban már utaltam rá, ez egy külön őszi ankét témája lesz, a jelen ankét szándékosan nem terjeszkedett ki rá. Azt is kérdezték, hogy miért nem foglalkoztunk a „nem könyvtártudományi" témákkal — ez megint csak ökonómia céljából történt. Tisztában vagyunk ennek fontosságával, és meg fogjuk ezt is vitatni. Egy félreértést mindenesetre el szeretnék oszlatni. A felszólalások egy részéből az csendült ki, hogy a könyvtártudományi munkát magasabbrendű témának tartjuk mint más munkákat. Szó sincs róla. Ha valamelyik könyvtárban az egyik könyvtáros könyvtártudományi munkával, egy másik pedig közgazdasági témájú kutatómunkával foglalkozik, könnyen lehet, hogy a közgazdasági természetű kutatómunka sokkal értékesebb, mint a könyvtártudományi. De hasonló a helyzet a könyvtári munka praktikus részét illetően is, sok esetben bizony az is értékesebb az ott folyó elméleti vizsgálódásoknál. Mindazonáltal nem tagadhatjuk a könyvtár elméleti kérdéseinek fontosságát, és ankétunk éppen ezeket tárgyalta.

Az ankét általános értékelését illetően nekem is az a véleményem, amit WALDAPFEL Eszter fejezett ki, hogy a jelenlegi helyzet a 6—8 év előtti állapothoz képest igen komoly előrehaladást mutat. Lehet, hogy hevesek voltak a viták, de ez is azt mutatja, hogy a kutatás kérdései érdeklik kollégáinkat.

Én a magam részéről a történeti és nem történeti témák kérdésével nem akarok foglalkozni. Úgy érzem, hogy a vita helytelenül csúszott erre az útra. Nyilván azért, mert félreértésről volt szó. Ezek az izgalmi hullámok hamar el fognak csitulni. Magam részéről szeretném, ha a történeti kutatások a mostanihoz képest inkább fejlődésen mennének keresztül. Számos fontos kérdésnek hiányzik történeti megvilágítása. Vannak azonban igen nagy számban más témák is, amelyek ugyancsak feldolgozásra várnak!

Elhangzottak olyan vélemények, hogy száz évre szóló kutatási tematikát vázoltunk fel. Azt hiszem, a helyzet nem olyan veszélyes. Fárasztó ugyan mind-

ezt egy másfélórás előadás keretében végighallgatni, de 5 esztendő alatt kevésnek is bizonyulhat.

A könyvtár társadalami funkciójának vizsgálata, szerkezeti elemzése alapvető feltétele az egész könyvtári kutatómunkának, s így az összes többi témára is kihat. Erről lemondani nem lehet. Abban viszont mégsem értek egyet DANYI elvtárssal, hogy először ezt a munkát kell elvégeznünk, és csak azután foghatunk hozzá egyéb területek megmunkálásához. Az élet ezt nem engedi meg. Párhuzamosan kell folynia a többi kutatásnak is, így a konkrét társadalmi valóság (szerkezeti és történeti) elemzésének, elsősorban az olvasás és a könyvtermelés vizsgálatának. Mivel a hozzászólók a történeti kérdések jelentőségét eléggé hangsúlyozták, engedjék meg, hogy én újból az alkalmazott kutatások fontosságát emeljem ki. Kétségtelen, hogy van máris számos idevágó publikáció, csakhogy ezek jelentős része nem haladja meg azt a színvonalat, ahol a tudományos munka kezdődik. Itt tehát a tudományos igényű vizsgálatokat sürgetjük.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy egyidejűleg többirányú kutatásra van szükség. Valamennyi kutatási terület együttes művelése teremt egyensúlyi helyzetet, és csak az egész terület felkutatása nyújt megfelelő tudományos rangot is. Ha a könyvtártudománynak csak egyes részleteit mutatjuk be, más képet kapunk róla, mint amikor teljességre törekvően dolgozzuk ki.

SZILÁGYI elvtárs felvetette a munkaközösségek problémáját, javasolta, hogy ezeket fel kellene eleveníteni. Egyetértünk vele, foglalkozni fogunk a kérdéssel.

DANYI elvtárs felhívta a figyelmet arra, hogy heti 6—8 óra alatt komoly szervezési kérdéseket megoldani, valamint kutató munkát végezni nem lehet. WALDAPFEL elvtársnő szembeszállt ezzel a nézettel. A valóság azonban az, hogy más tudományágakban vannak több időre függetlenített személyek is.

CSŰRY elvtárs részéről elhangzott egy javaslat, hogy egyes kollégákat meghatározott időre és téma kidolgozására mentesíteni kellene folyó munkájuk alól, és átmenetileg a KMK-ba kellene beosztani. A másik javaslat az, hogy bizonyos témákat, meghatározott könyvtárakba kellene telepíteni. Azt hiszem, hogy e javaslatok pozitívak, és nyilvánvalóan tisztázni lehet, milyen témákkal, milyen megoszlásban melyik könyvtár foglalkozzék. A KMK-ban mindenesetre már adva van az az operatív szerv, mely ezeket a kérdéseket kézbe fogja venni.

Befejezésül engedjék meg, hogy, mintegy határozati javaslatként felvázoljam a legfontosabb — és legáltalánosabban fogalmazott — feladatokat.

1. A kutatásokat ki kell szélesíteni; azt a distanciát, ami a könyvtári gyakorlat és az elméleti munka között van, el kell tüntetni.

2. Intézményes keretek között meg kell szervezni a könyvtártudományi publikációt.

3. A konferencia tanulságait felhasználva, részletesen ki kell dolgozni a következő 5 évre vonatkozólag a kutatási tematikát. A feladatot végezze az a bizottság, amelyet a távlati tudományos terv 86. sz. előkészítő bizottsága keretében a Művelődésügyi Minisztérium kiküldött.

4. Az itt felvetett témák kidolgozására meg kell teremteni a kellő szervezeti keretet, lehetővé kell tenni, hogy a könyvtárak munkatársai megfelelő megbízatást és mentesítést kapjanak e munkák elvégzésére.

DÉBATS ET RÉSOLUTIONS

Ceux qui ont pris la parole après les comptes-rendus ont constaté à l'unanimité que le développement progressif de la bibliothéconomie est nécessairement lié à la liquidation du retard qui se manifeste dans le domaine des recherches bibliothéconomiques, par rapport aux exigences d'une pratique avancée. Bien que le colloque n'ait pas tenté de donner une définition exacte de la notion de bibliothéconomie, certains participants n'ont pas manqué de signaler les difficultés qui en résultent, notamment l'incertitude de la planification que cet état des choses entraîne dans certains domaines (par exemple dans celui de la rédaction des bibliographies spéciales). D'autres ont énoncé le vœu général que l'activité scientifique des bibliothécaires soit moins „bibliothéco-centrique"; ceci pour empêcher que les recherches — en s'éloignant des exigences sociales multiples formulées à l'égard des bibliothèques — n'aboutissent à une impasse. Un Colloque particulier sera convoqué pour qu'on puisse éclaircir ces questions d'une façon plus détaillée.

La thèse selon laquelle il faut multiplier les objectifs des recherches bibliothéconomiques a été approuvée par les participants, certains avaient néanmoins l'impression que la tendance des conférenciers, à indiquer la réduction de l'importance des études historiques comme un des buts à atteindre, n'était pas justifiée. En raison des débats les participants ont pu comprendre finalement qu'il ne s'agit pas de négliger les recherches historiques et que ce n'est qu'une tendance à assainir les proportions du programme. L'objet des études qui actuellement embrassent surtout la période jusqu'au XVIe—XVIIe siècle, sera à élargir jusqu'à l'analyse historique du passé le plus récent. Une autre tâche très importante est l'adoption sans équivoque de la conception marxiste des études historiques.

Les difficultés en connexion avec le manque de temps dont se plaignent les chercheurs, ont été également traitées. Comme solution on a envisagé de dispenser certains chercheurs — pour une période déterminée — de toute autre occupation et de créer des collectivités de travail pour l'élaboration des sujets d'une certaine envergure.

En ce qui concerne l'organisation des recherches, les participants ont approuvé la méthode centralisée aussi bien que la méthode décentralisée de l'étude, à condition qu'il soit possible d'assurer une coordination judicieuse excluant les imbrications éventuelles. Une importance considérable a été attribuée au caractère méthodique des recherches, à la succession chronologique des travaux selon leur portée, de même qu'aux problèmes de la publication des résultats scientifiques obtenus.

Faisant suite aux conférences et aux débats, les décisions suivantes ont été prises par les participants du Colloque:

1° Il faut élargir le domaine des recherches: on tendra à supprimer la distance qui se présente entre la pratique bibliothéconomique et l'activité théorique.

2° Les publications bibliothéconomiques devront être organisées dans un cadre institutionnel.

3° On devra établir un programme détaillé des recherches pour les 5 années à venir en faisant valoir les conclusions du Colloque.

4° Il faut créer des possibilités organisatrices à l'élaboration des sujets proposés et faire tout le nécessaire pour que les collaborateurs bibliothécaires soient officiellement invités à se charger de certaines études et en même temps dispensés des autres travaux.

Zárószó

Kovács Máté *egyetemi tanár*

A záróülés elnöke a határozati javaslatot szavazásra bocsátja. A konferencia tagjai a javaslatot egyhangúlag elfogadják. Az elnök ezután elmondja zárszavát:

Úgy látom, hogy a referátumok igen komoly érdeklődést keltettek. A 19 hozzászólás a legkülönbözőbb szerveket érintette, és a legkülönbözőbb módon világította meg a problémákat. Azt hiszem, hogy nem a pesszimistáknak, hanem az optimistáknak van igazuk, mert ha a könyvtártudomány ilyen érdeklődést keltett, akkor valóban megvan a lehetőség arra, hogy kitöltse azt a teret, amely most nyílt meg előtte.

Az a távlat, ami itt előttünk nyílt, igen messze mutat, nagy feladatot tár felénk. Többen ki is emelték ezt. Nem hiszem azonban, hogy ez az új lehetőség megijesztene bennünket. Hiszen nem egy évről, hanem öt vagy tizenöt évről van szó. Elég okosaknak kell lennünk ahhoz, hogy ebből azt válasszuk ki, ami most időszerű. Annak a bizottságnak, amely e téren tevékenykedik, az a feladata, hogy kiválassza azt, amit *most* kell elvégezni, de azért az egészet is látnunk kell. Azt gondolom, hogy ez a megbeszélés abban az értelemben igen hasznos volt számunkra, hogy végre szembenéztünk saját problémáinkkal; látjuk a tennivalókat, s ez értelmet ad munkánknak, megnöveli erőnket, megsokszorozza eredményeinket.

FÜGGELÉK

Az országos távlati tudományos kutatási terv részére kidolgozott könyv- és könyvtártudományi kutatási tematika

1. A könyvkiadás, sajtó, könyvtári munka társadalmi szerepe és jelentősége
.1 A könyvkiadás, sajtó, könyvtári munka szerepe és jelentősége a szocialista társadalomban
.2 A könyvkiadás, sajtó, könyvtári munka szerepe és jelentősége a kapitalista társadalomban
2. Az olvasás kérdései
.1 A könyvtári ellátottság földrajzi vetületben (főváros, vidék, falu)
.2 A könyvtári ellátottság társadalmi szükségletek szerint (kutatás, termelés, oktatás, egészségügy stb.)
.3 A könyvtár iránti igények és a könyvtárak igénybevétele, olvasáselemzés (kik, miért, mit olvasnak?)
.4 Az írásbeli közlés és az olvasás alapvető lélektani kérdései
.5 Az olvasás és az olvastatás pedagógiai kérdései
.6 Az olvasószolgálat korszerű módszerei
3. A könyvkiadás, sajtó, könyvtári munka mai helyzetének elemzése és továbbfejlesztésének alapvető kérdései
.1 A könyvkiadás mai helyzetének elemzése és továbbfejlesztésének alapvető kérdései
.2 A könyvterjesztés mai helyzetének elemzése és továbbfejlesztésének alapvető kérdései
.3 A sajtó és lapterjesztés mai helyzetének elemzése és továbbfejlesztésének alapvető kérdései
.4 A közművelődési könyvtárak mai helyzetének elemzése és továbbfejlesztésüknek alapvető kérdései
.5 Az iskolai könyvtárak mai helyzetének elemzése és továbbfejlesztésüknek alapvető kérdései
.6 A tudományos és szakkönyvtárak mai helyzetének elemzése és továbbfejlesztésüknek alapvető kérdései
.7 A könyvtárhálózatok és a könyvtárközi együttműködés mai helyzetének elemzése és továbbfejlesztésének alapvető kérdései
4. A szocialista irodalompropaganda módszerei
.1 A politikai és ideológiai irodalom propagandája
.2 A társadalomtudományi irodalom propagandája
.3 A természettudományi irodalom propagandája
.4 A műszaki irodalom propagandája
.5 A mezőgazdasági irodalom propagandája
.6 Az ismeretterjesztő irodalom propagandája
.7 A szépirodalom propagandája
.8 A művészeti irodalom propagandája
5. A könyvtári állomány kérdései
.1 A tudományos könyvtárak állományának és szerzeményezési gyakorlatának vizsgálata az irodalomáradat és a termelés és oktatás igényeinek tükrében
.2 A közművelődési könyvtárak állománytípusai
.3 A nem könyv-jellegű kiadványtípusok (használati nyomtatványok, sokszorosítások, kutatási jelentések, nem publikált anyagok, filmek, hanglemezek, fényképek stb.) szerepe a könyvtári gyűjteményben
.4 Az elavult könyvtári állomány kezelése és selejtezése
.5 Korszerű raktározási eljárások

.6 A könyvtári állományvédelem elvi és technikai kérdései
.7 A régi kéziratok és könyvek megőrzésének és restaurálásának, töredékgyűjtemények kiépítésének kérdései
.8 A mikrofilm szerepe és jelentősége a könyvkiadás és a könyvtári munka területén
6. A könyvtári osztályozás és katalogizálás elmélete
.1 Az Egyetemes Tizedes Osztályozás és továbbfejlesztésének kérdései
.2 A többsíkú osztályozás elméleti és gyakorlati kérdései
.3 A társadalomtudományi szakirodalom osztályozásának elvi kérdései
.4 A teljes és egyszerűsített feldolgozás
7. A bibliográfia korszerű módszerei
.1 Az ajánló bibliográfiák elméleti módszertani kérdései
.2 A szakbibliográfiák elméleti módszertani kérdései
8. A szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció) elvi és fejlesztési kérdései
.1 A műszaki dokumentáció hazai formáinak és helyzetének elemzése és fejlesztési irányainak kidolgozása
.2 A mezőgazdasági dokumentáció hazai formáinak és helyzetének elemzése és fejlesztési irányainak kidolgozása
.3 Az orvostudományi dokumentáció hazai formáinak és helyzetének elemzése és fejlesztési irányainak kidolgozása
.4 A természettudományi dokumentáció hazai formáinak és helyzetének elemzése és fejlesztési irányainak kidolgozása
.5 A közgazdasági dokumentáció hazai formáinak és helyzetének elemzése és fejlesztési irányainak kidolgozása
.6 A társadalomtudományi dokumentáció hazai formáinak és helyzetének elemzése és fejlesztési irányainak kidolgozása
.7 A dokumentáció gépesítésének alapvető kérdései, elvi és gazdaságossági vonatkozásai
9. A könyvtári munka szervezése és tervezése
.1 A könyvtári munkaszervezés elvi kérdései
.2 A könyvtári munka gazdaságossági és költségszámítási kérdései
.3 A könyvtári munka mutatószámai. A könyvtári munka tervezése
.4 A könyvtári munka gépesítésének kérdései
.5 A könyvkiadási, könyvterjesztési, sajtó- és könyvtári statisztika elvi kérdéseinek kidolgozása
10. Könyvtárépítés és berendezés
.1 Korszerű könyvtárépítési követelmények és irányelvek
.2 Építési és felszerelési normák kidolgozása
.3 Korszerű könyvtári bútorzat
.4 Korszerű gépi berendezések (fűtés, szellőztetés, klimatizálás, szállítás stb.)
11. Magyar könyv-, sajtó- és könyvtártörténet
.1 Könyvtörténet, 1945—1965
.2 Sajtótörténet, 1945—1965
.3 Könyvtártörténet, 1945—1965
.4 Könyvtörténet, 1919—1944
.5 Sajtótörténet, 1919—1944
.6 Könyvtártörténet, 1919—1944
.7 Könyvtörténet, 1867—1919
.8 Sajtótörténet, 1867—1919
.9 Könyvtártörténet, 1867—1919
.10 Könyvtörténet, 1867-ig
.11 Sajtótörténet, 1867-ig
.12 Könyvtártörténet, 1867-ig

A művelődésügyi miniszter 77.114/1960. sz. utasítása a könyvtári kutatómunka szabályozásáról

A könyvtári kutatómunka eredményessége érdekében szükséges a kutatási tevékenység szervezettségének fokozása és eredményesebb ellenőrzése. Ennek érdekében a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó általános tudományos könyvtárakban, tudományos szakkönyvtárakban, tudományági szakkönyvtárakban és megyei könyvtárakban (a továbbiakban: könyvtárak) folyó kutatások szervezését az alábbiakban szabályozom.

I.

Könyvtártudományi kutatások

1. A könyvtártudományi kutatómunka szervezettségének biztosítása és az esetleges párhuzamos kutatások elkerülése érdekében a könyvtárak a tervbe vett könyvtártudományi kutatási témáikat a tárgyévet megelőző év november 1. napjáig kötelesek bejelenteni az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ könyvtártudományi osztályának (a továbbiakban: KMK). A bejelentésnek tartalmaznia kell a kutatás részletes tematikáját és a tárgyévre szóló ütemezett munkatervét. A bejelentési kötelezettség valamennyi könyvtártudományi kutatási témára vonatkozik.

2. A bejelentések alapján a KMK a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottsága véleményének figyelembe vételével összeállítja a könyvtártudományi kutatómunka éves tervét és felterjeszti jóváhagyás végett a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárosztályához.

3. A kutatási tématervek összeállításánál és jóváhagyásánál előnyben kell részesíteni a könyvtár nevelőmunkájának továbbfejlesztését, az olvasók szocialista világnézetének alakítását, a termelési kultúra fejlesztésének elősegítését, a könyv- és könyvtárkultúra társadalmi összefüggéseinek vizsgálatát és a könyvtári munka korszerűsítését célzó kutatási témákat.

4. A jóváhagyott kutatási terv alapján az egyes könyvtárak munkatervében biztosítani kell ezeknek a kutatásoknak az elvégzését. A kutatómunka zavartalanságának biztosításáért a könyvtár vezetője felelős.

5. A munkatervben szereplő könyvtártudományi kutatómunkáról a könyvtárak minden év február 1-ig jelentést kötelesek küldeni a KMK-nak, amely ezek alapján elkészíti és a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárosztályához megküldi beszámolóját a könyvtártudományi kutatás helyzetéről.

II.

Nem könyvtártudományi kutatások

6. Azok a könyvtárosok, akik akadémiai vagy más megbízás alapján valamely nem könyvtártudományi témában kutatómunkát végeznek, ennek tematikáját és ütemtervét ugyancsak kötelesek minden év december 1-ig bejelenteni a KMK-nak. Ezeket a munkákat a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya a Magyar Tudományos Akadémiával, illetve a megbízó szervvel egyetértésben egyénileg bírálja el és hagyja jóvá. A könyvtárosztály vezetője a KMK útján értesíti döntéséről a dolgozót.

7. A jóváhagyástól függően a könyvtárak munkatervében biztosítani kell a nem könyvtártudományi témák kutatását is. A kutatómunka ellenőrzését ebben az esetben a megbízó szerv a könyvtár vezetőjével együttesen végzi.

A munkatervben szereplő kutatómunka eredményeként létrejövő jelentés, tanulmány, disszertáció stb. egy példányát a szerző (szerzők) a KMK archívuma részére köteles megküldeni abban az esetben, ha a mű kiadásra nem került, illetve nem esik kötelespéldány szolgáltatási rendelkezés alá.

III.

Kutatónap és egyéb kedvezmények

8. A könyvtárak munkatervében szereplő kutatómunkára kutatónap csak az 1033/1951. (XI. 24.) Mth. sz. határozat rendelkezései szerint adható. Az e határozat szerint kutatónap-kedvezményben nem részesíthető könyvtárosoknak a más könyvtárban, levéltárban stb.-ben levő anyag tanulmányozására fordítandó időt a könyvtár vezetője a témától függően a munkatervben vagy esetenként engedélyezi.

9. Egyes indokolt esetben a művelődésügyi miniszter (a megyei könyvtáraknál a megyei tanács VB. elnöke) rendkívüli szabadságot engedélyezhet bizonyos kutatási feladatok elvégzésére oly módon is, hogy a szabadság időtartama részletekre elosztható legyen. A rendkívüli szabadságot a könyvtár vezetője útján kell kérni.

IV.

Vegyes rendelkezések

10. A könyvtárak munkatervében a kutatási témákat és a kutatásra fordítandó időt úgy kell csoportosítani, hogy azok az olvasók könyvigényeinek kielégítésével kapcsolatos állandó munkát ne gátolják.

11. Jelen utasítás nem vonatkozik a múzeumok, levéltárak és művészeti intézmények könyvtáraiban foglalkoztatott tudományos munkatársak közül azokra, akik tudományos tevékenységüket az adott intézmény feladatkörében fejtik ki (pl. régészet, műveszettörténet stb.).

Budapest, 1960. szeptember 26.

Aczél György s. k.,
a miniszter első helyettese

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója Műszaki felelős : Pataki Ferenc
A kézirat nyomdába érkezett : 1961. III. 21. — Példányszám : 1000. — Terjedelem : 12 (A/5) ív

61.53247 — Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető : Bernát György

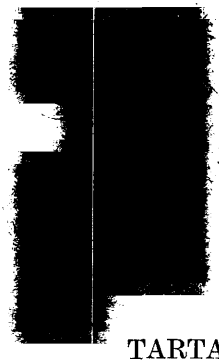

TARTALOM

Bevezető 3

Az ankét megnyitása 5

Előadások

Kovács Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában 7

Lázár Péter: A hazai könyvtártudományi kutatás helyzete és értékelése 35

Sebestyén Géza: A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve 75

Felszólalások 106

Válaszok a felszólalásokra 126

Zárószó 131

Függelék

Az országos távlati tudományos kutatási terv könyv- és könyvtártudományi kutatási tematikája 133

A művelődésügyi miniszter 77.114/1960. sz. utasítása a könyvtári kutatómunka szabályozásáról 135

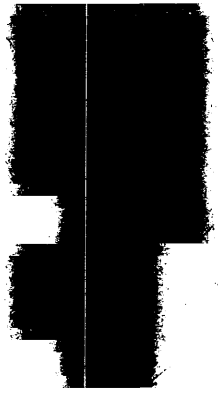

OR. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

TABLE DES MATIÈRES

COLLOQUE SUR LES PROBLÈMES DES RECHERCHES BIBLIOTHÉCONOMIQUES ORGANISÉ PAR LE CENTRE BIBLIOTHÉCONOMIQUE ET MÉTHODOLOGIQUE LES 13 ET 14 JUIN 1960.

Introduction (Avec résumé en français) 3

Ouverture du Colloque 5

Conférences

M. Kovács: Bibliothéconomie et bibliologie dans l'organisation des recherches scientifiques dans les conditions du socialisme (Avec résumé en français) 7

P. Lázár: La situation présente des recherches bibliothéconomiques hongroises (Avec résumé en russe) 35

G. Sebestyén: Perspectives et plan thématique des recherches bibliothéconomiques (Avec résumé en anglais) 75

Interventions 106

Réponses aux interventions 126

Conclusion 131

Annexes

Thèmes et sujets proposés pour un plan national des recherches futures dans le domaine de la bibliothéconomie de la bibliologie 133

Arrêté no. 77.114/1960 du Ministre des Affaires Culturelles concernant le réglement des recherches scientifiques dans les bibliothèques.. 135